

**TÜRKİYE – AFRIKA İLİŞKİLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ: SUDAN  
ÖRNEĞİ**

**KAAN DEVECİOĞLU**

**TARAFINDAN**

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE  
SUNULAN TEZ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HAZİRAN 2017**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

---

Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım  
Enstitü Müdür V.

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

---

Yrd. Doç. Dr. Güliz Dinç Belcher  
Ana Bilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

---

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin  
Danışman

**Jüri Üyeleri**

Prof. Dr. M. Sıtkı Bilgin (YBU, Uİ) \_\_\_\_\_

Prof. Dr. M. Nail Alkan (Gazi, Uİ) \_\_\_\_\_

Doç. Dr. Giray Sadık (YBU, Uİ) \_\_\_\_\_

**Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.**

**Adı Soyadı:** Kaan Devocioğlu

**İmza:**

## ÖZET

### TÜRKİYE – AFRIKA İLİŞKİLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ: SUDAN ÖRNEĞİ

**Devecioğlu, Kaan**

**Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**

**Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin**

**Haziran 2017, 117 sayfa**

Sudan özelinde Türkiye ve Afrika ilişkilerinin politik ekonomisini ele alan bu tez çalışması, 1998 yılında uygulamaya konulan Afrika Açılım Eylem Planı sonrasındaki sürece odaklanmasının yanı sıra; günümüz ilişkilerini daha iyi anlamlandırmak amacıyla okuyucuya tarihsel bir perspektifte sunmaktadır.

Türkiye'nin uzun yıllar önemsemediği; fakat tarihsel, kültürel ve coğrafi açılardan yakın olduğu Afrika kıtasına, özellikle 2000'li yılların başından itibaren ilgi duyması Türk akademi literatüründe de kayda değer boşluk yaratmıştır. Bununla birlikte literatürdeki çalışmalarda Türkiye – Afrika ilişkileri genel çerçevede ele alınmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın, hem Sudan özelinde hem de politik ekonomi çerçevesinde ele alınmasıyla literatüre katkı yapmak amaçlanmıştır.

Bu amaçlar çerçevesinde çalışmada, TÜİK'den elde edilen ekonomik veriler, hükümetlerin uygulamaya koyduğu politikalar ve sivil inisiyatiflerin projeleri koordineli bir şekilde ele alınmak suretiyle analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda görülmüştür ki; Sudan özelinde Afrika'da sivil inisiyatiflerin ve hükümetlerin ortaya koyduğu eylemler ekonomik angajmanları da beraberinde getirmiş ve Türk ekonomisine kayda değer manada olumlu etki yapmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Türk Dış Politikası, Türkiye – Afrika İlişkileri, Sudan, Politik Ekonomi, Sudan’da Sivil Toplum Kuruluşları, Afrika Açılım Eylem Planı.



## **ABSTRACT**

### **THE POLITICAL ECONOMY OF TURKEY AND AFRICAN RELATIONS: THE CASE OF SUDAN**

**Devecioglu, Kaan**

**Master, Department of Political Science and International Relations**

**Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin**

**June 2017, 117 Pages**

This thesis study, which focuses on the political economy of the relations between Turkey and Africa specifically Sudan, concentrates on the process after the African Initiative Action Plan was put into effect in 1998 and, thesis study presents historical perspective to reader in order to better understand the contemporary relations.

Turkey had not been paying attention for many years; but, having interest, especially at the beginning of the 2000s, in the African continent, with which it has historical, cultural and geographical ties, has created a significant gap in Turkish academic literature.

Nevertheless, in the literature, Turkey - Africa relations are considered in general frame. It is aimed to contribute to the literature by working in this context, both within the context of Sudan and within the framework of political economy.

In the framework of these objectives, the economic data obtained from TURKSTAT, the policies put into practice by governments and the projects of civil

initiatives were analyzed in a coordinated manner. The result of analysis is that; the actions taken by civil initiatives and governments in Africa, specific to Sudan, brought with it economic commitments and had a significant positive impact on the Turkish economy.

**Keywords:** Turkish Foreign Policy, Turkey-Africa Relations, Sudan, Political Economy, Civil Society Organizations in Sudan, African Initiative Action Plan.





Vefakar Anne ve Babama



## TEŞEKKÜR

Bu tez alıőmasının son halini almasında büyük emeği geen, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyerek bana yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin'e; tez savunma sunumunda bilgi ve tecrübeleriyle kıymetli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Nail Alkan ve Doç. Dr. Giray Sadık'a çok teşekkür ederim. Akademik alıőmalar yapma konusunda beni yreklendiren ve değerli katkılarını benden esirgemeyen Doç. Dr. Fatma Yıldırım'a ve Mümin Ően'e müteőekkirim. Ayrıca veri toplamam noktasında yardımlarını esirgemeyen TİKA çalıőanlarına ve Başbakanlık Yurt Dışı Türkler Başkanlığı uzmanı M. Musa Budak'a teőekkürü bir borç bilirim.

Sabır ve içtenlikle her konuda destek olan babam Muhittin Devecioğlu ve annem Ragibe Devecioğluna minnettarlığımı bildiririm.

## İÇİNDEKİLER

İNTİHAL.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VII
İTHAF.....	VIII
TEŞEKKÜR.....	IX
İÇİNDEKİLER.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	1
<b>I. BÖLÜM</b>	
<b>TARİHSEL PERSPEKTİFTEN SUDAN VE SUDAN ÖZELİNDE TÜRKİYE – AFRİKA İLİŞKİLERİ.....</b>	<b>6</b>
<b>1.1. Geçmişten Günümüze Sudan Devleti: Sömürgecilik, Bağımsızlık, Bölünme ve Darfur Sorunu.....</b>	<b>6</b>
<b>1.1.1. Tarihsel Perspektiften Sudan.....</b>	<b>7</b>
<b>1.1.1.1. Mehdi Dönemi.....</b>	<b>10</b>
<b>1.1.1.2. Sudan’da Sömürgecilik Dönemi.....</b>	<b>11</b>
<b>1.1.2. Bağımsızlıktan Günümüze Sudan Devleti.....</b>	<b>15</b>
<b>1.1.2.1. Güney Sudan Sorunu ve Bölünme Süreci.....</b>	<b>15</b>
<b>1.1.3. Darfur Sorunu.....</b>	<b>20</b>
<b>1.2. Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye – Afrika İlişkilerinin Arka Planı.....</b>	<b>24</b>
<b>1.2.1. Osmanlı Devletinin Sudan Bölgesinde Yaşanan Sorunlarda Dış Aktörlere Karşı Tutumu.....</b>	<b>26</b>

## II. BÖLÜM

### AFRİKA AÇILIM STRATEJİSİ ODAĞINDA TÜRKİYE – SUDAN İLİŞKİLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ.....31

#### 2.1. Türkiye – Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi.....33

##### 2.1.1. 1923 – 1998 Yılları Arası Afrika Ülkeleriyle Kurulan Düşük Düzeyli İlişkiler Dönemi.....33

##### 2.1.2. Açılımdan Stratejik Ortaklığa 1998 Afrika Açılım Eylem Planı: Politik Ekonomi Ekseninden Bir Değerlendirme.....42

###### 2.1.2.1. 1998 – 2002 Yılları Arası İlişkiler: İsmail Cem Faktörü.....43

###### 2.1.2.2. 2002 – 2005 Yılları Arası Afrika Açılım Eylem Planında Düşük Düzeyli İlişkiler Dönemi.....48

###### 2.1.2.3. 2005 Yılından Günümüze Afrika Açılım Eylem Planında Yüksek Düzeyli İlişkiler Dönemi.....53

#### 2.2. Afrika Açılım Stratejisi Çerçevesinde Türkiye – Sudan İlişkileri.....67

##### 2.2.1. Cumhuriyetten Açılım Stratejisine: Türkiye – Sudan İlişkilerinin Analizi.....67

##### 2.2.2. Açılım Stratejisinden Günümüze: Türkiye – Sudan İlişkilerinin Politik Ekonomisi.....72

###### 2.2.2.1. 1998 – 2005 Yılları Arası Açılım Stratejisinde Düşük Düzeyli İlişkiler Dönemi.....72

###### 2.2.2.2. 2005 Yılından Günümüze Açılım Stratejisinde Yüksek Düzeyli İlişkiler Dönemi.....75

## III. BÖLÜM

### SUDAN ÖZELİNDE TÜRKİYE’NİN AFRİKA AÇILIM STRATEJİSİ: TİKA VE TÜRK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) FAALİYETLERİ’NİN

<b>İKİ ÜLKE ARASI İLŞKİLERE POLİTİK VE EKONOMİK ETKİLERİ (2005 – 2015).....</b>	<b>81</b>
<b>3.1. Tarihsel Perspektiften TİKA ve Türk STK'larının Afrika'da Varlığı.....</b>	<b>81</b>
<b>3.2. 2005 – 2015 Yılları Arası Sudanda Türk STK'ları ve TİKA'nın Faaliyetleri: Türkiye – Sudan Arasındaki Politik ve Ekonomik İlişkilere Etkileri.....</b>	<b>82</b>
<b>3.2.1. Sudanda Faaliyet Yürüten STK'lar.....</b>	<b>82</b>
3.2.1.1. İHH.....	83
3.2.1.2. Diğer STK'lar.....	84
<b>3.2.2. TİKA Faaliyetleri.....</b>	<b>85</b>
3.2.2.1. Eğitim.....	87
3.2.2.2. Sağlık.....	89
3.2.2.3. İdari ve Sivil Alt Yapı.....	91
3.2.2.4. Üretim Sektörleri.....	92
3.2.2.5. İnsani Yardım.....	92
<b>3.2.3. Sudan Özelinde Kalkınma Yardımlarının Politik Ekonomisi.....</b>	<b>93</b>
<b>3.2.4. Bir Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Sudan Özelinde Türkiye'nin Afrika Açılım Stratejisinin Analizi.....</b>	<b>95</b>
<b>IV. BÖLÜM</b>	
<b>Sonuç ve Değerlendirmeler.....</b>	<b>98</b>
<b>Referanslar.....</b>	<b>104</b>
<b>Ekler.....</b>	<b>114</b>

## TABLULAR LİSTESİ

<b>Tablo 1: DSP - MHP Koalisyon Hükümeti Dönemi Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Güvenlik İşbirliği Anlaşmaları.....</b>	<b>46</b>
<b>Tablo 2: 2002 – 2005 Yılları Arası Ak Parti Hükümeti Dönemi Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Güvenlik İşbirliği Anlaşmaları.....</b>	<b>52</b>
<b>Tablo 3: 2009 Yılından Günümüze Afrika Ülkelerinde Açılan Türk Büyükelçilikleri.....</b>	<b>57</b>
<b>Tablo 4: 2009 Yılından Günümüze Afrika Ülkelerinde Açılan Türk Büyükelçilikleri.....</b>	<b>58</b>
<b>Tablo 5: 2005 – 2015 Yılları Arası Ak Parti Hükümeti Dönemi Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Güvenlik İşbirliği Anlaşmaları.....</b>	<b>65</b>
<b>Tablo 6: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye'nin Sudan'a En Çok İhraç Ettiği Dört Fasil ve Oranları.....</b>	<b>78</b>
<b>Tablo 7: Türkiye Bursları Programından Yararlanan Afrika ve Sudan Uyruklu Öğrenci Sayıları.....</b>	<b>89</b>

## GRAFİKLER LİSTESİ

<b>Grafik 1: 1980 – 1997 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>40</b>
<b>Grafik 2: 1980 – 1997 Yılları Arası Türkiye – Sahra-altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>41</b>
<b>Grafik 3: 1998 – 2001 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>47</b>
<b>Grafik 4: 1998 – 2001 Yılları Arası Türkiye – Sahra – altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>48</b>
<b>Grafik 5: 2002 – 2004 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>50</b>
<b>Grafik 6: 2002 – 2004 Yılları Arası Türkiye – Sahra-altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>51</b>
<b>Grafik 7: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>62</b>
<b>Grafik 8: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye – Sahra-altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>63</b>
<b>Grafik 9: 1969 – 1979 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>70</b>
<b>Grafik 10: 1980 – 1997 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>71</b>
<b>Grafik 11: 1998 – 2005 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>73</b>
<b>Grafik 12: 1998 – 2005 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasında Gerçekleşen Dış Ticarete En Fazla İhraç Edilen Üç Ürün Grubu Oranları.....</b>	<b>74</b>

<b>Grafik 13: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları.....</b>	<b>77</b>
<b>Grafik 14: 1970 – 2015 Yılları Arası İhracat Oranları ile 2005 – 2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Sudan'a Gerçekleştirdiği İhracat ve Kalkınma Yardımları Oranlarının Karşılaştırması.....</b>	<b>94</b>



## KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEH	Adalet ve Eşitlik Hareketi
AfB	Afrika Birliği
AFREXIMBANK	Afrika İthalat İhracat Bankası
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	AnavatanPartisi
BM	Birleşmiş Milletler
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
DSP	Demokratik Sol Parti
HAKO	Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi
HPF	Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi Partnerler Forumu
IHH	İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı
JEC	Ortak Ekonomi Komisyonu
KBA	Kapsamlı Barış Antlaşması
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UİC	Ulusal İslami Cephe
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
SKO	Sudan Kurtuluş Ordusu
SHKH	Sudan Halk Kurtuluş Hareketi
SHKÖ	Sudan Halk Kurtuluş Örgütü



SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşmaları
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TCBDAGM	Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTA	Tercihli Ticaret Anlaşmaları
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YEE	Yunus Emre Enstitüsü
YTB	Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı

## **TÜRKİYE – AFRIKA İLİŞKİLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ: SUDAN ÖRNEĞİ**

### **GİRİŞ**

Türklerin Afrika kıtasında varlığı, tarihsel açıdan oldukça eskiye dayanmaktadır. Genel kanı Osmanlı dönemi olsa da; bu tam manasıyla doğru bir düşünce değildir. Çünkü kara kıtada Türklerin varlığı, 9. yüzyılda Asya'dan göç eden toplulukların yerleşmesine kadar dayanmaktadır. (Kavas, 2006, s. 28) Takip eden süreçte Osmanlı'nın Afrika kıtasında toprak kazanmasından kaybetmesine kadar geçen süreçte tarihsel, kültürel ve ekonomik açılardan bir bağ meydana gelmiştir. Buradan hareketle Türklerin Afrika bölgesinde yabancı bir unsur olmadığı söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda uzun bir süre Afrika kıtasıyla ilişkileri oldukça düşük seviyede kalmıştır. Dönemsel olarak Türkiye'yi ilgilendiren uluslararası meselelerde (Kıbrıs meselesi v.d.) Afrika ülkeleri ile ilişkilerin seviyesi arttırılmaya çalışılsa da, sürdürülebilir bir angajman sağlanamamıştır. 1998 yılına gelindiğinde dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in öncülüğünde hazırlanan "Afrika Açılım Eylem Planı" çerçevesinde Afrika ülkeleri ile ilişkilerin yüksek düzeye çıkartılması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak; yeni büyükelçiliklerin açılması, mevcut büyükelçiliklerin personel kapasitelerinin arttırılması, karşılıklı resmi seyahatlerin düzenlenmesi, insani yardım faaliyetlerinin koordine edilmesi, Birleşmiş Milletlerin (BM) ekonomik ve teknik yardım programlarına katkı sağlanması ve bu çerçevede siyasi – ekonomik angajmanların kurulması gibi Afrika devletleri ve Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğinin arttırılması amaçlanmıştır. (Hazar, 2011, s. 208 – 210)

1998 yılında hazırlanan "Afrika Açılım Eylem Planı" dönemin iktidarı Demokratik Sol Parti (DSP) koalisyon hükümetinin eski dış işleri bakanı İsmail Cem tarafından 2002 yılına kadar sürdürülmüştür. Fakat söz konusu dönemin hem iç hem de dış politik ve ekonomik sorunlarından dolayı amaçlanan hedefler yerine getirilememiştir. 2002 yılında tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümeti, 2005 yılına kadar Afrika açılım stratejisine tam manasıyla

yoğunlaşmamıştır. Bunun nedeni, hem iç hem de dış sorunlardan (ABD'nin Irak'ı işgali v.d.) kaynaklanmaktaydı. Fakat 2005 yılında Türkiye'de Afrika yılı ilan edilerek günümüze kadar gelen süreçte, Afrika ülkeleri ile sıkı ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede hem sivil toplum hem de devlet eksenli ortak projeler yürütülmektedir.

Türkiye'nin Afrika Açılım stratejisiyle birlikte 54 Afrika ülkesiyle ilişkilerin seyri tabii olarak bütünüyle aynı oranda değildir. Çeşitli etnik, dini, coğrafi, sosyal, ekonomik ve politik konulardan dolayı Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkileri farklı düzeylerde. Buradan hareketle Türkiye – Afrika ilişkilerini bütünsel manada ele almak hem konunun dağılmasını hem de odağın kaymasını doğuracağı nedeniyle akademik açıdan da doğru olmayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada Sudan örneğinin ele alınmasının nedeni, hem tezin konu odağının kaymaması hem de Türkiye'nin Sudan ile politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve tarihsel açılardan yakın bağlarının olması ve günümüzde de bu bağın sürdürüldüğü Afrika devletlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır.

Sudan ile Türkiye'nin ilişkileri tarihsel açıdan Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Yıllarca Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Sudan toprakları, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlü olmasındaki bir diğer etkidir. Sudan'ın Osmanlı hâkimiyetinden ayrılmasından sonra gerek iç karışıklıkların meydana gelmesi gerekse İngiliz sömürge yönetiminde bulunması hasebiyle iki ülke arası ilişkiler kopmuştur. Fakat ikinci dünya savaşı sonrasında yaşanan dekolonizasyon süreci ile birlikte Afrika kıtasında bulunan devletler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. 1956 yılında Sudan devletinin bağımsızlığını elde etmesinden sonraki süreçte, Türkiye ve Sudanda karşılıklı olarak büyükelçiliklerin açılması suretiyle temel düzeyde angajman kurulmuşsa da; Sudan'ın yıllarca kaldığı İngiliz sömürgesinin de etkisiyle, iç savaşların yaşanması ilişkilerin arzulanan seviyeye gelmesini engellemiştir. Birçok etnik ve dini yapının birlikte yaşadığı Sudan devleti, yıllarca yaşanan iç savaşlar neticesinde 2011 yılında Güney Sudan'ın resmen ayrılmasıyla bölünmüştür. Bu bölünmede, ülkede yaşayan Hıristiyanları, Müslümanların yönetmesi, farklı etnik grupların anlaşmazlığı ve bu çerçevede meydana gelen iç savaşlar etkili olmuştur.

Söz konusu süreçte Türkiye'nin 1980'li yıllara kadar yaşadığı istikrarsız ortamda eklenince iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına kayda değer adım atılamamıştır. Ancak 1980 yılı sonrasında iki ülke arası ilişkilerde bir hareketlenme; 2000 yılı sonrasında ise ivmelenme yaşanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Sudan devleti ile siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan ilişkilerinin hız kazanmasında, tarihsel perspektif dışında iki önemli faktörden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi sivil toplum organizasyonlarının 1990'lı yıllardan günümüze kadar Sudan da yürütmüş olduğu kalkınma yardımı projeleridir. İkincisi ise özellikle 1998 yılında ortaya konan Afrika Açılım Eylem Planı projeksiyonu çerçevesinde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) koordinasyonunda devlet kurumlarının Sudan'a yönelik olarak geliştirdiği kalkınma yardımı projeleridir. Bu iki faktör Türkiye–Sudan ilişkilerinin gelişiminde birbirlerini tamamlayan çalışmalardır. Nitekim bu çalışmalar sonucunu ekonomik alanda da göstermiş ve her iki ülke arasında gelişen siyasi ve kültürel ilişkilere paralel olarak ticaret hacmi de her geçen yıl artan oranda devam etmiştir.

Türkiye, uzun yıllar önemsemediği, fakat tarihsel ve coğrafi açıdan kendisine çok yakın bir kıta olan Afrika ile ilişkilerini 1998 yılından sonra takip ettiği açılım stratejisini geliştirmeye başlamıştır. Özellikle 2005 yılında Türkiye'de Afrika yılı ilan edilmesinden sonra Türkiye–Afrika ilişkileri ivme kazanmıştır. Ancak Türkiye'nin Afrika'da izlediği yoğun siyaset, akademik çalışmalara aynı oranda yansımamıştır. Bununla birlikte 54 ülkenin bulunduğu Afrika bölgesi, Türk akademisyenleri tarafından ülke bazlı çalışılmaması; genel olarak ilişkilerin kıtasal boyutuyla ele alınmış olması gibi nedenler literatürde kayda değer bir boşluk oluşturmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, Sudan özelinde Türkiye–Afrika ilişkileri konusuna odaklanarak, literatüre mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede mevcut tez çalışmasının temel amacı, Sudan özelinde Türkiye – Afrika ilişkilerinin politik ekonomisini incelemektir. Bu hedefe yönelik olarak çalışmada, Türkiye'nin “Afrika Açılım Eylem Planı” çerçevesinde Sudan ile ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla incelenmesine çalışılmıştır. Bunun yanı sıra

Türkiye'nin Sudan özelinde Afrika'da ki kısıtları ve avantajları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye–Sudan ilişkilerinde, devlet ve Türk sivil inisiyatifleri boyutuyla gerçekleştirilen kalkınma yardımlarının iki ülke arasındaki politik ve ekonomik angajmanlara etkisi de araştırma konusu yapılacaktır.

Üç bölüm çerçevesinde hazırlanmış olan tez çalışmasının birinci bölümünde, tarihsel perspektiften Sudan ve Sudan özelinde Türkiye–Afrika ilişkileri incelenmektedir. Bu çerçevede bölümün ilk başlığı altında Sudan devletinin geçmişten günümüze geçirmiş olduğu kritik süreçleri ve yaşadığı güncel sorunları incelemek amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak Sudan devletinin temellerinin atıldığı Osmanlı döneminin ardından yaşanan askeri darbeler, İngiliz sömürge yönetimine geçişi ve son dönemde yaşanan bölünme süreciyle birlikte; uluslararası arenada ve akademik açıdan gündemde olan Darfur sorunu incelenmektedir. İkinci ve üçüncü başlık altında ise Cumhuriyet öncesi Türkiye–Afrika ilişkileri ve Sudan ile ilişkiler incelenmektedir. Böylece Sudan özelinde Türkiye–Afrika ilişkilerinin ele alındığı bu çalışmanın hem Afrika'nın hem de Sudan'ın sorunlarının anlamlandırılmasında; buna bağlı olarak da Türkiye'nin kıtada ki varlığının nedenleri ve hareket alanının kısıtlarıyla birlikte avantajları daha net anlaşılacaktır.

Tez çalışmasının ikinci bölümü, iki farklı ana başlık çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlardan ilki açılımın genel olarak 54 Afrika ülkesini kapsadığından dolayı öncelikle Türkiye–Afrika ilişkileri incelenmiştir. İkinci ana başlıkta ise açılım stratejisi çerçevesinde Türkiye – Sudan ilişkilerinin politik ekonomisi incelenmiştir. Bu çerçevede ikinci bölümde ilk olarak, uluslararası ilişkilerde politik ekonomi kavramının açıklanmasıyla; bölümün genelinde uygulanan politikaların ekonomik ilişkilere etkisi tartışılmıştır. Literatürde, “Afrika Açılım Eylem Planı” çerçevesinde Türkiye–Afrika ilişkilerinin tartışıldığı birçok çalışma vardır. Fakat bu çalışmalar Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini ya sadece politik açıdan ya da ekonomik açıdan değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu bölümde söz konusu tartışmaları hem politik ekonomi perspektifinden hem de Sudan özelinde yürütülen politikalar yönüyle incelemeyi amaçlaması nedeniyle literatüre mütevazı bir katkı sunması hedeflenmiştir.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde, “Afrika Açılım Eylem Planının” ortaya konduğu 1998 yılından günümüze kadar, Sudan özelinde Türkiye – Afrika ilişkilerini etkileyen Sivil Toplum Kuruluşları ve TİKA koordinasyonunda diğer devlet kurumlarının bölgede yürüttüğü kalkınma yardımları projelerinin politik ve ekonomik açılardan iki ülke arasındaki ilişkilere etkisi tartışılmıştır. Bununla birlikte Sudan özelinde Türkiye’nin Afrika ülkelerine yönelik geliştirdiği eylem planı çerçevesinde yürüttüğü politikaların yumuşak güç potansiyeline sağladığı katkı analiz edilmiştir. Bu bölümün araştırma soruları; Sudan özelinde Türkiye – Afrika ilişkilerinin gelişiminde devlet ve sivil inisiyatiflerin kalkınma yardımı faaliyetleri, iki ülke arasındaki politik ve ekonomik angajmanları nasıl etkilemiştir? Niçin Sudan’a kalkınma yardımları yapılmaktadır? Türkiye tarafından gerçekleştirilen kalkınma yardımları Türk iş adamları için bölgede bir pazar oluşmasına neden olmuş mudur? Türkiye’nin 1998 yılında ortaya koyduğu “Afrika Açılım Eylem Planıyla” birlikte Sudan özelinde Afrika ülkelerine yönelik olarak gerçekleştirdiği politika uygulamalarının yumuşak gücüne etkisi nasıl olmuştur?

## **I. BÖLÜM**

### **TARİHSEL PERSPEKTİFTEN SUDAN VE SUDAN ÖZELİNDE TÜRKİYE – AFRİKA İLİŞKİLERİ**

#### **1.1. Geçmişten Günümüze Sudan Devleti: Sömürgecilik, Bağımsızlık, Bölünme ve Darfur Sorunu**

Sudan, ismini Arapçada “Bilad-üs Sudan” teriminden almaktadır. Bu kelimenin Türkçe anlamı “Siyahlar Ülkesi” demektir. Bilad-üs Sudan terimi Orta Çağda ticaretle ilgilenen Arap tüccarlarınca Kızıl Deniz ile Güney Sahra bölgesi arasında kalan alana verilen isimdir.(Peters, 1996, s. 14) Buradan hareketle Sudan Devleti’nin ismi, tarihsel açıdan bir devlet olgusundan çok, coğrafi bir alana verilen ismi nitelemektedir.

Sudan devleti, 1956 yılında bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar istikrarlı bir barış ortamını tesis edememiş ve iç çatışmalara sahne olmuştur. Bu çatışmalar sonucunda binlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarcası da yaralanmış veya yoksulluk çekmiştir. Bütün bu yaşanan çatışmaların, Hıristiyan dinine haiz insanların yaşadığı Güney Sudan’ın, Sudan’dan ayrılmasıyla son bulacağı düşünülmüş; fakat umulduğu gibi olmamıştır.

2011 yılında Güney Sudan’ın resmen ayrılmasıyla umulan barış ortamı, deyimi yerindeyse ‘kırılğan’ bir barış olarak ortaya çıkmış ve beklenen ölçüde çatışmalar dinmemiştir. Bu konunun temel sebebini araştırmak amacıyla yola çıkılan bölümde; Güney Sudan ile Sudan arasında yaşanan çatışmaların bölünmeye rağmen dinmemesinde ki esas nedenler nelerdir? Anlaşmazlığın altında yatan esas sebep 1999 yılında bulunan petrolün paylaşılabilmesi mi yoksa bir takım etnik farklılıklar mıdır? Bu bölümün ilk kısmında Sudan’ın ikiye bölünmesi üzerine, söz konusu sorulara cevap aranacaktır.

Bununla birlikte Sudan’ın tek sorunu Güney bölgesiyle ilgili değildir. Aynı zamanda 2000’li yılların başından günümüze kadar süren Darfur da yaşanan çatışmaların varlığı da hem ülkenin hem de uluslararası toplumun öncelikli gündem

maddelerinden birisi olmuştur. Dolayısıyla Darfur bölgesinde yaşanan anlaşmazlıklardan ötürü uluslararası aktörlerin müdahillliği söz konusudur. Sudan'ın siyasi ve ekonomik sorunlarının araştırıldığı bu bölümde, Darfur da yaşanan olayların aydınlığa kavuşturulması ve uluslararası aktörlerin bu konu üzerine niçin yoğunlaştığının anlamlandırılması da oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda çizilen çerçevede, ilk olarak tarihsel açıdan Sudan'ın siyasi manada geçirdiği süreçler ele alınacaktır. Daha sonra Sudan'ın ikiye bölünmesi meselesinin üzerinde durulacak ve son olarak Darfur sorunu incelenecektir.

### **1.1.1. Tarihsel Perspektiften Sudan**

Günümüzde Sudan devletinin bulunduğu topraklar, tarihsel olarak bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Dünyada “Bronz Çağının” sona ermesiyle birlikte bugünkü Sudan bölgesinde Kuş Krallığı kurulmuş ve 19. yy sonlarına kadar bu topraklar birçok krallığın yaşam alanı olmuştur. (Bayram, 2013, s.33) Bu bilgilerden hareketle, tarihsel açıdan modern Sudan devletinin yaklaşık 200 yıllık bir geçmişi olduğundan söz edilebilir.

Kuş Krallığı, M.Ö. 800 – M.S. 350 yılları arasında, günümüzde Mısırın Asvan şehri ile Sudan'ın başkenti Hartum arasında kalan bölgede hakimiyet kurmuştur. Kuş Krallığı aynı zamanda Meroe, Kerma ve Napata isimleriyle de bilinmektedir. O günün şartlarında bölgesinde hakim bir güç olarak bilinen krallık, dünyanın kayda değer altın üreticisi konumunda bulunmakta ve Afrika bölgesi dışında Arabistan ve Hindistan ile ticari angajmanlar kurduğu bilinmektedir.(Levy ve Latif, 1997, s. 21) M.S. I. yüzyıldan sonra Kuş Krallığının hüküm sürdüğü bölgelerde ve dünya konjonktürün de yeni güçlerin ortaya çıkmasıyla birlikte zayıflamış ve 4. yüzyılda fildişi ticareti alanında rekabet içinde olduğu Aksum Krallığı tarafından varlığına son verilmiştir. (Duiker ve Spielvogel, 2010, s. 221) Daha sonra Kuş Krallığı'nın bulunduğu bölgede Nobatya, Makurra ve Alva isimli krallıklarla birlikte 1504 yılında bugünkü Sudan'ın başkenti Hartum'un bulunduğu bölgede Func Beyliği yer almıştır. (Bayram, 2013, s. 34)



Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in Mısırı fethetmesiyle Sudan topraklarının kuzey bölümü dahil olmak üzere egemenliği altına almıştır. Bu olay ile birlikte Afrika'da Osmanlı hakimiyeti kurulmaya başlanmış ve yeni bir dönemin kapıları açılmıştır. Bu yeni dönem, Sudan topraklarında İslam'ın gerçek manada yaşanmasının temellerinin atılmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devletinin Afrika kıtasına olan ilgisi Kanuni Sultan Süleyman zamanında da devam etmiş; Sudan, Eritre, Somali ve Habeşistan (bugünkü Etiyopya) topraklarına seferler düzenlenerek ele geçirilmiştir. Daha sonra Sudan'ın Kızıldeniz sahilinin bulunduğu bölge Habeşistan eyaletine bağlanmıştır.(Nour, 2005) Böylece Osmanlı Devletinin Afrika topraklarında ki siyasi, askeri ve ekonomik manada hegemonyası artmıştır.

Mısır valisi olarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı atayan Osmanlı devleti, bölge de güçlü bir hakimiyet kurmuştur. Mehmet Ali Paşa güneye genişleme politikası çerçevesinde 1821 yılında Osmanlı Halifesinin adına bağımsız küçük krallıkların bulunduğu bölgelere askeri seferler düzenlemiştir. Bu küçük krallıklarla birlikte bölgenin en büyük devleti olan Func Beyliğinin Osmanlı Devletine biat etmesiyle hakimiyeti altına almıştır.(Arslan, 2011, s. 7 – 8)

Mehmet Ali Paşanın ekonomik açıdan yapmış olduğu manevralar ile Osmanlının bölgede hakimiyeti pekiştirilmiştir. Valisi olduğu bölgeyi zamanla daha iyi tanıyan ve öğrenen Ali Paşa, Sudan'ın fethedilmesi ile birlikte Kızıldeniz limanı üzerinden yürütülen ticaret yollarını kontrolü altına almıştır. (Johnson, 2007, s. 4) Böylece dönemin tüccarlarından sağladığı gelirlerle hem hakimiyet kurduğu bölgenin idari yapısını korumuş hem de merkezi Osmanlı yönetimi hazinesine katkı sağlamıştır.

Modern Sudan'ın oluşumunun temeli Osmanlı Devletinin kurmuş olduğu sisteme dayanmaktadır. Osmanlı devleti siyasi ve ekonomik açıdan bölgede modern tarıma geçişi, iletişim araçları ile tanıştırılması gibi temel organizasyonların oluşumunu sağlamıştır. Bununla birlikte coğrafi manada da yine Osmanlıların Func Beyliğini ele geçirmesinden sonra başkenti Hartuma taşınması ve nihai sınırları oluşturması modern Sudan devletine bıraktığı bir diğer mirasıdır.(Collins, 2008, s. 12 – 13)

Mehmet Ali Paşa'nın ölümünün ardından Mısırda ve Sudan da merkezi yönetim zayıflamaya başlamış, yeni atanan valilerin Avrupa etkisinde kalarak uygulamaya koyduğu yanlış politikalar sonucunda Sudan halkı Türk – Mısır yönetimine dair kaygılarını belirtmeye başlamışlardır. Örneğin; I. Abbas'ın vali olarak yer aldığı dönemde Sudan toprakları memurların sürgün yeri konumuna getirilmesi; bununla birlikte merkezi yönetimin Sudan'a yönelik belirlediği bütçenin miktarının az olması ve bölge halkının ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucunda valilik makamı da etkinliğini kaybetmiştir.(Collins, 2008, s. 14)

I. Abbas'ın ardından göreve getirilen Muhammed Said Paşa Süveyş kanalının inşasında Avrupa bankalarından kredi alması ve Avrupalılara alan açmasıyla bölge halkı ağır vergilere maruz kalmıştır. Sadece bununla kalmayarak Said Paşa, radikal bir kararla merkezi yönetim yerine eyalet sistemi yöntemini getirmiş ve Hartum valiliğine, Ermeni ve Hıristiyan olan Arkail Bey'i görevlendirmiştir. Bu görevlendirmenin önemi, 16. Yüzyılda bölgede kurulan Müslüman Func Beyliğinden bu yana ilk defa bir Hıristiyan yönetiminin olmasıdır. (Hasan, 1967, s. 180) Bu yüzden bölge halkı sert tepki göstermiş; fakat Arkail Bey'in ölümü bunu dindirmiştir. Fakat Said Paşadan sonra göreve gelen Hidiv İsmail Paşa döneminde söz konusu olayların faturası kesilecektir. (Colins, 2008, s. 15)

1863 yılında göreve gelen Hidiv İsmail Paşanın ilk icraatı merkezi yönetimi yeniden tesis etmek ve ekonomi sisteminin revize edilmesini sağlamak olmuştur. Fakat söz konusu dönemde devleti kalkındırmak amaçlı İngiliz ve Fransızlardan alınan borçlar ödenememiş ve ağır borç yükünün altına girilmiştir. 1869 yılında Süveyş Kanalının açılması ile birlikte Mısır topraklarına yoğun bir ilgi duyulmasının önü açılmıştır. Buna yönelik olarak İngiliz ve Fransızlar söz konusu borçları yönetim üzerinde bir tehdit unsuru olarak kullanmış, valileri ekonomik açıdan kendilerine bağlamışlardır.

Muhammed Said Paşanın yaptığı hataya benzer biçimde Hidiv İsmail Paşada 1869 – 1880 yılları arasında Sudan valiliğine arka arkaya üç Avrupalıyı ataması ve bölgede siyasi, idari ve ekonomik yapının zayıflamasıyla halkın zor durumda kalması sonucunda Türk – Mısır yönetimine karşı Mehdi ayaklanması ortaya çıkmıştır.

#### **1.1.1.1. Mehdi Dönemi**

Osmanlı hakimiyetin de olan Türk – Mısır yönetimi döneminin son yıllarında Hıristiyan Avrupalıların idari yapıların başına getirilmesi noktasında bölge halkı tepkilerini dile getirmiştir. Bu minvalde Sudan toplumu arasında idareye karşı sert eleştiriler yöneltilmiş ve Muhammed Ahmed Bin Abdullah, “İslamın özünü korumak ve onu asli halinden uzaklaştırmaya çalışan yönetimleri ortadan kaldırmak üzere Allah tarafından görevlendirildiğini” belirterek, arkasına geniş kitleler toplamış ve 1881 yılının Mart ayında kendisini “Mehdi” ilan etmiştir. Bu çerçevede Hıristiyanların, Müslüman Sudan toplumu üzerine idarecilik yapmasının yanlış olduğunu savunarak Türk – Mısır idaresine yönelik ayaklanma başlatmıştır. (Arslan, 2011, s.11)

Mehdi 1881 yılının Haziran ayında kendisini destekleyen Sudan halkıyla birlikte Türk – Mısır ortak yönetimine karşı “Ensar Hareketi” olarak isimlendirdikleri başkaldırıyı gerçekleştirmişlerdir. (Colins, 2008, s. 21 – 22) Mehdi, Sudan bölgesinde yaşayan toplumların handikabı olan kabileler arası anlaşmazlıkların çözümlenmesini de başarmış ve kendisini destekleyen halkı tek bir çatı altında tutmayı başarmıştır.(Harir, 1994, s. 31) Dolayısıyla Mehdi önderliğinde bir araya gelen Ensar hareketi, kısa sürede büyük ses getirmiştir.

Böylesine kapsamlı bir organizasyonun varlığı doğal olarak bölge de çıkarları olan ve mevcut yönetimi ekonomik açıdan kendisine bağlayan İngilizlerinde dikkatini çekmiştir. Nitekim İngilizler böylesine büyüyen bir harekete karşı tedbir almaya yönelik olarak aynı konudan muzdarip olan Mısır halkında da ayaklanma başlatılmasına vesile olmuş ve buna yönelik olarak Ahmet Arabi Paşa ayaklanmasını desteklemiştir. Bunun sonucunda İngilizler 1882 yılında, Mısır'ı işgal ederek bölgede çıkarlarına uygun bir üs kazanmışlardır. İngiltere bölgede elde ettiği bu kazanımlarında verdiği bir gururla Sudan da etkinliğini arttıran Mehdi hareketini sonlandırmak amacıyla bir sefer düzenlemiştir; fakat başarılı olamamıştır. Mehdi öncülüğündeki Ensar hareketi İngiltere'yi ağır bir yenilgiye uğratmıştır.(Arslan, 2011, s. 12) Ensar hareketi, elde ettiği söz konusu başarılar sonucunda kontrol altında tutmuş olduğu topraklar üzerinde kendi egemenliğini ilan etmiştir.

Bununla birlikte Sudan tarihinin ilk milliyetçilik dalgası olarak Ensar hareketi gösterilebilir.(Johnson, 2007, s.6) Nihai olarak 26 Ocak 1885'te Mısır ordusunun elinde olan Hartum vilayeti Mehdi ordusu tarafından kuşatılmış ve ele geçirilmiştir. Bu olay Ensar hareketinin en önemli ve en büyük zaferidir.

Ensar hareketinin Sudanda kurduğu bu düzeni pekiştirmeye yönelik adımlar atılmak istenmiş; fakat hareketin lideri Mehdi'nin 22 Haziran 1885 yılında yakalandığı bir hastalık nedeniyle vefat etmesi sonucu söz konusu amaçlar gerçekleştirilememiştir. Yaşanan bu hadiseler neticesinde İngilizler bölgede Ensar hareketini tamamen ortadan kaldırmak amacıyla, General Kitchener komutasında bir ordu oluşturmuş ve Mehdi'nin başlatmış olduğu bu hareket 1898 yılında "Omdurman Savaşı" sonucunda tümüyle yok edilmiştir.(Collins, 2008, s.26 – 29)

Bununla birlikte Sudan tarihinde Osmanlıya bağlılığıyla bilinen Darfur Sultanı Ali Dinar, söz konusu dönemde Ensar hareketi tarafında yer alarak İngilizlere karşı savaşmış; fakat yenilginin ardından Darfur'un başkenti El-faşir'i ele geçirerek bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece Ali Dinar son Fur Padişahı ünvanıyla Sudan siyasi tarihi sahnesinde yerini almıştır.

Sonuç olarak, İngilizlerin Mısır ve Süveyş kanalı toprakları üzerinde ki çıkarları doğrultusunda hazırlanan "Kondominyum Anlaşması" ile topraklar Mısır ve İngiltere arasında paylaştırılmıştır. Söz konusu antlaşmayla birlikte, Sudan toprakları elli altı yıl boyunca İngiliz sömürgesi altında kalmıştır.

#### **1.1.1.2. Sudan'da Sömürgecilik Dönemi**

Ensar hareketi hegemonyasına son veren İngiltere kamuoyunda, ülkede kurulacak yeni yönetim tarzı üzerine tartışmalar başlamıştır. İlk olarak Mehdi devriminden önce Sudan da var olan Türk – Mısır yönetimi tarzı bir model üzerine yoğunlaşılmasına karşın, İngiliz kamuoyundan gelen tepkiler nedeniyle, İngiltere ve Mısır arasında imzalanan "Kondominyum" adlı barış antlaşmasına da temel oluşturan, İngiltere'nin görevlendirdiği bir valinin yönetiminde olması; fakat

Sudan'ın da Mısır'ın hakimiyetinde olması çerçevesinde bir karara varılmıştır.(Johnson, 2007, s. 21) Dolayısıyla, mevcut durum İngiliz – Mısır ortak yönetimi gibi görünse de, pratikte İngilizler hem Mısır topraklarını hem de Sudan topraklarını ele geçirmiş ve sömürgeleştirmiştir.

İngiliz – Mısır yönetimi kurulduktan sonra Sudan topraklarında öncelik Kuzey bölgesine verilmiştir. Bunun nedeni temel olarak hem güney bölgesinin fiziki ve coğrafi açıdan rahat hareket etmeye uygun olmaması hem de Mehdi hareketinin bu bölgede etkinlik kuramamasıdır. (Collins, 2008, s. 35) Kuzey bölgesinde Mehdi hareketinin yeniden canlanmaması için yerel otoritelere geniş imtiyazlar verilmiştir.(Mamdani, 2009, s. 164) Bu çerçevede Kuzey Sudan da dolaylı yönetim sistemi oluşturulmuştur. Kuzey bölgesinde kurulan bu yönetim sistemi Ataöve'e göre İngiliz sömürgecilik politikalarının önünü açmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte Güney Sudan bölgesinde halkı ayrıştırmaya yönelik İngiliz politikaları sürdürülmüştür.(Ataöv, 1976, s. 79)

Güney Sudan bölgesi İngiliz sömürgecileri tarafından "kapalı bölge" olarak ilan edilmiş ve suni olarak ayrıştırılmıştır. Bununla birlikte Kuzey bölgesinde uygulanan politikaya benzer bir şekilde, kapalı bölge olarak ilan edilen Güney Sudan, kabile reisleri ve görevlendirilen İngiliz yöneticilerine geniş imtiyazlar sunan sistem kurulmuştur. (Harir, 1994, s. 32) Tipik İngiliz sömürgeciliği, Sudan uygulamasında da diğerlerine benzerlik göstermiştir. Klasik "böl ve yönet" stratejisi gereğince önce bölgelere ayrılmış; daha sonra Arap kültürüne haiz giysilerin yasaklanması, İngilizcenin resmi dil olması ve nihai olarak Hıristiyan Misyonerlerin faaliyet yürütmelerinin önünün açılması gibi birçok politikanın uygulanmasını sağlamıştır.(Collins, 2008, s. 35)

Uygulanan kapalı bölge politikası, ekonomik açıdan günümüz sorunlarına da ışık tutacak ölçüde kayda değer sorunlara yol açmıştır. Sudan da Türk – Mısır yönetimi zamanında desteklenen tarım politikaları, Mehdi döneminde sekteye uğramış; fakat İngiliz – Mısır döneminde Avrupalı tüccarların bölgeye girmesiyle yeniden canlandırılmıştır. (Johnson, 2007, s. 16)

Söz konusu dönemde İngiltere, Mısır ve Uganda sömürge yönetimlerinde de uyguladığı gibi, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında Sudan'ı dünyanın önemli bir pamuk üreticisi konumuna getirmek için çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede ülkeye demiryolu, barajlar ve sulama mekanizmaları inşa edilmiştir. (Ataöv, 1976, s. 77 – 78) Bununla birlikte söz konusu yatırımlar sadece Kuzey bölgesinde sınırlı kalmış ve Güney bölgelerde yaşayan insanlar sefalet içinde yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Fakat, 20. Yüzyılın başlarında artarak devam eden Sudan'ın Kuzey bölgesinde yaşanan bu olumlu gelişmeler çok fazla sürmemiş, 1929 yılında kapitalizmi derinden sarsan ekonomik krizle birlikte dünyada pamuk talebini düşürmüş ve dolayısıyla İngiltere'ye bağlı olan Sudan ekonomisine de ani bir çöküş yaşatmıştır.(Collins, 2008, s. 45) Yaşanan bu ekonomik bunalım sonucunda Sudan'da işsizlik artmış, ekili toprak alanları azalmış ve hükümet gelirleri düşmüştür. Dolayısıyla halk nezdinde İngiliz yönetimine bir güvensizlik meydana gelmiş ve isyan hareketleri başlamıştır.

Sudan'da Mehdi döneminin ardından ikinci milliyetçilik dalgası, ekonomik buhranın ardından başlamıştır. Bu dalgalar II. Dünya Savaşının sürdüğü zamanlarda doruk noktasına ulaşmıştır. Söz konusu dönemde Sudanda yer alan bir ulusal örgüt olan “Mezunlar Kongresi”, sömürge yönetiminin artık kalkması ve bağımsızlığın ilan edilmesi adına ilk defa taleplerini dile getirmeye başlamıştır.

Mezunlar Kongresi hareketi, ilk olarak 1938 yılının Şubat ayında eğitimci İsmail el-Azhari tarafından ve kendisinin de ders verdiği Gordon Memorial Koleji mezunu yaklaşık bin kişiyle Sudan'ın Omdurman kentinde gerçekleştirdikleri protesto gösterisiyle tanınmıştır.(Collins, 2008, s. 49) Azhari önderliğindeki grubun temel istekleri; sınırlı eğitim hakkı tanınmasının kaldırılması ve bu hakkın genişletilmesi, dış ticarete İngiltere'nin ağırlığının son bulması, Sudan'ın bağımsız ticari angajmanlar kurması ve sermayenin dış pazarda kabul görmesidir. Bu çerçevede oluşum, Mısır ile ilişkilerini sıklaştırmayı amaç edinmiştir. (Arslan, 2011, s. 25) Bu düşünce Mezunlar Kongresi içerisinde fikir ayrılığına sebep olmuş(Ataöv, 1976, s. 81) ve bunun sonucunda 1945 yılında Ümmet Partisi (Ensar hareketinin siyasi

kanadı) ve Ulusal Birlik Partisi (UBP) olarak ikiye ayrılmıştır. (Harir, 1994, s. 25) Ümmet Partisinin temel ayrılık noktası; bağımsız Sudan fikrini desteklemekle birlikte, İngiltere ile ilişkilerin güçlü tutulması şeklindedir. Dolayısıyla Sudan'ın bağımsızlığına giden süreçte söz konusu iki parti öncü rol oynamıştır.

Bağımsızlık fikri çerçevesinde Sudan'ın bir çok önemli ve büyük şehrinde protesto gösterileri düzenlenmiş ve İngiliz – Mısır ortak idaresini kuran Kondominyum antlaşmasının son bulması yönünde istekler dile getirilmiştir. Zamanla ülkede ulusal bilincin oluşmasıyla Sudan'ın güneyinde yaşayan toplumda ancak kuzeyliler ile birlikte hareket edilirse bağımsızlığın kazanılacağını düşünmüşlerdir. (Arslan, 2011, s. 26)

1952 yılına gelindiğinde Mısır da iktidar değişimi yaşanmış\* ve yeni yönetim İngiliz – Mısır ortak idaresinin kurulmasını sağlayan Kondominyum antlaşmasının eşit esaslara dayanmadığı gerekçesiyle bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu gelişmenin sonucunda İngiltere ve Mısır arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. (Collins, 2008, s. 59) Bu anlaşmaya göre, İngiltere Sudan'ın self determinasyon (kendi kaderini tayin hakkı) hakkını tanımış ve üç yıllık süre içerisinde Sudan'ın parlamentoda, tam bağımsızlık veya Mısır ile federatif sistem olmak üzere, iki durumdan birine karar vereceği üzerinde mutabakata varılmıştır.(Ataöv, 1976, s. 83)

Yaşanan olayların ardından 1953 yılının Kasım ayında Sudan'da ilk defa çok partili seçimler gerçekleştirilmiştir. Seçim sonuçlarına göre İsmail el-Azharinin lideri olduğu ve Mısır ile birleşme fikrini savunan UBP kazanmış; fakat Ümmet Partisinin, Mısırın seçime müdahale ettiğini ortaya atması nedeniyle ülkede iç karışıklıklar meydana gelmiştir. (el-Battami, 2002, s. 254) 1 Mart 1954 tarihinde parlamento açılmış ve aynı gün çatışmalar çıkmış; birçok insan ağır yaralanmıştır. Böylelikle UBP Mısır ile birleşme fikrini gözden geçirme kararı alarak, 1 Ocak 1956'da Sudan'ın bağımsız bir devlet olduğu parlamento da karara bağlanmıştır.(Devecioğlu ve Nassir, 2016, s. 610)

---

\*23 Temmuz 1952 tarihinde Mısır Kralı Faruk'a karşı yarı Sudanlı bir general olan Muhammed Necib tarafından iktidarına son verilmiştir.

### **1.1.2. Bağımsızlıktan Günümüze Sudan Devleti**

1 Ocak 1956 yılında resmen bağımsız bir devlet olarak dünya sahnesine çıkan Sudan, yirmi altı eyaletten oluşan bir federatif sistem ve farklı etnik – kültürel yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Sudanda 597 kabilenin yaşamını sürdürdüğü ve dört yüzü aşkın dilin konuşulduğu bilinmektedir. (Bechtold, 1991, s.1) Buradan hareketle dini yapı bakımından Sudan, bünyesinde Müslümanlık, Hıristiyanlık ve yerel Afrika dinlerini barındırmakla birlikte söz konusu dinlerin kendi bünyelerinde oluşan farklı uygulamalar ve geleneklere haiz olmasından dolayı, dünyanın en heterojen toplumlarından biri olarak görülmektedir. (Arslan, 2011, s.30)

Sudan da oluşan etnik, dini ve kültürel farklılıklar elli altı yıl boyunca kalınan İngiliz sömürgeciliğinin bir mirasıdır. Söz konusu sömürge dönemi süresince bahse konu farklılıklar sürekli olarak vurgulanmak suretiyle Sudan halkı kontrol altında tutulmak istenmiştir. Sudan da günümüze kadar yaşanan bütün olayların temelinde, önceki başlıklarda da bahsedildiği üzere, sömürgecilik döneminde uygulanan Sudan halkının ayrıştırılması politikaları önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla günümüzde Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılmış olması, İngiliz sömürgeciliğinin bir mirasıdır.

#### **1.1.2.1. Güney Sudan Sorunu ve Bölünme Süreci**

İngiltere idaresindeki sömürgecilik yıllarında uygulanan politikaların bir sonucu olarak Sudan'ın güney bölgesinde oluşturulan farklı idari yapı ve kanunlar, sosyal ve kültürel açıdan güney bölgesini ülkenin geneline nazaran farklılaştırmıştır. Bununla birlikte daha önceki başlıkta da değinildiği üzere, sömürgecilik döneminde kapalı bölgeler yönetiminin oluşturulması sonucunda halkların farklı bölgelere geçişinin yasak olması nedeniyle oluşturulan suni yapı yaşanan çatışmaların ortaya çıkmasında bir diğer faktör olarak düşünülebilir. (Devecioğlu ve Nassir, 2016, s. 610)

Yaşanan bu sürecin ardından kurulan Sudan devleti, elli altı yıl boyunca kaldığı İngiliz sömürgesinin yerini Arap sömürgesine devrettiği düşüncesi, güneyde yaşayan halk nezdinde endişelere neden olmuştur. Bu kapsamda güneyliler merkez Hartum



hükümetine, bağımsızlıklarını kazanmak ve Sudandan ayrı bir devlet olmak için baskı kurmuşlardır. Bu çerçevede Hartum yönetimi güney bölgesinde Arapça olan resmi dili İngilizce olarak değiştirse de bölgede gerçekleştirilen baskıcı politikalar nedeniyle halk bu adımı yeterli görmemiştir.(Arslan, 2011, s. 39 – 40)

Sudan da merkezi hükümetin oluşturulması maksadıyla gerçekleştirilen seçimlerde Kuzey bölgesinin siyasi partileri, güneyli halktan oy almak için federatif yapı sözü vermişler; fakat seçim sonrasında bu uygulamanın ülkeyi ikiye böleceği düşüncesiyle vazgeçmişlerdir. Yine de Sudan parlamentosunda güneylilerin istekleri dile getirilmiştir. Ancak, bu istekler 1958 yılında askerin yönetime el koymasıyla bir sonuca bağlanamamıştır. (Arslan, 2011, s. 40) Bunun üzerine güneyliler Sudandan ayrı bir devlet olma taleplerini daha yüksek sesle dile getirmeye çalışmışlarsa da; askeri rejimin baskıları da aynı oranda artmıştır. Sonuç olarak güneyliler “Anyanya” isimli gerilla hareketiyle taleplerini duyurma yoluna gitmişlerdir.(Johnson, 2007, s. 31) Böylece Sudan topraklarında sömürge döneminde üzerinde çalışılan kuzey – güney ayrıştırma politikası meyvelerini vermeye başlamış ve Güney Sudan sorunu şiddetlenmiştir.

1964 yılına gelindiğinde Sudanda askeri rejim son bulmuş ve yapılan demokratik seçimler sonucunda Hatim el-Halife hükümeti iktidara gelmiştir. Bu yeni kurulan hükümet Sudan’ın kuzeyi ve güneyi arasında var olan etnik ve kültürel farklılıklara saygılı olduğunu beyan ederek 1965 yılının Mart ayında Güney Sudanlı temsilcilerinde yer aldığı bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansta Güneylilerin federatif yapı veya bağımsız devlet olmak için referanduma gidilmesini beyan etmelerine karşın, merkezi Hartum hükümeti bu talebi kabul etmemiş ve geçmişte yapılan hataların önümüzdeki süreçte tekrarlanmayacağını garantisini vermiştir.(Nasongo ve Murunga, 2005, s. 65) Fakat taraflar arasında anlaşma sağlanamamış ve kanlı çatışmalar yeniden alevlenmiştir. Güneylilere İsrail’den gelen silah yardımları ile Anyanya isimli gerilla hareketi gücünü arttırmış ve güneyde bir çok şehri kontrolü altında tutmayı başarmıştır.(Lesch, 1993, s. 81)

Yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonucunda Sudan'da yeniden bir askeri darbe gerçekleşmiş ve 1969 yılının Mayıs ayında yönetime Cafer Numeyri gelmiştir. Numeyrinin Güney sorununa yaklaşımı Halifeninkine benzer bir şekilde, Sudan'ın güneyi ve kuzeyi arasındaki farklılıklara saygılı olduğu ve ulusal birliğin oluşturulması yönündedir.(Voll ve Voll, 1985, s. 41) Bu çerçevede Numeyri barış yönünde adımlar atmış ve 1972 yılında Addis Ababa Antlaşmasının imzalanmasıyla iç savaşa son verilmiştir. Bu antlaşmaya göre güneyde Sudana bağlı bir özerk yönetimin kurulacağına karar verilmiştir. (Collins, 2008, s. 119)

Güney sorununa bulunan çözümün ardından sosyalist Numeyri rejimine karşı darbe girişimleri olmuş ve bunları önlemek amacıyla Numeyri yönetimi İslamcılara yakınlaşmıştır. Özellikle İran tarafından desteklenen Hasan el-Turabiden etkilenen Numeyri 9 Eylül 1983 tarihinde ülkede şeriatı ilan etmiştir.(Arslan, 2011, s. 42) Şeriat kuralları Hristiyanların yaşadığı güney bölgelerinde de uygulanmış ve Numeyri yönetiminin güneyi tekrar bölgelere ayırması sonucunda, 1972 de AddisAbabada kurulan barış ortamı yerini tekrar kaosa bırakmıştır.(Rotchild, 1997, s. 236) Böylece Sudanda ikinci iç savaş dönemine girilmiştir.

Güney Sudanda, Sudan Halk Kurtuluş Örgütü (SHKO) lideri Albay John Garang liderliğinde başlayan iç savaş Etiyopya ve Libya başta olmak üzere diğer komşu devletlerden sağlanan para ve silah yardımı ile kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Bununla birlikte hem iç çatışmalardan hem de Batı'nın Sudan'a yardımlarını kesmesi ülke ekonomisini olumsuz etkilemiş, bunun sonucunda Numeyri yönetimi 1985 yılının Nisan ayında devrilmiştir. Yerine gelen Sadık el-Mehdi hükümeti ise iç ve dış politikada denge siyasetini uygulamaya çalışsa da, ne ülkede yaşanan iç çatışmalara çözüm bulabilmiş nede ekonomiyi düzeltebilmiştir.

Ülke genelinde şiddet olayları her geçen gün artmış ve Ulusal İslami Cephe'nin (UİC) lideri General Ömer el-Beşir tarafından gerçekleştirilen askeri darbeye yönetim el değiştirmiştir. UİC, radikal İslami prensiplere haizdir. Yönetimi ele geçirdikten sonra güneyde gerçekleşen çatışmaları önlemek amacıyla harekete geçmiş ve SHKO'yu askeri açıdan hezimete uğratmıştır.(Arslan, 2011, s. 43 – 44)

Uluslararası aktörlerin Sudan'ın iç sorunlarına yaklaşımı, kimlikler ve çıkarlar ekseninde şekillenmiştir. Beşir önderliğindeki hareketin Sudanda yönetimi ele geçirmesi ve güney bölgelerini de kapsayacak şekilde uygulamaya koyduğu şeriat yasalarını çıkarması Hıristiyan batıyı rahatsız etmiş ve bölgede batıların müttefiklerinden olan Mısır gibi bir bölgesel gücünde Hartum yönetimine karşı cephe almasına neden olmuştur. Bununla birlikte Körfez savaşında Iraktan almış olduğu yardımlarında etkisiyle Sudan'ın Bağdat yönetiminin yanında yer alması hem dönemin süper gücü ABD'nin hem de bölgesel güçler Mısır ve Suudi Arabistan gibi devletlerin Sudan'a olan tepkilerinin artmasına neden olmuştur. (De Waal, 2007, s. 17) Yaşanan bu olaylar sonucunda, ABD diğer batılı müttefiklerini de yanına alarak Sudan'a karşı ekonomik yaptırımlarda bulunmuş; Mısır, Sudan'da bulunan elçilerini geri çağırdığını bildirmiş; Suudi Arabistan ise Sudan'ın ihtiyaç duyduğu ekonomi odaklı yardımları kestğini bildirmiştir. (Lesch, 1993, s. 65)

Yaşanan bu gelişmelere ek olarak ABD ve müttefikleri Sudan da yaşayan güneyli halkın en büyük temsilcisi olan SHKO'ya her türlü yardımı sağlamaları üzerine Beşir yönetimi, baskılara daha fazla dayanamamış ve plan değişikliğine gitmiştir. Buna göre Beşir yönetimi, güneyde yaşayan halkla anlaşarak SHKH ve dolayısıyla SHKO'yu zayıflatmak istemiştir. Bu kapsamda şeriat yasalarının Sudan'ın güneyinde yaşayan Hıristiyan toplumların yoğun yaşadığı yerlerde kaldırılması, iç savaşta zarar gören şehirlerin yeniden inşa edilmesi, çatışmalar nedeniyle göç etmek zorunda kalan bölge halklarının geri dönmeleri için uygun ortamların oluşturulması ve söz konusu süreçlerin sonunda bölge halkına bağımsızlık isteyip istemedikleri noktasında referandum yapılması şeklinde sözler verilmiştir. Fakat ülkede yaşanan silahlı eylemlerin son bulmaması, uluslararası aktörlerin destek vermemesi ve son olarak bölgede yaşanan problemin en büyük tetikleyicisi olan SHKH'nin yer almadığı bu anlaşma öngörülen amaçlara ulaşmadan son bulmuştur. (Akkaya, 2011, s. 48)

1999 yılında Sudan'da petrolün keşfedilmesi ile birlikte ABD Sudan politikasını gözden geçirme kararı almış ve Güney Sudan sorununun çözümü için Beşir

hükümetine arabuluculuk teklifi yapmıştır. Bu teklif Beşir yönetimi tarafından olumlu karşılanmış ve bölgesel aktörlerinde arabuluculuk girişimleri ile müzakere süreçleri başlamıştır.(Tıǧlı, 2009)

Bu çerçevede çözüme yönelik olarak çevre ülkeleri Kenya, Etiyopya, Eritre, Cibuti, Somali ve Uganda'nın da yer aldığı "Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi" (HAKO) kurulmuştur. HAKO'nun yanı sıra ABD, İngiltere ve Norveç'in de yer aldığı "Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi Partnerler Forumu" (HPF) adlı kurulan organında müzakere sürecini desteklediği bildirilmiştir. Uluslararası ve bölgesel aktörlerinde destek verdiği geniş çaplı bir organizasyon ışığında barış görüşmelerinin ilki 2002 yılının Temmuz ayında HAKO'nun ev sahipliğinde Kenya'nın Maçokos kentinde gerçekleştirilmiştir. Maçakos Protokolü olarak bilinen bu görüşmede iki konu üzerine anlaşma sağlanmıştır. Bunların ilki altı yıllık bir geçiş sürecinin oluşturulması ve sonucunda güneylilerin bağımsızlık için referandum yapmaları şeklindedir. (Devecioǧlu ve Nassir, 2016, s. 611 – 612)

Ayrıca söz konusu süreçte tarafların yetki paylaşımı vasıtasıyla ülkeyi yönetmeleri öngörülse de bunun sınırları noktasında anlaşılammıştır. İkinci olarak ise dini özgürlükler noktasında anlaşma sağlanmıştır. Buna göre şeriat hükümleri sadece kuzey bölgesinde uygulanacaktır. Maçakos protokollerinde kayda değer adımlar kaydedilmiş olsa da, Güney Sudan'ın sınırları ve tartışmalı bölgeler,(Nasongo ve Murunga, 2005, s. 70) petrolden sağlanan gelirin paylaşımı gibi konularda karara varılamamıştır. (Collins, 2008, s. 265)

Barış görüşmelerinin ikinci ayağı, 26 Mayıs 2004 tarihinde imzalanan Navişa Protokolleridir. Barış antlaşmalarının çerçevesini çizen bu girişime göre petrol gelirlerinin paylaşımı, şeriat yasalarının uygulanacağı bölgeler ve Güney Sudan'ın geleceği konularını içermektedir. (Collins, 2008, s. 268) İmzalanan söz konusu protokoller sonucunda kapsamlı bir barış antlaşması imzalanması kaydıyla AB, iç savaş sonrasında Sudan'ın yeniden inşa edilmesi noktasında bir yardım paketi sağlanması teklifini; ABD ise Sudan'ın teröre destek veren ülkeler listesinden

çıkarılması ile birlikte uygulanan ekonomik yaptırımların kaldırılacağını taahhüt etmiştir. (Flint ve De Waal, 2008, s.31)

Böylece taraflar “Kapsamlı Barış Antlaşmasını” (KBA) imzalamak amacıyla SHKH'nın lideri John Garang ve Sudan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ali Osman Taha 9 Ocak 2005 tarihinde Kenya'nın Nairobi şehrinde bir araya gelmişlerdir. (Collins, 2008, s. 271) KBA'ya göre 2011 yılında gerçekleştirilecek olan bağımsızlık referandumu garanti altına alınmış ve problemler konusunda da anlaşma sağlanmıştır. Yetki paylaşımı noktasında ise John Garang'ın geçiş sürecinde Cumhurbaşkanı yardımcısı olması üzerinde anlaşma sağlanmıştır.

Sonuç olarak 7 Şubat 2011 tarihinde Güney Sudan, Sudandan resmi olarak ayrılmış ve bağımsız bir devlet olarak uluslararası sisteme angaje olmuştur. Fakat Güney Sudan bağımsız bir devlet olsa da hem iç istikrarını henüz sağlayamamış hem de Sudan devletiyle hala sınır problemleri yaşamaktadır. Ayrıca güney sorununun çözüme kavuşturulması noktasında ABD, Sudana yönelik olarak, (uluslararası ilişkiler literatüründe “havuç politikası” olarak adlandırılan kavrama örnek olacak şekilde) siyasi ilişkilerin normalleştirilmesi ve ekonomik ambargonun kaldırılması taahhütünü gerçekleştireceği beklenirken; Darfurda yaşanan çatışmalardan ötürü, Sudanın bölgede soykırım yaptığı iddiasıyla, verilen sözler yerine getirilmemiştir.(Collins, 2008, s. 243)

### **1.1.3. Darfur Sorunu**

Darfur sorunu, tarihsel açıdan yarım yüzyıllık bir geçmişe sahip olmasına karşın, özellikle 2003 yılı sonrasında Hartum hükümetinin olaylara müdahil olması ve söz konusu dönemde güney sorununa çözüm aranması nedeniyle uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bununla birlikte sorunun uluslararası bir hal aldığı yıl olan 2003'ün, hem uluslararası toplumu derinden etkileyen ABD'nin Irak'ı işgaline denk gelmesi hem de Hartum hükümetinin güney sorununa çözüm bulmak amacıyla güneyli temsilcilerle bir araya gelmesi dikkat çekicidir. (Bayram, 2014, s. 176)

Darfur bölgesi, Sudan'ın farklı bölgelerine nazaran tarıma daha elverişli bir toprağa sahip olmasından dolayı hem Sudan hem de bölge ülkeleri için oldukça önemli görülmüştür. Bu kıymetli tarım bölgesinde ortaya çıkan kuraklık su kaynaklarının kayda değer bir şekilde azalmasına neden olmuş ve yerleşik halk olan Afrikalılar ile göçebe Araplar arasında, “kaynaklara hakim olma” çerçevesinde anlaşmazlık meydana gelmiştir. Bu anlaşmazlık; göçebe Afrikalıların, yerli Darfur halkının yaşam alanlarına girmek suretiyle geçimlerini sağladıkları tarım arazilerini yakmaları ve buna karşılık olarak yerlilerinde göçebe Afrikalıların su kaynaklarına ulaşabilmelerini engellemesiyle ortaya çıkmıştır. (Jok, 2007, s. 125 – 126) Söz konusu dönemde Hartum hükümetinin güney sorununa yoğunlaşması nedeniyle Darfurda çıkan kriz ile ilgilenememiş; dolayısıyla bölgede yaşanan kanlı çatışmalar sonucunda Sudanda birçok insanın hayatını kaybettiği bir iç savaş daha ortaya çıkmıştır.

Hartum hükümeti Darfur krizinde Araplardan yana tutum almış; fakat sorunu çözme noktasında etkili olamamıştır. 1988 yılında Hartum hükümeti, Tigani Sese adlı kişiyi Darfur bölgesinde yaşanan krizin çözülmesi amacıyla görevlendirmiştir. Sese Darfur bölgesinde barışı sağlamak adına, tarafgirliği bir kenara bırakmış; Araplar ile Afrikalılar arasında var olan tarihsel birlikteliği vurgulamak suretiyle yaşanan sorunların ortak bir payda da çözülebileceğini beyan etmiştir. Bu çerçevede Sese, barışın görüşülmesi ve anlaşılması adına tarafları 29 Mayıs 1989 tarihinde masaya oturtma sözü almıştır. 30 Haziranda Beşir liderliğinde askeri darbenin gerçekleşmesiyle görüşmeler sekteye uğramamış; fakat Sese görevinden uzaklaştırılmıştır. 8 Temmuz 1989 tarihinde Hartum hükümeti Fur – Arap Barış Antlaşmasını onaylamış ve Darfur bölgesinde barış ve istikrarın sürdürüleceğini beyan etmiştir. Ancak bütün bu uğraşlar boşa gitmiştir. Nitekim Afrikalı grup, Arapların güvenliklerini tehdit ettiğini; Araplar ise antlaşmada ki su kaynaklarına eşit erişim hakkının Afrikalılar tarafından ihlal edildiğini savunmasıyla barış ortamı bozulmuştur.(Arslan, 2011, s. 54)

Beşir liderliğinde ki Hartum hükümeti 1990'lı yıllar süresince hem güney sorunu hem de Darfur ayaklanmalarını çözüme kavuşturmak amacıyla çaba sarf etmiştir.

Hartum hükümetinin ilk zamanlar çok fazla ciddiye almadığı Darfur sorunu, güney sorununun çözümü için SHKH ile başlattığı barış görüşmelerine engel teşkil edeceği düşüncesiyle, geçte olsa, önemi kavranmıştır. (Jok, 2007, s. 126 – 127) Bunun üzerine Hartum hükümeti ikinci bir bölünme dalgasının Darfurda yaşanması korkusuyla da ilk önlemini, Sudan askerlerinin güçsüz kaldığı bölgelerde “Cancevid” adlı Arap milislerine destek sağlayarak almıştır. Ancak Hartum hükümetinin almış olduğu bu önlem, yaşanan isyanları bastırmadığı gibi, Afrika kökenli ailelerin ya öldürülmesi ya da göçe zorlanması şeklinde bir sürecin yaşanmasını doğurmuştur.

Darfurda yaşanan çatışmalar sonucu insan kayıpları uluslararası toplumda da yankı uyandırmıştır. Özellikle Batı dünyasında Hartum hükümeti aleyhine protesto gösterileri düzenlenmiştir. İnsan hakları derneklerinin boy gösterdiği bu eylemlerde “21. Yüzyılın ilk soykırımı” şeklinde sloganlar atılması suretiyle ABD ve BM’nin harekete geçmesi talep edilmiştir.(De Wall, 2007, s. 18) Nitekim söz konusu gösteriler sonuç vermiş ve ilk olarak dönemin ABD Dışişleri Bakanı CollinPowell, Darfurda yaşanan çatışmaları soykırım olarak nitelendirmiş; (Slim, 2007, s. 812) BM Güvenlik Konseyi ise eş zamanlı olarak Darfurda yaşanan çatışmaları araştırmak üzere bir komisyon kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu minvalde, ABD’nin kimi zaman dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmasına rağmen, Darfurda yaşanan olayları soykırım olarak nitelmesi düşündürücüdür.

Bununla birlikte Beşir hükümetinin Darfur krizi üzerine takındığı tutumun (dünya kamuoyunun tepkisini çekmesi açısından) sorunlu olduğu da söylenebilir. Nitekim Beşir hükümeti, insani yardım kurumlarının bölgedeki yaraları sarmak amacıyla sağlık personelleri, temel insani ihtiyaç kolileri gibi yardımların bölgeye girmesi için çıkarılan özel izin belgesinin verilmesi noktasında ciddi sorunlar çıkarmış, uluslararası medyanın bölgede ki olayları izlemesi noktasında ise 2003 yılı boyunca sadece iki gazetecinin giriş yapmasına izin vermiştir. (Arslan 2011, s. 58) Sonuç olarak Beşir hükümetinin bu uygulamaları, uluslararası kamuoyu tarafından imajının çizilmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Yaşanan gelişmelerin ardından uluslararası aktörlerin duruma karşı takındığı tavırda sertleşmiş ve Beşir yönetimi gelen baskılara daha fazla dayanamayarak Darfur bölgesinde yaşanan çatışmaları önlemek amacıyla taraflar arasında barış görüşmelerini başlatma kararı almıştır. Bu çerçevede Darfur bölgesinde faaliyet gösteren ve çatışmaların sürdüğü taraflar olan Adalet ve Eşitlik Hareketi, (AEH) Sudan Kurtuluş Ordusu (SKO) ile Hartum yönetimi arasında 8 Nisan 2004 tarihinde ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu antlaşma, SKO lideri Abdül Wahid Nur ile güneyli ayrılıkçı ve SHKO lideri Garang ile Eritre’de gizli bir görüşme gerçekleştirmiş olduğunun öğrenilmesi, barış için atılan adımları baltalamıştır. (Collins, 2008, s. 287) Bütün bunların yanı sıra, Hartum yönetiminin isyanları bastırmak amacıyla desteklediği Cancevidlerin kontrolünden çıkması sonucunda Darfurda insan hakları ihlalleri devam etmiştir. Böylece uluslararası kamuoyu bu durumu sürekli bir şekilde dillendirmiş ve bu süreçten Sudan halkı zarar görmüştür.

Türkiye’nin Darfur sorununa karşı tavrı ise Sudan devlet başkanı Ömer El-Beşir’in 2008 yılında gerçekleştirdiği ziyaretler sonucunda netlik kazanmıştır. Beşir’in 2008 yılının Ağustos ayında gerçekleştirilen Türkiye Afrika İşbirliği zirvesine davet edilmesi AB ve ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkinin nedeni Darfurda yaşanan olaylardan dolayı Sudan liderinin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından soykırımla suçlanması sonucunda 108 ülkeye gitmesinin yasaklanmasından dolayıdır. (Bayram, 2014, s. 194) Türkiye’nin Darfur politikasında takındığı tutum, Afrika ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirme isteği çerçevesinde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkiye’nin genelde Afrika, özelde Sudan ile ticaret hacmi 1997 yılından günümüze kadar her geçen yıl bir önceki yıla göre kayda değer oranda artış göstermektedir.

Sonuç olarak Darfur krizi, 2003 yılında yaşanan olaylar neticesinde uluslararasılaşmıştır. Bu çerçevede batı medyası olayı sadece Arap ve Afrikalılar arasında yaşanan bir anlaşmazlıktan ortaya çıktığını öne sürerek meselenin özünü ıskalamış; 2003 yılı sonrasında büyüyen olayların önünü kesmek için Sudan hükümetinin bölgedeki Cancavid adlı Arap milisleri desteklemesini Afrikalı kabilelere soykırım yapıldığı şeklinde lanse edilmesiyle uluslararası güçlerin olaya



müdahil olmasının önü açılmıştır. Bu çerçevede BM, UCM ve diğer uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra; ABD, Çin ve Fransa gibi uluslararası aktörlerin Darfur üzerine politika üretmesine yol açmıştır.

Nitekim Darfur sorununun uluslararası aktörlerin gündemine gelmesi sadece bu bölgenin ehemmiyetinden değil; aynı zamanda Sudan'ın güney bölgesiyle yaşadığı sorun çerçevesinde de etkili olmuştur. Güney sorununun çözülmesi sonucunda ABD ve diğer müttefiklerin verdiği taahhütler, Hartum hükümetinin Darfur sorununa yaklaşımından duyulan rahatsızlık gerekçe gösterilerek yerine getirilmemiştir. Böylece günün sonunda yara alan hem ülkesi bölünen hem de ağır kayıplar veren Sudan halkı olmuştur.

## **1.2.Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı**

Tarihsel açıdan Osmanlı devleti, Afrika da köklü bir geçmişe sahiptir. Türklerin Afrika kıtasında varlığı, Tolunoğulları ve İhşidler gibi devletler vasıtasıyla Mısır ve Kuzey Afrika da var olsa da; söz konusu kıtada en geniş toprak parçasına sahip olunması Osmanlı devleti zamanına rastlamaktadır. (Kavas, 2006, s. 34) Osmanlı'nın Afrika kıtasında hegemonyasını tam manasıyla kabul ettirdiği olay ise İstanbul'un fethidir. Nitekim bu olaydan sonra Orta Doğu üzerinde hakim güç olan Avrupalıların emelleri olgusu kırılmıştır. 1517 yılında Mısırın fethedilmesiyle birlikte bölgedeki varlığını yükseliş dönemine paralel olarak geliştiren Osmanlı devleti; günümüz konteksinde kıta ülkelerinden Cezayir, Libya (Trablusgarp), Tunus, Sudan, Somali, Eritre, Cibuti, Etiyopya'nın Harar bölgesi, Nijer ve Çad gibi ülkelerin kuzey kesimlerini kapsayan topraklara sahipti. Osmanlı devleti bölgede, bugünkü manada zikredilen devletleri iki farklı eyalet şeklinde ayırmıştır. Şöyle ki; Cibuti, Eritre, Harar bölgesi, Somali ve Sudan'ın Kızıldeniz kıyısı Habeş Eyaletini; 19. Yüzyılın sonlarında Çad ve Nijer bölgelerinde yer alan topraklar ise Trablus Eyaletini oluşturmaktadır. (Tepebaş, 2013, s. 315)

O günün şartları düşünüldüğünde bu denli büyük bir araziye sahip olan bölgenin İstanbul'dan yönetilmesi oldukça zordu. Dolayısıyla zaman içerisinde buralara yerleştirilen Türk soyu hüviyetine sahip aileler, Osmanlı padişahının da fermanını

olarak, güçlü bir eyalet sistemi kurmuşlar ve yarı bağımsız olarak nitelendirilebilecek tarzda hüküm sürmüşlerdir. Bu eyaletler; Trablusgarp'ta Karamanlılar, Tunus'ta Hüeyniler ve Mısırdaki Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve onun soyundan gelen Hidivlerdir. Bunlarla birlikte söz konusu eyaletlere hem Osmanlıdan hem de yerel otoritelerin asıllarına haiz bölgelerinden asker gönderilmiştir.(Kavas, 2006, s. 34 - 35)

Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'da oluşturduğu eyaletler vasıtasıyla Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmiştir. Bu bölge hem Anadolu'dan gönderilen askerler için geçim kaynağı olmasına hem de yerli halkın huzur ve güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, özellikle 17. yüzyıldan itibaren Türklerin denizlerde de hakimiyet kurmasıyla birlikte gelişen ticari hayata paralel olarak bölgenin refah seviyesi de artmıştır. Afrika bölgesinde görevlendirilen Osmanlı yöneticileri, merkezden yardım alarak değil, bilakis buldukları bölgelerde geliştirilen ticari angajmanlar vasıtasıyla kalkınma sağlamışlardır. Böylece artan refaha paralel olarak buldukları bölgelerde, Anadolu'daki örneklerine benzer şekilde; cami, medrese, hamam, su yolları ve köprüler gibi bir çok eser ortaya koymuşlardır. Bölgede refahın artması sonucunda yerli halkın desteği de sağlanmıştır.(Kavas, 2006, s. 38)

Osmanlı Devletinin 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren zayıflamaya başlamasıyla birlikte Doğu Afrika bölgesinde Büyük Britanya'nın Kıbrıs ve Mısır'ı; Fransa'nın ise Tunus'u işgali bölgede prestijini sarsmasının önünü açmıştır. Fransa'nın Tunus'a yerleşmesi ise İtalyanları rahatsız etmiştir. Bu çerçevede İtalya, üçlü ittifak'a yönelmiş ve İngiltere ile işbirliği yapmıştır. Dolayısıyla Fransa, Afrika bölgesinde Osmanlı Devleti ile işbirliği kurmuştur. (Çaycı, 1995, s.70)

Osmanlı Devletinin son döneminde Afrika kıtası ile ilişkileri oldukça önemlidir. Çünkü söz konusu dönemde dünyada Avrupa emperyalizmi doruk noktasına ulaşmış ve bir Afrika devleti olan Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü doğrudan parçalamaya yönelik hegemonya mücadelesine girişmişlerdir. Nitekim Osmanlı devletinin çok sayıda etnik topluluktan oluşması; bununla birlikte milliyetçilik akımlarının da

etkinliğini arttırması, büyük devletlerin imparatorluğu parçalamaya yönelik planlarının uygulanabilirliğini hızlandırdığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki varlığı bir kısım Batılı kaynaklarda sömürgeci güçlerden biri olarak nitelendirilmektedir. Ortaya atılan bu iddia, koloniciliğin (sömürgecilik) temel prensiplerinin belirlendiği ve dönemin hegemon devletleri tarafından kıtanın bölüştüğü 1884 – 1885 yılları arasında gerçekleştirilen Berlin konferansına katılanlar arasında bulunmasına dayanılarak öne sürülmektedir. Fakat, Osmanlı Devleti söz konusu konferansta sömürgeciliğe hem karşı çıkmış hem de bölgedeki varlığı döneminde sömürgeciliği geciktiren bir katkısı olmuştur.\* Nitekim söz konusu iddialara karşı objektif bakış açısına sahip Batılı uzmanlar tarafından aksi yönde çalışmalarda mevcuttur. (Tepebaş, 2013, s. 318)

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, kritik dönemlerde önemli olayların yaşanması, hem Osmanlı devleti açısından hem de bugünkü manada Afrika devletleri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla her iki aktörün tarih sahnesinde ki birliktelikleri düşünüldüğünde ortak tarih vurgusu yapmak yanlış olmayacaktır.

### **1.3. Osmanlı Devletinin Sudan Bölgesinde Yaşanan Sorunlarda Dış Aktörlere Karşı Tutumu**

Çalışmanın bir önceki başlığında Osmanlı döneminde Afrika ile ilişkiler ele alınmıştı. Bu başlıkta ise tezin odak noktasını oluşturan Sudan özelinde kurulan angajmanlar ve Osmanlının bölgede yaşanan olaylar karşısında aktörlere karşı takındığı tutumun üzerinde durulacaktır.

Osmanlı devleti, 15. yüzyıldan itibaren karşılaştığı iç sorunların çözümüne yoğunlaşmasına paralel olarak merkezi yönetime uzak olan eyaletlerde mahalli yönetimleri güçlendirmiştir. Bunun temel nedenini uluslararası ticaretin gelişmeye başlamasıyla birlikte sömürgeci devletlerin bölgede etkinliklerini arttırması

---

\*Osmanlı Devleti, Afrika'da Portekiz'in sömürgecilik faaliyetlerini engellemek için Akdeniz'de başarılı bir savunma gerçekleştirmiştir. Bkz. Tepebaş, Ufuk, (2013), Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika, TASAM, s.318

oluşturmaktadır. Dolayısıyla her geçen gün merkezle, Sudan topraklarının bulunduğu Habeş eyaleti arasında iletişim kopukluğu artmış ve buna paralel olarak yerel otoritelerin yönetimde etkinliği sağlanmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise bölgenin durumu Osmanlı devletinin zayıflamasıyla birlikte içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuş; ve Kızıldeniz kıyısı İngiliz ticaret gemilerinin uğrak yeri haline gelmiştir.(TCBDAGM, 2013, s. 39)

19. yüzyılda Mısırda yönetimin başına geçen Mehmet Ali Paşa ilk olarak Kızıldeniz sahillerinin güvenliğini sağlamış ve ticareti hareketlendirmiştir. Bu sırada Hicaz bölgesinde yaşanan Vehabi hareketliliğinin bastırılması için Osmanlı hükümeti Mehmet Ali Paşayı görevlendirmiş ve Paşanın bu başarısının ardından oğlu İbrahim Paşa, Cidde ve Habeş eyaletlerinin başına getirilmiştir. (TCBDAGM, 2013, s. 39)

Daha sonra Mehmet Ali Paşa, oğlu İsmail Paşayı 13 Haziran 1820'de Funç Devletinin başkenti Sinnar'a; damadı Defterdar Mehmet Hüsrev Bey'i ise emrine bir ordu vermek suretiyle Kordofan'a ve El-Ubeyd'e göndermiştir. Bu bölgelerin fethedilmesi ile birlikte Sudan'ın Osmanlı topraklarına katılımı tamamlanmıştır. Ancak İbrahim Paşa fethettiği Sudan topraklarında teşkilat sistemini kuramadan hastalanarak geri dönmüş ve yerine İsmail Paşa gelmiştir. Bölgede yaşayan halktan vergi alınması konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle Sudan halkı isyan etmiştir. Ortaya çıkan isyanları bastıramayan İsmail Paşa öldürülmüş ve Kordofan'dan Sinnar'a gelen Hüsrev Bey durumu kontrol altına almıştır.(TCBDAGM, 2013, s. 39)

Hüsrev Beyin ardından 1824 yılında Osman Bey göreve getirilmiştir. Osman Bey Sudan bölgesinde askeri alanda düzenlemeler yapmıştır. Sudan'da yaşayan esirlerin eğitilmesi için "cihadiye" isimli beş piyade taburu emrine verilmiştir. Bununla birlikte Hartum merkezine kale inşa ederek garnizon oluşturmuş; ve bir kaç köyü birleştirerek başlarına Kaymakamlar atamıştır. Atadığı her Kaymakamın rahat bir şekilde bölgenin güvenliğini sağlaması ve vergileri toplaması için emirlerine askerler vermiştir. (Orhonlu, 1974, s. 143)

1826 yılında Sudan valiliği görevine getirilen Hurşid Paşa, Habeşistan topraklarına fetih hareketinde bulunmuş; fakat İngilizlerin karşı koyması üzerine başarılı olamamıştır. 1838 yılında onun yerini Ahmed Paşa almış ve Habeş topraklarından Take'yi ele geçirmiştir. Böylece 1841 yılında Osmanlı devleti merkezi yönetiminden Mehmet Ali Paşa'ya verilen bir fermanla Sudan vilayetinin sınırları belirlenmiştir. Buna göre sınırlar; Nubya, Sinnar, Darfur, Kordofan ve Bahrel-Gazel vilayetlerinden oluşmaktadır. Bunlardan Darfur ve Kordofan vilayetleri eskiden beri Osmanlı idaresi altında yer almaktaydı. (TCBDAGM, 2013, s. 40)

Ahmed Paşa 1843 yılında Sevakin limanı vergisinin Sudan vilayetine verilmesi için merkezi Osmanlı hükümetinden istekte bulunmuştur. Fakat bu istek merkezi hükümet tarafından, Ahmed Paşa'nın bir bağımsızlık hevesi içerisinde olduğu düşünülerek; Sudan'ın yönetimi adem-i merkeziyetçi bir yapıya dönüştürülmüştür. Mehmet Ali Paşa bu yönetimi bir yıl uyguladıktan sonra eski yönetim sistemine geri çevirmiştir. 1846 yılına gelindiğinde ise Sultan Abdülmecid, Sevakin ve Masava limanlarını salyane\* olarak Mehmet Ali Paşa'ya vermiştir. 1849 yılında Mehmet Ali Paşa'nın vefatı üzerine Sevakin ve Masava, Hicaz valisinin kontrolüne verilmiştir. (Orhonlu, 1974, s. 145 – 147)

1869 yılında Süveyş kanalının inşaatının bitmesi ve hizmete açılmasına paralel olarak İngilizlerin bölgeye olan ilgisi artmıştır. İngiltere, Mısır'ı kontrol altında tutabileceğini bildiğinden, söz konusu kanalın açılmasıyla birlikte Aden ve Kızıldeniz körfezlerine Mısırın yönelmesine herhangi bir tepki göstermemiştir. Nitekim ilerleyen yıllarda Mısır'ı İngiliz çıkarları doğrultusunda bir araç olarak kullanmayı amaçlamışlardır. (Orhonlu, 1974, s. 149)

1875 yılına gelindiğinde ise İngiltere amacına yönelik olarak bölgedeki hareketlerini hızlandırmaya başlamıştır. İlk olarak Mısır'a ait olan Süveyş kanalının hisse senetlerini satın almıştır. Böylece Mısır'ın meselelerine müdahil olabilmesi adına önemli bir kazanım elde etmiştir. Bununla birlikte Mısır'ın Sudan ile irtibatını

---

\*Yıllık

kesmeye çalışarak burayı ele geçirmeyi amaçlamıştır. Bu durumun farkına varan Osmanlı Devleti harekete geçmiş; ilk olarak Sudan'ı Mısır Hidivliğinden ayırmış ve merkezi idareye bağlamıştır. Osmanlı Devletinin buradaki amacı Sevvakin ve Massava limanlarını kolay bir şekilde elinde tutmaktır. (Orhonlu, 1974, s. 152 – 153)

Osmanlı ile Afrika arası ilişkilerin anlatıldığı başlık altında da değinildiği gibi Mısır valisi İsmail Paşa'nın Sudan da topraklarını genişletmesi sonucunda yerli halka zulmetmesi ve idari yapıda Hıristiyan ve ecnebilere yer vermesi; Sudan toplumunda isyana neden olmuştur. Bunun üzerine Muhammed Ahmed Bin Abdullah kendisini "Mehdi" ilan ederek etrafına topladığı insanlarla birlikte İsmail Paşaya karşı savaşmış ve zafer kazanmıştır. Yaşanan savaşın ardından sadece Hartum bölgesi Mısırın elinde kalmış ve burasının da yönetimi sıkıntıya düşmüştür.

Durumun içinden çıkılmaz bir hal alacağını gören İngiltere, Sudan'ın boşaltılması kararını almışsa da; Osmanlı yönetimi buna izin vermemiştir. Bunun üzerine İngiltere'nin isteği üzerine Hidiv, Charles George Gordon komutasında yirmi bin kişilik bir Mısır askeri ordusu ile Hartumun boşaltılması için harekete geçmiştir. Ayrıca Gordon Paşa olağanüstü yetkilerle donatılmak suretiyle Sudan valisi olarak görevlendirilmiştir. Fakat işler sanıldığı kadar kolay gitmemiştir. Nitekim Gordon Paşa'nın ordusunda bulunan Sudan kökenli askerler Mehdi ordusuna katılmıştır. Gordon Paşa Mehdiye karşı ağır bir yenilgi almıştır. 26 Ocak 1885 yılında Hartum düşmüş ve Gordon paşa öldürülmüştür. Mehdi ise Hartumu ele geçirdikten sonra merkezi teşkilatı Omdurman'a kurmuştur. (Mekki, 1997, s. 252)

Osmanlı Devletinin Mehdi hareketine bakışı ise, İngilizlerin bir oyunu olduğu yönündedir. Bu hareketin arkasında İngilizlerin olduğunu ve gerçekleşen bütün eylemlerin talimatlarını İngilizlerin verdiği düşüncesi hakimdir. Bunun nedeni olarak da Sudan bölgesinin kalabalık nüfusu, ticaret yolları, zengin doğal kaynakları ve Hint deniz yolu ile birlikte Sevakın gibi bir çıkış noktasında bulunması bölgeyi önemli hale getiriyordu. (63 Numaralı Belge, Aktaran TCBDAGM, 2013, s. 159 – 160)

Mehdi'nin vefatının ardından yerine geçen Abdullah zamanında, Mehdi hareketi kuvvetleri içerisinde bir takım karışıklıklar baş gösterdi. Yaşanan bu durumu Sudan topraklarını ele geçirmek isteyen İngilizler, Mısırı da yanına almak suretiyle bir fırsat olarak görmüş; ve 1895 yılında savaş hazırlıklarına başlamıştır. Ancak İngiliz kuvvetleri esas hedeflerini gizlemişlerdir. Görünen hedef olarak Dongolada zor durumda bulunan İtalyan kuvvetlerini kurtarmak olarak göstermişlerdir. 1896 yılında Mısırda bulunan İngiliz Generali LordKitchner komutasında İngiliz ve Mısır askerlerinden oluşan on iki bin kişilik bir ordu ile harekete geçilerek Dongola hakimiyet altına alınmış; ancak o yıl Nil nehrinin taşmasından dolayı daha fazla ileri gidilememiştir. (Orhonlu, 1974, s. 156 – 159)

Bir sonraki sene tekrar harekete geçen İngiliz ve Mısır koalisyon ordusu, kaybedilen toprakları tekrar almıştır. Bunun sonucunda Mehdi hareketi Emir Süleyman b. İnger adlı bir elçiyi Osmanlı devletinden yardım istemek için göndermiştir. Osmanlı devleti bu elçiye dikkatli yaklaşmış; getirdiği belgenin gerçekten Mehdiye ait bir mühür olup olmadığı noktasında şüphe duymuştur. (85 ve 88 Numaralı Belgeler, Aktaran TCBDAGM, 2013, s. 246 – 254) Fakat Osmanlı Devleti hem iç isyanlardan hem de daha yakın coğrafyalarda meydana gelen sorunlarla ilgilendiğinden dolayı bu isteği gerçekleştirememiştir.

Yaşanılan savaşların ardından Mehdi hareketini yenilgiye uğratan koalisyon ordusu 19 Ocak 1899 tarihinde Sudan toprakları üzerinde bir anlaşma yaparak Osmanlı Devletini sistem dışına itmiştir. Bu anlaşmaya göre Sevakın şehri Sudan vilayeti ile birleştirilmiş ve İngiliz bayrağı çekilmiştir. Sonuç olarak İngiltere Mısır'a tamamen egemen olmuş ve sistemli bir şekilde siyasi nüfuzunu yerleştirerek Osmanlı Türklerinin varlığını silme çabası içerisine girmiştir. Ancak bütün bu çabalara rağmen bölge halkı Osmanlı döneminde yaşadıkları özgürlükleri bulamadıkları için bir gün kendilerini kurtaracağı umudu içinde olmuşlar ve içlerinde sevgilerini beslemişlerdir.

## II. BÖLÜM

### AFRİKA AÇILIM STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE – SUDAN İLİŞKİLERİNİN POLİTİK EKONOMİSİ

Politik ekonomi ekseninden Türkiye'nin Sudan özelinde "Afrika Açılım Stratejisinin" tartışılacağı bu bölümde, ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile kurulan angajmanların; günümüzde var olan ilişkilere yansımaları anlamlandırılacaktır. Bu bölüm, özellikle 1998 yılında ortaya konulan "Afrika Açılım Eylem Planının da" Sudan'ı odağına almak suretiyle atılan adımların Türk dış politikasına, politik ve ekonomik açılardan karşılıklı etkilerini ve sonuçlar üzerindeki durumunu analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Tarihsel süreçte ekonomik faktörler, devletlerarası ilişkileri şekillendirmede kayda değer bir rol oynamıştır. (Gılpın, 2011, s. 16) Fakat ekonomik faktörleri tek yönlü bir paradigma olarak düşünmek doğru değildir. Nitekim devletler uluslararası angajmanlarını kurarken, ekonomik çıkarlarını, dış politika enstrümanlarını ve iç siyasi yapılarını hesaba katarak adım atmaktadırlar. Tarih bu gibi durumların örnekleriyle doludur.\* Dolayısıyla ekonomik ve siyasi faktörlerin zamana, duruma, olaya ve olguya göre birbirlerini etkilediklerini söyleyebiliriz.

Bununla birlikte Küreselleşen dünyanın bir sonucu olarak teknoloji gelişmiş; günümüzde dünya toplumları geçmişe nazaran birbirlerine daha fazla angaje olmuşlardır. Toplumlar nezdinde kurulan bu mantığı devletler düzeyinde de düşünmek mümkündür. Nitekim önceki paragrafta verilen örneklere ek olarak günümüzde modern devletlerin karşılıklı ekonomik bağlantılar kurması sonucunda birbirlerine karşı politik tavırlarında da değişime ve dönüşüme gittiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Bu öngörüğü destekler mahiyette Bonn'a (1939:33) göre;"dünyada ekonomik bilinç ve demokrasi yayılmıştır. Bunun sonucunda da devletlerin ekonomik sonuçları ve refahı toplumlar nezdinde yönetebileceği veya

---

\*M.Ö. V. yüzyılda Atinalıların Delian Ligi limanlarını, rakipleri Spartalıları kapatmaları. (Gılpın, 2011:16), 1929 dünya ekonomik buhranının ardından değişen uluslararası ilişkiler paradigmaları.



bölüştürebileceği kavranmıştır.”(Gılıpın, 2011, s. 16) Dolayısıyla ekonomik ilişkiler modern devletlerle birlikte politikleşmiştir.

Politik ekonomi kavramı literatürde ilk olarak Aristo tarafından kullanılmış; devlet harcamalarının karşılanması noktasında halktan vergi alınması olarak düşünülmüştür.(Flynn, 1967, s. 5) 17. yüzyılda dünya pazarına egemen düşünce olan merkantalizmin savunucuları da politik ekonomi kavramını kullanmış ve “bir devleti yönetme sanatı” olarak tanımlamışlardır.(Savaş, 1986, s. 7) Klasik iktisadın öncülerinden olan Adam Smith ve David Ricardo gibi iktisatçılar da politik ekonomi kavramını kullanmışlar;(Ateş ve Gökmen, 2013, s. 48) “servetin kaynağının araştırılması” olarak tanımlamışlardır. 19. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise politik ekonomi kavramını önce Marksist düşünürler, ardından liberal düşünürler eserlerinde kullanmışlardır. (Ateş ve Gökmen, 2013, s. 48) Ancak bu kullanımlara rağmen ekonomi ve politika kavramlarını çalışan iktisatçı ve siyaset bilimci düşünürlerin, iktisadi olaylarda siyasi faktörleri; siyaset bilimcilerin ise uluslararası ilişkilerde ekonomik faktörleri göz ardı etmesi, söz konusu bilim dallarının birbirlerinden ayrılmasına sebep olmuştur.(Kuper ve Kuper, 1996, s. 627)

1929 büyük ekonomik buhranın ardından 1936 yılında Keynes’in “istihdam, faiz ve paranın genel teorisi” adlı eserini yayınlayarak; gerekli zamanlarda devletin piyasaya müdahale etmesinin kapitalizmin ruhuna aykırı olmadığını vurgulaması; uluslararası ekonomi kuruluşlarının kurulması yoluyla devletlerin kriz öncesinde veya kriz sonrasında piyasaya olumlu manada müdahale etmesinin temelini atmıştır. Bu çerçevede Deane’e (1984, s. 102) göre politik ekonomi kavramı şu üç madde de ele alınmaktadır:

- 1- Politik ekonomi kavramı pozitif bir bilim olduğundan dolayı olgular üzerine çalışmalar yapar.
- 2- Politik ekonomi kavramı aynı zamanda normatif bir bilim olmasından dolayı ne yapılması gerektiği üzerine çalışmalar yapar.
- 3- Politik ekonomi kavramı belli amaçlara ulaşmayı öngören kurallar bütünüdür.

Gılıpın'e (2011, s. 16) göre "modern dünyada devletin ve piyasanın paralel varlığı ve karşılıklı etkileşimi ekonomi politiği yaratmaktadır; devlet ve piyasa olmaksızın ekonomi politiğin varlığı söz konusu olamaz." Seyidoğlu (2002, s. 509) tarafından politik ekonomi: "devletin ekonomideki rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek amacıyla ekonomi ve siyaset bilimlerinin kurallarını bir araya getiren kavram" şeklinde tanımlanmaktadır. Buradan hareketle günümüz bağlamında, politik ekonominin özellikle 1980 yılından günümüze özelleştirme politikalarının uygulandığı neo – liberal kapitalist sistemin etkisiyle sosyal bilimcilerin zihinlerinde iki önemli değişim meydana getirmiştir. Bunlardan ilki politikanın ekonomiden ayrılmayacağı düşüncesinin genel kabul görmesi; ikincisi ise politik ekonomi kavramının artık bir bilim dalı olarak kabul edilmesidir. (Ateş ve Gökmen, 2013, s. 49) Dolayısıyla politika ve ekonomi kavramları günümüz bağlamında iç içe geçmiştir.

Politik ekonomi kavramının söz konusu tanımlardan hareketle ele alınacağı bu çalışmada, Sudan özelinde Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında kurulan ekonomik ilişkilerin dış politikaya; dış politika uygulamalarının da ekonomik ilişkilere karşılıklı olarak etkisi tartışılacak; bu çerçevede Kuzey Afrika ve Sahra-altı Afrika olmak üzere ikiye ayrılan kıta ülkeleri ile Türkiye'nin başta ithalat – ihracat verileri olmak üzere diğer ekonomik angajmanları da hesaba katılarak ilişkilerin seyri anlamlandırılacaktır.

## **2.1. Türkiye – Afrika İlişkilerinin Politik ekonomisi**

### **2.1.1. 1923 – 1998 Yılları Arası Afrika Ülkeleriyle Kurulan Düşük Düzeyli İlişkiler Dönemi**

Türkiye – Afrika ilişkilerinin arka planı, yukarıda da aydınlatılmaya çalışıldığı gibi köklü bir tarihsel birliktelikten gelmektedir. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, 1926 yılında Etiyopya'nın başkenti AddisAbaba'da ilk Türk büyükelçiliği açılrsa da (Karagül ve Arslan, 2012, s. 24) Afrika kıtası ile geliştirilen tarihsel ve kültürel ortaklıklar, deyimli yerindeyse unutulmaya yüz tutmuştur. Bu yeni devletin temel dış politika parametresi Misak-ı Milli ekseninde oluşturulmuş ve Osmanlı Devleti bakiyesinde bulunan topraklar ile bütün bağlantılar koparılmıştır.

Söz konusu bu eylem iki temel parametreye işaret etmektedir. Şöyle ki; bir taraftan imparatorluk düşüncesinin bir kenara atıldığı, diğer taraftan yüzünü batıya çevirmiş ve kalkınmada temel alınacak ölçütün batılı ülkeler olacağı şeklindedir.(Fırat, 2009, s. 1) Nitekim, Türkiye'nin II. Dünya savaşı sonrası 1949 yılındaki Asya Devletleri Konferansına katılmaması ve 1955 yılında Bandung Konferansına katılarak batı yanlısı bir tutum sergilemesi bu durumun kanıtları arasındadır. (Oran, 2012, s. 813)

Eski Afrika Çalışmaları ve Araştırmaları Merkezi (AÇAUM) Müdürü Prof. Dr. Melek Fırat'a (2009, s. 1) göre; yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti devletin laik ve batılı olduğunu; fakat İslam ortak paydası çerçevesinde tarihsel bağlarının olduğu doğu toplumlarıyla asgari ilişkiler kurduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte asgari ilişkileri zorunlu kılan nedeni ise; ortak coğrafyada yaşanması olarak eklemektedir.

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde dünya, ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) olmak üzere iki kutuplu bir sürece girmiştir. Söz konusu savaş sonrası dönemde İngiltere, dünya üzerindeki hegemonyasını ABD'ye devretmiştir. İngiltere'nin bu hegemonya devreşi Afrika'daki sömürge yönetimlerine bağımsızlıklarını vermesiyle yeni bir dünya düzenine kapı aralamıştır. Türkiye'nin bu denklemdeki tavrı ise kuruluşundaki temel dış politika parametrelerine bağlı olarak, Batı ve ABD merkezli seyretmiştir. Nitekim buna paralel olarak batılı devletlerin askeri ittifakı olan NATO'ya (North Atlantic Treaty Organization) üyelik başvurusu ve 1948 yılında Kore'ye asker gönderilmesi sonrasında üyeliğinin kabul edilmesi, söz konusu dış politika parametrelerinin bir nevi pratiğe geçişini göstermektedir.

Bununla birlikte Türkiye, iki kutuplu dönemde SSCB'nin Orta Doğuda üstünlük kurmasını önlemek amacıyla, ABD'nin desteğini de arkasına alarak, İngiltere, İran, Irak ve Pakistan ile güvenlik ve savunma örgütü olan Bağdat Paktını kurmuştur. Ayrıca 1950'ler boyunca Demokrat Parti(DP) hükümeti döneminde Batı dünyası ile yakın ilişkiler kurulurken, Afrika ülkelerine de bir o kadar uzak durmuştur.

(Tepeciklioğlu, 2012, s. 66) Türk yöneticilerinin buradaki hedefi, güvenliğini Batı ittifakı içerisinde kalarak sağlamaktır.

1950 yılı sonrasında yaşanan dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkelerine karşı Türkiye'nin tavrı, yine batılı devletlerin reaksiyonuna paralel seyretmiştir. Türkkaya Ataöv, bu reaksiyonu şu şekilde açıklamaktadır: 1951 ve 1953 yıllarında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda Türkiye, Fas devletinin bağımsızlığı gündeme alındığında konunun ertelenmesi yönünde; Tunus devletinin bağımsızlığı gündeme alındığında ise (ilerleyen yıllarda Cezayir devleti içinde aynı tutum sürdürülmüştür) söz konusu sorunun Fransa ve Tunus arasındaki bir i sorun olarak görüldüğü şeklinde tavrı almıştır. Bununla birlikte Türk yöneticiler Afrika'da yaşanan birçok sorunun BM gündemine geldiğinde NATO müttefikleriyle beraber hareket edilmesi gerektiğini telkin etmişlerdir. (Ataöv, 1976, s. 78)

Türk dış politikasında yaşanan bir diğer sorun, Cezayir devletinin bağımsızlığı noktasında vuku bulmuştur. İlk defa 1958 yılında BM Genel Kurulu gündemine getirilen Cezayir sorunu, bazı çevrelerce 1958 Eylül – Aralık dönemindeki genel kurul toplantılarında lehte ve aleyhte ki oyların eşit olduğunu ve Türkiye Daimi Temsilcisi Bykel Seyfullah Esin'in yardım sözü vermiş iken son anda çekimser oy kullandığını ve bu nedenle Cezayirliilerin Türkiye'yi bu olumsuz tavrından ötürü affetmediklerini belirtmişlerdir. (Güvener, 1984, s. 122) Fakat emekli Bykel Numan Hazar, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye – Afrika İlişkileri" adlı eserinde bu durumu BM Genel Kurulu tutanaklarından yararlanarak, söz konusu görüşlerin anlamsızlığını şu şekilde açıklığa kavuşturmaktadır:

*"BM Genel Kurulu'nda Cezayir sorunu ile ilgili Karar Tasarısı 13 Aralık 1958 tarihinde oylamaya konmuştur. Oylama sonucunda Karar Tasarısı 18'e karşı 35 oyla kabul edilmiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 28 ülke çekimser oy kullanmıştır. Oylamanın ardından Genel Kurul Başkanı bir açıklama yaparak Karar Tasarısı'nın gerekli 2/3 çoğunluğunu sağlayamadığını, bu bakımdan kabul edilmediğini bildirmiştir."*(Hazar, 2011, s. 190 – 191)

Bu bilgiden hareketle lehte ve aleyhte kullanılan oyların eşit olduğunu ve Türkiye'nin kullanmış olduğu çekimser oyun Cezayir'in bağımsızlığını geciktirdiğini söylemek anlamsız olacaktır. Nitekim Genel Kurul Başkanının da açıkladığı gibi oylamanın 2/3 çoğunluğu gerektirmesinden dolayı Karar Tasarısının kabulü mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin kullanmış olduğu çekimser oyun herhangi bir etkisi söz konusu değildir.

Takip eden yıllarda Türkiye'nin Cezayir ile ilişkilerinde olumlu manada gelişmeler yaşanmıştır. BM Genel Kurulunda 1961 Eylül – 1962 Şubat döneminde yapılan oylamalarda Türkiye olumlu oy vermiştir. Bu oylamanın ardından 1962 yılında bağımsızlığına kavuşan Cezayir'de Türkiye, 1963 yılında büyükelçilik açmıştır. Bununla birlikte merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde Cezayir ziyaretinde; 1958 yılında Türkiye'nin BM'de kullandığı çekimser oyun yanlışlığını belirten bir açıklamada bulunmasına karşılık olarak, Cezayirli yetkililer bu sayfanın artık kapandığını ve iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden memnuniyet duyacaklarını belirtmişlerdir. Kamuoyunda çok fazla bilinmeyen bir diğer husus da Türkiye'nin, Cezayir Ulusal Kurtuluş Savaşında iki kez yardımda bulunduğu (birincisinde silah, ikincisinde haberleşme cihazı) konusudur. Bu bilgi 1999 yılında merhum Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Cezayir'i ziyareti sırasında basına yansımıştır.(Hazar, 2011, s. 194)

Söz konusu olumsuz örneklerin yanı sıra, dekolonizasyon süreci sonrasında Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında olumlu manada ilişkilerde kurulmuştur. Söz konusu süreçte bağımsızlığını ilan eden Mısır, Libya, Fas ve Tunus'da büyükelçilikler açılmıştır. Bununla birlikte Türkiye, 1957 yılında Gana'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle başkent Akra'da, daha sonra 1960 yılında Lagos'da açmış olduğu başkonsoloslugu, aynı yılın 1 Ekiminde Nijerya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte büyükelçiliğe çevirmiştir. İzleyen yıllarda Türkiye, Kenya'da, Senegal'de, Kongo'da, Somali'de Tanzanya'da ve Güney Afrika Cumhuriyetinde büyükelçilikler açmıştır.(Hazar, 2011, s. 188 – 189) Buradan hareketle Türkiye'nin, Afrika ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurduğunu ve bu angajmanları her alanda geliştirmenin yollarını aradığını söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsedilen konularda sorunlar yaşanmasının nedeni konjonktürelidir. Nitekim zamanla bu sorunların aşıldığı da belirtilmiştir. Türkiye'nin Afrika kıtasına yaklaşımında, Fransa'nın Akdeniz de eski gücünü kaybetmeye başladığı gözlenmesiyle birlikte yaşanan olaylara karşı duruşu ve politik tavırlarında da ağır; fakat kararlı bir değişim gözlenmiştir. Türk dış politikasının Afrika'ya yönelik politikalarındaki değişimin altında iki temel neden yatmaktadır. (Farhaoui, 2015, s. 82) Bu nedenlerin ilki, İsrail'in İngiltere ve Fransa'yı yanına alarak 1956 yılında Mısır'ın Süveyş Kanalına saldırmasına karşı, Ankara yönetiminin kınama yayınlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Türkiye, Tel Aviv'deki diplomatik temsilcisini Ankara'ya çağırarak söz konusu saldırıyı protesto etmiştir. (Duran ve Karaca, 2013, s. 124) Fakat, Türkiye'nin Süveyş krizi sonrası Londra da ki konferansa katılması ve Yunanistan'ın konferansa katılmayı ret edişi (ileride Kıbrıs konusunun BM'de ele alındığında Afrika ülkeleri ve bağlantısızlar grubu nezdinde) elini güçlendirecektir. (Bağcı, 2001, s. 120) İkinci neden ise Kıbrıs sorunu kapsamında, BM içerisinde Türkiye'nin Afrika ülkelerinin desteğine ihtiyaç duymasıdır.

Kıbrıs sorunu, NATO üyesi ülkeler olan Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getirmesi nedeniyle Türk dış politikası ve dolayısıyla söz konusu dönemde yeni bağımsızlıklarını kazanan Afrika devletleri ile ilişkiler açısından oldukça önemli bir konumdur. Nitekim NATO içerisinde yaşanan bu anlaşmazlık ABD'yi de ziyadesiyle rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın bir tezahürü olarak ABD, 1964 yılında Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahale etmemesi noktasında uyararak ve Türk dış politikasında önemli manada olumsuz bir etki bırakan "Johnson Mektubu" olarak bilinen meşhur notayı vermesiyle sonuçlanmıştır.

Bu süreçten sonra Türkiye, Kıbrıs sorununa dair NATO içerisinde ikili görüşmeler yoluyla çözüm arasa da, Kıbrıs'ın Rum lideri Makarios meseleyi, bağlantısızlar ve SSCB'nin ağırlıkta olduğu BM çatısı altına sokma gayretinde olmuş ve başarmıştır. (Fırat, 1997, s. 143) Makarios'un bağlantısızlar hareketindeki etkinliği ve Türkiye'nin bu hareket nezdinde ki etkisizliği 1955 yılında ki Bandung

Konferansında açıkça görülmektedir. 18 – 24 Nisan 1955 yılında Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanan Asya - Afrika konferansının esas hedefleri; küreselleşen dünyanın bir sonucu olarak her türlü sömürgeciliğe maruz kalmış ve henüz bağımsızlığını kazanmamış devletlerin; bu isteklerine destek sağlamak ve bu ülkelerin ikinci dünya savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistemde ABD ve SSCB ülkelerinin boyunduruğu altına girmemesini sağlamaktır. Konferansa tek NATO üyesi ülke olarak katılan Türkiye'nin tutumise söz konusu üçüncü dünya ülkeleri liderlerine ABD'nin yanında yer almalarının gerekliliğinin anlatılması şeklinde olmuştur. (Tepeciklioğlu, 2012, s. 68 – 69) Nitekim eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun konferansın bir yıl sonrasında yapmış olduğu açıklama söz konusu tutumun temel nedenini açıklar mahiyettedir. “Evet müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler.”(Tepeciklioğlu, 2012, s. 68)

Bandung konferansının Kıbrıs sorunu çerçevesinde Türkiye – Afrika ilişkilerini ilgilendiren kısmı ise yukarıda değinildiği gibi BM içerisinde söz konusu konferans sonrası her iki süper güce de eşit mesafede olduğunu açıklayan devletlerin etkili bir blok olarak ortaya çıkması sebebiyledir. BM'de oluşan bu etkili blok nezdinde Türkiye'nin Bandung konferansında takınmış olduğu ABD yanlısı tutum; Afrika ülkeleri nezdinde olumsuz bir algıya sebebiyet vermiştir. O günün şartlarında bunu kavrayamayan Türkiye, yukarıda da değinildiği gibi 1964 yılında “Johnson Mektubu” isimli ABD notasıyla durumun vehametini kavrayacak ve yönünü “baticılık” ekseninde Avrupa'ya ve uluslararası arenada yalnızlaşma kaygısına yönelik olarak yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin bulunduğu Afrika'ya çevirmiştir.

Kıbrıs sorunuyla ilgili yukarıda bahsedilen gelişmeler çerçevesinde Türkiye, 1960'lı yıllarda Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla farklı girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin bu amaca yönelmesinin altında yatan temel neden; Afrika ülkelerinin özellikle BM Genel Kurulunda yapılan oylamalardaki ağırlıklarının bulunmasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika yönelimi, bir dış politika gereksinimidir. Nitekim Afrika ülkeleri ve bağlantısızlar, Türkiye'nin geçmiş

yıllarda bölgeye ilgisiz kalışı ve 1955 yılında Bandung Konferansında ki tutumu nedeniyle, BM'de Kıbrıs'ın ve dolayısıyla Makarios'un arkasında yer almışlardır. (Oran, 2002, s. 677)

Bu çerçevede Türkiye, 1965 yılında Kıbrıs sorunu için görüşünü anlatmak amacıyla ilk kez politikacılar, diplomatlar, gazeteciler ve akademisyenlerden oluşan üç heyet belirlemiştir. Bu heyetlerden ilki Cezayir, Fas, Moritanya, Liberya, Gana, Nijerya, Sierra Leone ve Senegal'e; ikincisi Kamerun, Gabon, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad'a; üçüncüsü Habeşistan, Kenya, Somali, Burundi, Ruanda, Tanzania, Malavi, Madagaskar, Sudan, Libya ve Tunus'u ziyaret etmiştir.(Fırat, 2009, s. 2) Fakat Türkiye, bu girişimlerden Afrika ülkelerinin desteğini kazanamamıştır. (Oran, 2002, s. 677) Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra gerçekleştirdiği ilk Afrika açılımı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1970'lerin başında Kıbrıs krizi tekrar gündeme gelmiştir. Söz konusu dönemde Türkiye, Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. ABD bu duruma açık bir şekilde itiraz etmiş ve Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye'nin zor durumda kaldığı bu dönemde elini rahatlatacak yardım, bir Kuzey Afrika ülkesi olan Libya'dan gelmiştir. Libya lideri Muammer Kaddafi, ellerinde bulunan Amerikan yapımı silah ve uçakları Türkiye'ye vermekle kalmamış aynı zamanda piyasa değerinin altında petrol ve doğalgaz ihraç etmiştir. (Gül, 2011)

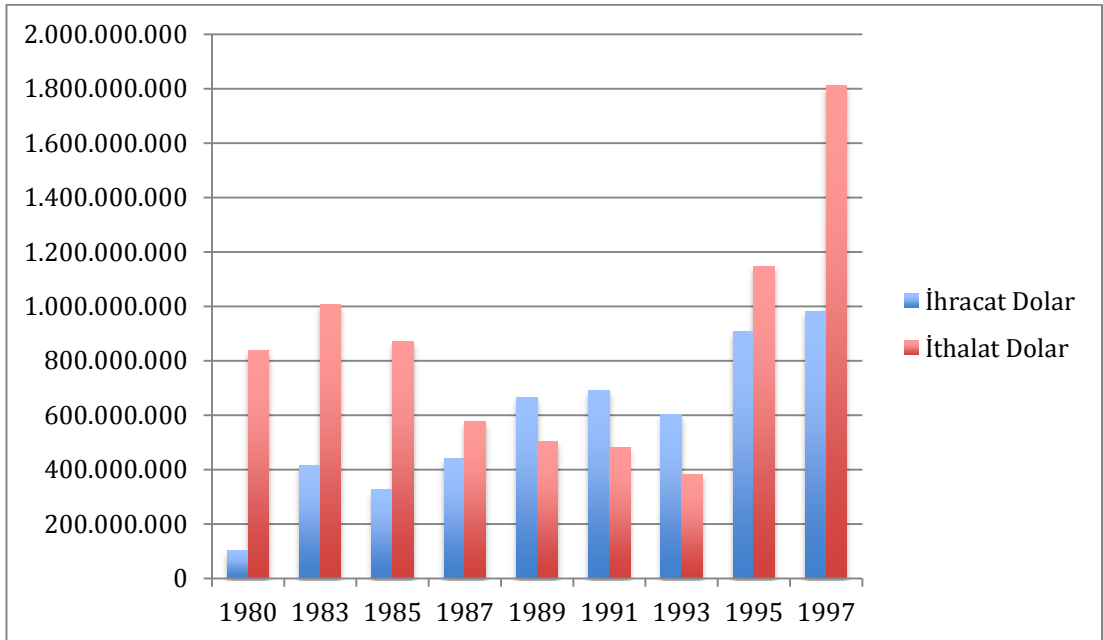
1980'li yılların ilk çeyreğinde, Turgut Özal'ın liderliğinde iktidara gelen Anavatan Partisi(ANAP) başta Afrika devletleri olmak üzere ekonomide dışa açılım politikası izlemiştir. Bu çerçevede bazı Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkileri geliştirmek için bir dizi anlaşmalar imzalanmıştır. Bununla birlikte gelişmemiş Afrika ülkelerine yönelik kalkınma yardımları yapılması planlanmıştır. Bu çerçevede dış ülkelere yapılacak olan yardım planını kapsayan 9573 sayılı Yardım Yasası 5 Haziran 1985'te çıkartılmıştır. Bu yardımın temel amacı, söz konusu dönemde kuraklık yaşayan Sahra altı Afrika ülkelerinin yaralarını sarmaktır. Bu amaca yönelik olarak Türk Dışişleri Bakanlığı Gambiya, Gine, Moritanya, Senegal, Somali ve Sudan'ı kapsayan on milyon dolarlık yardımı gerçekleştirmiştir. (Kulaklıkaya ve Nurdun, s.



133)

1990 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası ilişkiler denklemini tek kutuplu bir dünyaya evrilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Turgut Özal 1992 yılında ABD'nin Somali'ye müdahalesinin ardından ülkede yaşanan iç kaosu gidermek, barış ve istikrarı yeniden tesis etmek amacıyla BM Güvenlik Konseyinin UNOSOM – I ve UNOSOM – II adlı askeri birliklere Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) katılması emrini vermiştir. (Avcı, 2012, s. 55) Bu çerçevede Türkiye üç yüz askerini Somali'ye göndermiştir. Bu orduyu Nisan 1993'ten Ocak 1994'e kadar ordu komutanı sıfatıyla Çevik Bir yönetmiştir. (Wheeller, 2011, s. 79) Orgeneral Çevik Bir, "Somali'ye bir umut" başlıklı kitabında "devletimizin her kademesinde para ile ölçülemeyecek, çok büyük tecrübeler ve uluslararası itibar kazanıldığını" vurgulamaktadır. (Bir, 1999, s. 255)

**Grafik 1: 1980 – 1997 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**

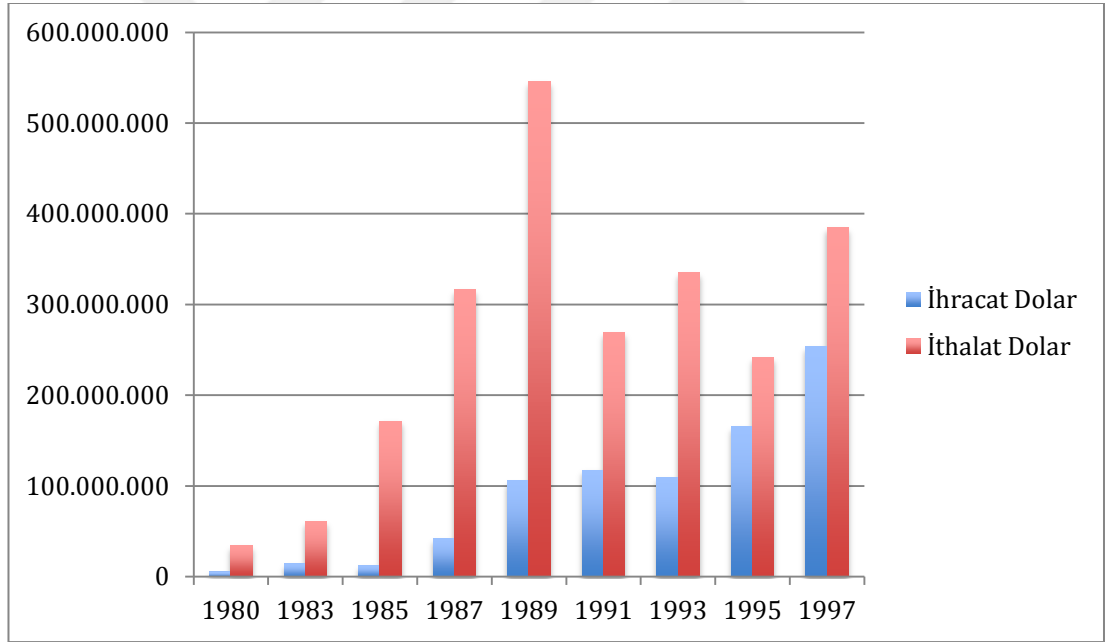


Kaynak: TÜİK

1980 – 1997 yılları arasında Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile ihracat ve ithalat bazında kurmuş olduğu ekonomik ilişkilere baktığımız zaman, her geçen yıl gelişen

ticaret hacminin olduğu görülmektedir. Bazı yıllarda oransal olarak dalgalanmalar yaşansa da, özellikle 1993 yılı sonrası dönemde hem ithalat hem de ihracat oranları noktasında bir ivme gözlemlenmektedir. (Grafik 1) Fakat, grafik 1 de göze çarpan önemli nokta, ithalat ve ihracat oranları arasında ki dengesizliktir. 1980 – 1987 ve 1995 – 1997 yılları arasında ithalat – ihracat dengesi eksi yönlü bir seyir izlemiştir. Sadece 1989 – 1993 yılları arasında ithalat ihracat dengesi pozitif yönlü bir seyir izlemiştir. Buradan hareketle Turgut Özal liderliğinde ki Anavatan partisi iktidarının 1985 yılında dış ülkelere yardım planı yasasını çıkarmasının pozitif yönlü etkisi olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

**Grafik 2: 1980 – 1997 Yılları Arası Türkiye – Sahra-altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**



Kaynak: TÜİK

1980 – 1997 yılları arası Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile gerçekleştirmiş olduğu ihracat ve ithalat oranlarına baktığımızda (grafik 2) ithalat oranlarının dalgalı bir seyir izlediğini; ihracat oranlarının ise istikrarlı bir şekilde artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte söz konusu Sahra-altı Afrika ülkeleri ile kurulan ticari ilişkilerin Kuzey Afrika ülkelerine göre daha düşük seviyede kaldığını da söyleyebiliriz. Bunun sebebi, Kuzey Afrika da var olan Mısır, Libya, Tunus, Fas, ve

Cezayir gibi ülkelerin ekonomik açıdan diğer Afrika ülkelerine göre çok daha gelişmiş bir kapasiteye sahip olması ve coğrafi – jeopolitik açısından transportasyonun sağlanması noktasında bir engel olmaması gibi sebeplerden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmuş olduğu 1923 yılından; profesyonel manada bir Afrika açılım stratejisinin takip edildiği tarih olan 1998 yılına kadar (Turgut Özal döneminde bir hareketlenme yaşansa da) Afrika ile gerçekleştirilen münasebetler batı odaklı, güvenlik kaygılı ve konjonktürel olaylar karşısında yapılan hamleler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu sebeplerden dolayı ilişkiler düşük seviyede kalmış ve kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır.

### **2.1.2. Açılımdan Stratejik Ortaklığa 1998 Afrika Açılım Eylem Planı: Politik Ekonomi Ekseninden Bir Değerlendirme**

Türkiye'nin Afrika kıtası ile münasebetlerinde 1923 – 1998 yılları arasında niteliksel açıdan bir angajman sağlanmamıştır. Bunun temel nedenleri yukarıda ortaya konmuştur. Ayrıca, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını 1950'li yıllardan sonra kazanmaya başlaması ve Türkiye'nin de söz konusu dönemin soğuk savaş konjonktüründe takındığı ABD yanlısı tutumu, bu ülkeler nezdinde olumsuz bir imaj oluşturmaya vesile olmuştur. Kıbrıs meselesiyle BM nezdinde Afrika ülkelerinin önemini kavrayan Türkiye, bu tutumunda güncellemeler gerçekleştirmeye çalışsa da tam manasıyla başarılı olamamıştır.

1980'li yıllarda Türkiye, Özal'ın liderliğinde ANAP iktidarının ekonomik çerçevede atmış olduğu adımların bir devamı mahiyetinde olan dış yardım projeleri ve uluslararası askeri hareketlere katılım neticesinde, geçmişe nazaran daha ayakları yere basan bir Afrika politikası gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla 1998 yılında ortaya konan “Afrika Açılım Eylem Planı”; Özal'ın önderliğinde gerçekleştirilen atılımların daha koordineli bir şekilde devam ettirilmesini doğurduğunu söyleyebiliriz.

### **2.1.2.1. 1998 – 2002 Yılları Arası İlişkiler: İsmail Cem Faktörü**

Türkiye, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek ve daha önce ortaya konan angajmanları koordineli bir şekilde sürdürmek amacıyla, 1998 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in önderliğinde "Afrika'ya Açılım Eylem Planını" devreye sokmuştur. Türk dış politikası yapıcılarını Afrika kıtasına yönelik bu eylem planına yönelten temel düşünce, tarihsel ilişkilerin de göz önüne alındığında, mevcut durumun tatmin edici bir seviyede olmadığı gerçeğidir. (Hazar, 2012, s. 5) Bu plan hazırlanırken Dışişleri Bakanlığı öncülüğünde kamu kuruluşları ve özel sektör temsilcileri ile bir toplantı dizisi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen toplantılar sonucunda eylem planı, aynı yıl içerisinde uygulanmaya başlamıştır. (Hazar, 2011, s. 208)

Söz konusu plan dahilinde Türkiye'nin 54 Afrika ülkesiyle ilişkilerini geliştirmesinde ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliği kurmak amaçlanmıştır. Bu amaçlanan işbirliğinin sağlanması kuşkusuz bir anda gerçekleşmeyeceği göz önünde bulundurularak zamana yayılması gerektiği düşünülmüştür. Bu çerçevede eylem planının temel amacı; öncelikli olarak ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine odaklanılarak, siyasi ilişkilerinde sağlam bir zeminde sürdürülmesini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Bu genel amaca yönelik olarak eylem planında yer alan önlemler genel olarak şunlardır: (TCDB, 1999)

- Üç yeni büyükelçilik açılması suretiyle, eskisi gibi Türkiye'nin Afrika da on beş büyükelçiliğinin tekrar açılması. (Yeni açılacak büyükelçilikler arasında; Gana'nın başkenti Akra, Fildişi kıyısının başkenti Abidjan, Zimbabve'nin başkenti Hararede yer almaktadır.)
- Türk temsilciliğinin bulunmadığı başkentlere fahri konsoloslukların açılması. Bu vesileyle yerel iş adamları arasından fahri konsolos atanması amaçlanmıştır.
- Her Afrika ülkesinde büyükelçilik açmanın külfetli olacağı düşüncesiyle, merkezde ki büyükelçilerin Türk temsilciliğinin bulunmadığı önemli Sahra-altı Afrika ülkelerine akredite edilmesi.

- Afrika ülkelerinden yüksek düzeyli davetler gerçekleştirilmesi\* . Bu çerçevede karşılıklı parlamenter ve resmi heyet ziyaretlerinin sağlanması.
- Gıda, ilaç, malzeme gibi insani yardımların yapılması.
- BM'nin ekonomik ve teknik yardım programlarına destek sağlanması.
- Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla; yatırımların karşılıklı olarak özendirilmesi çalışmaları, çifte vergilendirmenin önlenmesi, teknik konularda karşılıklı verimliliği arttırmak amacıyla ilgili bakanların davet edilmesi, Afrika'da çeşitli alanlarda çalışan uzmanların (Tarım, sulama, su yönetimi, madencilik, serbest bölgeler, eczacılık vb.) Türkiye'de düzenlenecek kısa süreli eğitim programlarına katılmaları için davet edilmesi ve çeşitli alanlarda Türkiye'den uzmanların gönderilmesi, Afrika'ya yönelik teknik yardım programlarının düzenlenmesi, Afrika Kalkınma Bankasına (AKB) bölge dışı donör ülke olarak üye olunması, Afrika İthalat İhracat Bankasına (Afreximbank) üye olunması, Türk bankalarının seçilmiş bazı Afrika ülkelerinde temsilcilikler açmaları veya ortak banka kurmaları, karşılıklı iş konseyleri ve ortak ticaret odaları kurulması, büyük Türk firmalarının Afrika pazarına açılması, küçük ve orta ölçekli şirketlerin Afrika pazarına özendirilmesi, Afrika ülkelerinde düzenlenen uluslararası ticaret fuarlarına Türk firmalarının katılımlarının sağlanması, hava ve deniz ulaşımının geliştirilmesi ve savunma sanayimizin Afrika ülkelerine tanıtılması gibi hedefler belirlenmiştir.
- Yukarıda bahsedilen siyasi ve ekonomik hedeflere ek olarak, eğitim ve kültür alanlarında da hedefler belirlenmiştir. Bu çerçevede Afrikalı öğrencilere Türkiye'de eğitim görebilmeleri amacıyla verilen burs sayılarının ve tutarlarının artırılması kararlaştırılmıştır.
- Askeri alanda ilişkileri geliştirmek amacıyla, BM barış gücü operasyonlarına katkıda bulunulması, Türk askeri kurumlarına Afrikalı asker öğrencilerinin kabulü, Türk askeri uzmanlarının Afrika ülkelerine gönderilmesi suretiyle meslektaşlarına eğitim vermesi, Türkiye'deki askeri tatbikatlara Afrika'dan gözlemcilerin davet edilmesi gibi önlemler de yer almaktadır.

---

\*Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakan düzeyinde.

- Bununla birlikte Türk kültürünün Afrika ülkelerine tanıtılması maksadıyla, Türkiye’de çeşitli dış politika konularında düzenlenen uluslararası toplantı ve konferanslara Afrika ülkelerinden de temsilciler çağırılması, Türkiye’de gerçekleştirilen müzik ve kültür festivallerine Afrika ülkelerinden katılımların sağlanması Afrika konusunda sempozyum ve seminerler düzenlenmesi ve Türkiye’de Afrika inceleme ve araştırma enstitüleri kurulması gibi önlemler kararlaştırılmıştır.

Açılım stratejisinin ortaya konduğu dönemin konjonktürü, böyle bir eylemi zorunlu kıldığı söylenebilir. Nitekim 1990’lı yılların sonlarına doğru Türkiye’de hem iç hem de dış politikada bir takım sorunlar yaşanmaktaydı. Bu sorunlar iç politikada; İslamcı – laik kutuplaşması, ekonomik sıkıntılar ve doğu bölgesinde yaşanan bölücü terör örgütünün faaliyetleri; dış politikada ise Avrupa Birliğinin Lüksemburg zirvesinde Türkiye’nin aday ülkeler listesinde yer almamasıdır. (Afacan, 2012, s. 12) Yaşanan bu gelişmelere ek olarak Mehmet Özkan ve Birol Akgün (2010, s. 526), Afrika devletlerinin ekonomik alanda haiz olduğu potansiyelin Türkiye’yi açılıma yönelten bir başka sebep olduğunu belirtmektedir. Zikredilen bu olaylar neticesinde Türk dış politikası yapıcılarını yeni arayışlara yöneltmişlerdir. Bunun bir tezahürü olarak da Afrika’ya açılım stratejisi benimsenmiştir.

Afrika Birliği Denetim Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. Makha Dado Sarr (2009, s. 63), Türkiye’nin Afrika’ya açılım siyasetinin söz konusu ülkeler nezdinde memnuniyetle karşılandığını belirtmekte ve Türkiye gibi tarihsel ve kültürel geçmişi zengin olan bir devletten Afrika ülkelerinin öğreneceği çok şeyin olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte Afrika’da gerçekleştirilecek olan Türk yatırımlarının dünya için bir model olacağını eklemektedir.

Eylem planının ortaya konduğu yıllarda, Afrika bölgesinin Türk dış politikasının ruhuna aykırı olduğu gerekçe gösterilerek bir takım eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştirilerin yönelttiği ana yorumlama “Türk dış politikasında eksen kayması” olduğu deyimidir. (Tepebaş, 2013, s. 321) Fakat bu eleştiriler, Afrika kıtası ile köklü bir tarihsel geçmişe sahip, siyasi ve ekonomik alanda her geçen gün daha fazla büyüyen

ve uluslararası arenada ve bölgesinde etkinliğini arttırmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti için söz konusu politikanın oldukça önemli olması nedeniyle doğru bir yaklaşım değildir. Ayrıca Türk dış politikası, çok taraflı ve pragmatiktir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin Afrika açılım stratejisinin gerekli bir hamle olduğu kabul edilmelidir.

Bülent Ecevit'in MHP ile kurmuş olduğu koalisyon hükümetine Başbakanlık yaptığı dönemde ortaya çıkarılan Afrika'ya açılım eylem planında, söz konusu dönemin siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarından dolayı, belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in de inisiyatifiyle bir takım çabalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin; 1999 yılının Mart ayında dönemin Devlet Bakanı Hasan Gemici başkanlığında bir heyet Mali'yi ziyaret ederek "Ticaret, Ekonomik, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Antlaşması" imzalamıştır. Aynı yılın 28 Haziran – 2 Temmuz tarihleri arasında dönemin Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler başkanlığındaki heyet Burkina Faso'daki "26. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansına" katılmışlar ve bir dizi görüşmelerde bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra eylem planı dahilinde Senegal, Sudan ve Gabon gibi ülkelere resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. (Akkaya, 2012, s. 75)

Güvenlik ve askeri ilişkiler boyutunda ise Turgut Özal döneminde Doğu Afrika'da gerçekleştirilen BM askeri heyeti UNOSOM – I ve II'ye katılımın bir devamı mahiyetinde Batı Afrika ülkeleri Senegal, Mali ve Burkina Faso ile askeri anlaşmalar imzalanmıştır.(Tablo 1) (Farhaoui, 2015, s. 86)

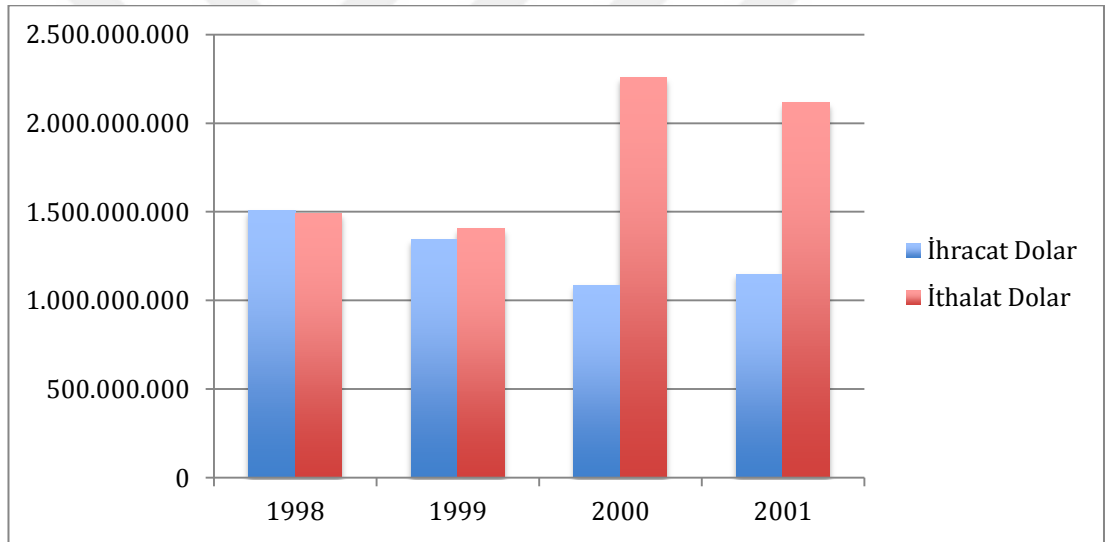
**Tablo 1: DSP - MHP Koalisyon Hükümeti Dönemi Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Güvenlik İşbirliği Anlaşmaları**

ÜLKE	ANLAŞMA	ANLAŞMA YERİ	ANLAŞMA TARİHİ	ONAY TARİHİ	YAYIN TARİHİ	RESMİ GAZETE SAYISI
SENEGAL	Askeri Eğitim İşbirliği	ANKARA	1 Aralık 1999	15 Ocak 1999	10 Şubat 1999	23607

<b>MALİ</b>	Jandarma Eğitim İşbirliği	ANKARA	13 Mayıs 1999	7 Haziran 1999	11 Temmuz 1999	2375
<b>BURKİNA FASO</b>	Askeri ve Jandarma Alanında İşbirliği	ANKARA	13 Haziran 2001	1 Kasım 2001	4 Aralık 2001	24603

Kaynak: Farhaoui, 2015, s. 87.

**Grafik 3: 1998 – 2001 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**

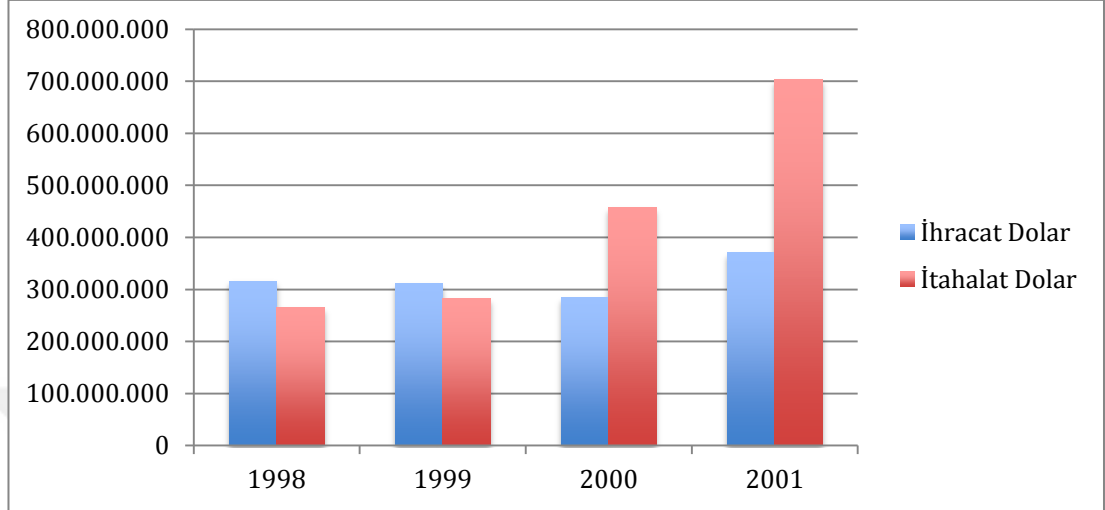


Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin 1998 ve 2001 yılları arası Kuzey Afrika bölgesi ile ekonomik ilişkilerine bakıldığında, 1998 yılında ihracat ithalat oranlarının birbirlerine çok yakın seyrettiğini; fakat sonraki yıllarda bu durumun negatif yönlü bir düşüş sergilediği gözlemlenmektedir.



**Grafik 4: 1998 – 2001 Yılları Arası Türkiye – Sahra – altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**



Kaynak: TÜİK

1998 - 2001 yılları arasında Sahra-altı Afrika ülkeleri ile kurulan ekonomik ilişkilere bakıldığında ise Doğu Afrika ile benzer yönlü bir seyir göze çarpmaktadır. Her iki bölgede de yaşanan negatif yönlü değişimin nedeni olarak, söz konusu dönemde Türkiye’de yaşanan siyasi bir krizin doğurduğu ekonomik resesyondan kaynaklandığı düşünülebilir.

#### **2.1.2.2. 2002 – 2005 Yılları Arası Afrika Açılım Eylem Planında Düşük Düzeyli İlişkiler Dönemi**

2002 yılına kadar Türkiye, koalisyonlar vasıtasıyla yönetilmiştir. Fakat 2002 yılında kurulan ve aynı yıl yapılan seçimlerde tek başına iktidara gelen Ak Parti ile yönetim yapısı değişmiştir. Bu yeni yönetim ile birlikte Afrika, Türk dış politikasının yeni ilgi alanlarından biri olmuştur.

Afrika ülkeleri ile siyasi ilişkilerimiz, tarihsel süreçte dostluk ve kardeşlik temelinde sürmüştür. Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, eski Afrika Ülkeleri ve Bölgesel Kuruluşlar Dairesi Başkanı Atilla Kızılarıslan (2009, s. 12), “günümüzde Türkiye’nin potansiyel iş gücü, gelişmiş sanayi tesisleri ve uluslararası pazarlardaki deneyimi ile Afrika ülkeleri ile sahip olduğu mevcut ticari ilişkileri daha

da ileri götürmek amacıyla elinden gelen bütün çabayı sarf ettiğini” belirtmektedir. Bu minvalde 1998 yılında Afrika açılım eylem planının hazırlanmasından sonra ekonomik tedbirler açısından ilk önemli adım, 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından “Afrika Ülkeleri ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri Güçlendirme Stratejisinin” uygulamaya konulmasıyla atılmıştır. Bu stratejiyle, Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle gerçekleştireceği ticari faaliyetlerin kapasitesini arttırmak, küçük ve orta ölçekli girişimcilerin Afrika pazarına girişini kolaylaştırmak, bölge ülkelerine teknoloji transferi yapmak, mühendislik ve inşaat firmalarının Afrika bölgesindeki etkinliklerini arttırmak, Afrika ülkelerine daha fazla yatırım yapmak suretiyle yoksulluğu azaltmak gibi hedefler amaçlanmıştır. (Kızıllarslan, 2009, s. 12)

Söz konusu strateji ile gerçekleştirilecek yatırımlar ekseninde Afrika kıtası ülkelerinde yaşanan yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve dünyada yaşanan küreselleşme sürecinde Afrika’nın sistemden soyutlanmasının önüne geçilmesi gibi amaçlar taşınması nedeniyle de oldukça önem taşımaktadır. (Yener, 2007, s. 548) Söz konusu stratejiyi, sınırlı bilgiye sahip olunan bir kıtaya dair hazırlanmasından dolayı cesur bir adım olarak adlandırabiliriz.

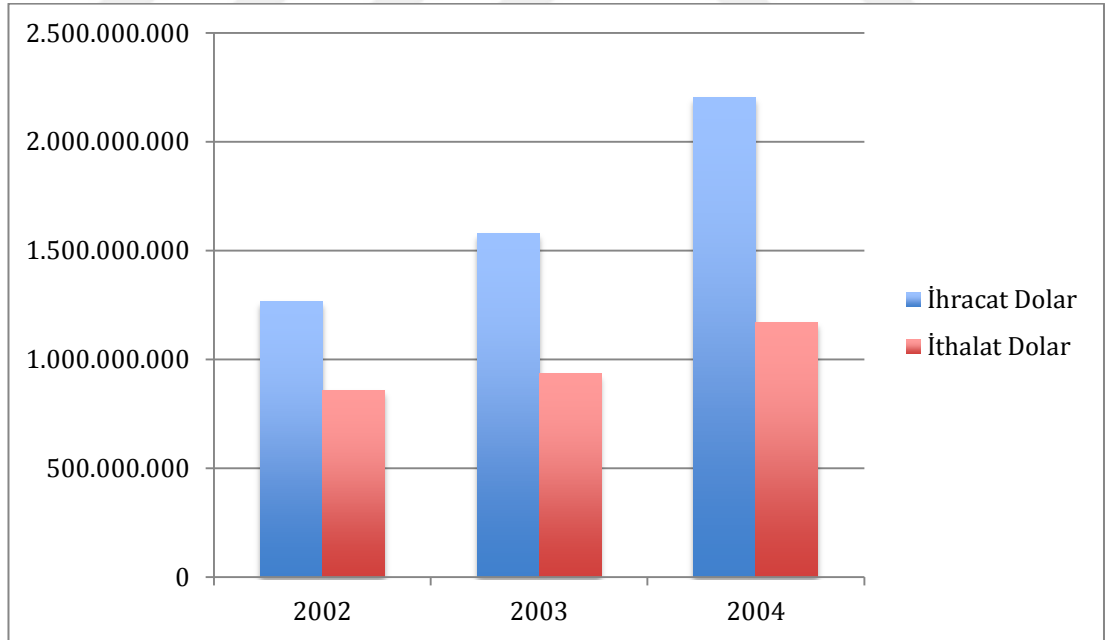
Stratejinin temel araçları ise şu şekilde sıralanabilir;

- Her iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkileri daha sürdürülebilir kılmak amacıyla Ortak Ekonomi Komisyonu (JEC) gibi organizasyonlar düzenlemek,
- Türkiye’nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerini yasal bir çerçeveye oturtacak olan temel anlaşmaları hızlı bir şekilde yürürlüğe koymak,
- Türkiye’nin Avrupa Birliğine (AB) ve diğer uluslararası angajmanlarına karşı olan yükümlülükleri göz önünde bulundurulmak suretiyle, Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA) yapmak,
- Ticaret politikaları ile ilgili yasaların, uluslararası müeyyidelere uygun bir şekilde hazırlanması noktasında Afrika ülkelerine teknik yardım sağlamak,
- Afrika ülkelerinin küresel ekonomiye angaje olması için Dünya Ticaret Örgütüne katılım girişimlerine destek sağlamak,

- Afrika ülkelerinde Ticari Danışmanlık büroları kurmak ve bu yönde girişimlerde bulunan Türk firmalarına desteklerde bulunmak,
- Türk bankalarının Afrika ülkelerindeki faaliyetlerini geliştirmelerine destekte bulunmak,
- Afrika ülkelerine teknik yardım ve eğitim desteği sunmak gibi çeşitli önlemler yer almaktadır.(Kızılaslan, 2009, s. 12 – 13)

Afrika ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerin artırılması amacıyla hazırlanan bu strateji kapsamında yasal çerçeveyi oluşturmak için bir takım çalışmalar başlatılmıştır. Fakat bu çalışmalar henüz arzulanan noktaya ulaşamamıştır. Bunun nedeni kıta içerisinde meydana gelen iç çatışmalar ve istikrarsız yönetimler gibi bir takım zorluklardır.

**Grafik 5: 2002 – 2004 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**



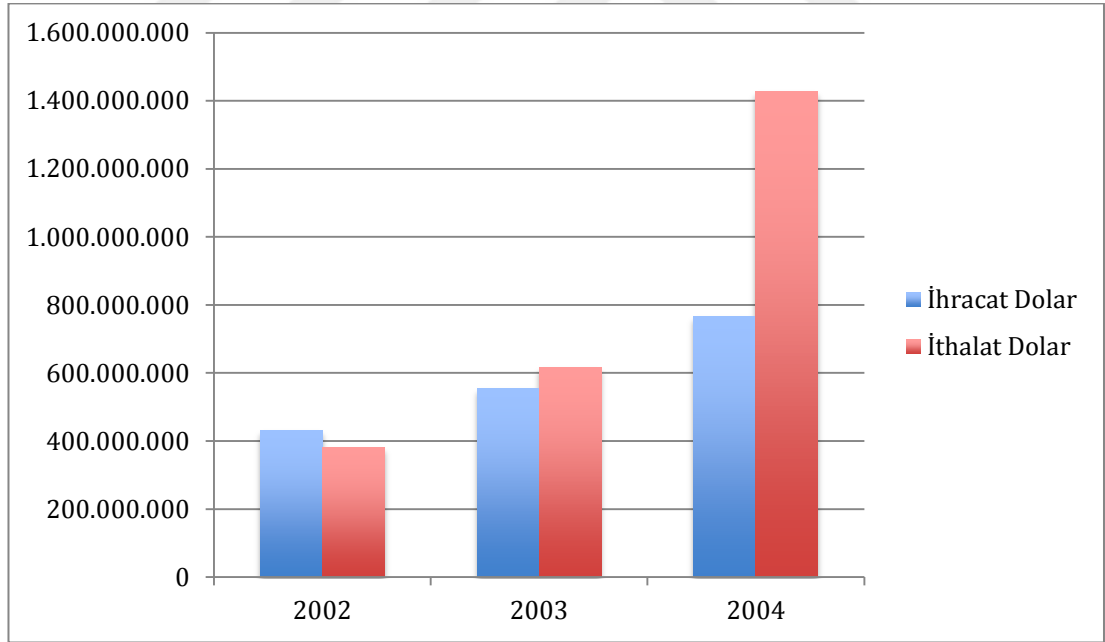
Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan siyasi ve ekonomik krizin ardından yakalanan istikrar ortamı ticari faaliyetlerde gözle görülür biçimde olumlu yönlü bir değişim gerçekleşmesine neden olmuştur. Özellikle Kuzey Afrika ülkeleri ile gerçekleştirilen

ihracat ve ithalat oranlarına baktığımızda (grafik 5) görüyoruz ki 2002 – 2004 yılları arası dış ticaret dengesi pozitif yönlü bir seyir izlemiştir. Bunun temel nedenini, Türkiye'nin iç siyasi sorunlarını aşması ve bürokraside yeniden yapılanma ile sürdürülebilir bir kalkınma sürecine girilmiş olmasından kaynaklandığı şeklinde açıklayabiliriz.

Buradan hareketle yaşanan iç siyasi sorunlar ve bunun sonucunda meydana gelen ekonomik kriz, ülkenin dış ticaretini de olumsuz yönde etkilemektedir. Yukarıda ki başlıkta da bahsedildiği üzere 2002 yılında yeni bir partinin kurulması ve halkın güvenini kazanarak iktidara gelmesi ülkenin ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda refaha ulaşmasına yol açmıştır.

**Grafik 6: 2002 – 2004 Yılları Arası Türkiye – Sahra-altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**



Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkilerine bakıldığında (grafik 6) 2002 yılında pozitif yönlü bir seyir gözlemlense de bu süreç sürdürülememiştir. Nitekim 2003 ve 2004 yıllarında ihracat ithalat oranları dengesi negatif yönlü bir seyir izlemiştir. Bunun temel nedeni olarak, eylem planında önceliğin Kuzey Afrika

ülkelerine verilmiş olması ve hem tarihsel açıdan hem de coğrafi yakınlık dolayısıyla transportasyon açısından bu ülkelerin daha makul noktada olmasından kaynakladığı düşünülebilir.

Türkiye önceki yıllarda kurulan anlaşmaların bir devamı olarak 2002 – 2004 yılları arasında Afrika kıtası ülkelerinden Güney Afrika, Cezayir ve Moritanya ile güvenlik ve askeri ilişkiler bağlamında terör, organize suç ve uyuşturucu, askeri eğitim ve bilimsel işbirliği alanlarında ortaklık anlaşmaları imzalamıştır. (Tablo 2) (Farhaoui, 2015, s. 87)

**Tablo 2: 2002 – 2005 Yılları Arası Ak Parti Hükümeti Dönemi Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Güvenlik İşbirliği Anlaşmaları**

ÜLKE	ANLAŞMA	ANLAŞMA YERİ	ANLAŞMA TARİHİ	ONAY TARİHİ	YAYIN TARİHİ	RESMİ GAZETE SAYISI
<b>GÜNEY AFRİKA</b>	Terör, Organize Suç ve Uyuşturucu Alanlarında İşbirliği	ANKARA	14 Ekim 2004	20 Mayıs 2004	15 Haziran 2004	25493
<b>CEZAYİR</b>	Askeri İşbirliği	ANKARA	2 Ekim 2003	5 Mayıs 2004	12 Mayıs 2004	25460
<b>MORİTANYA</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	NUAKŞOT	28 Haziran 2002	7 Ağustos 2002	4 Eylül 2002	24866

Kaynak: Farhaoui, 2015: 87.

Sonuç olarak, 2002 – 2004 yılları arasında Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile yaşanan siyasi ve ekonomik ilişkilerindeki seyrin düşük seviyede seyrettiğini ve bunun temel nedeninin de 2001 yılında yaşanan siyasi ve ekonomik krizin tam manasıyla atlatılamamış olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte 2002 yılında kurulan ve aynı yılın Kasım ayında gerçekleştirilen seçimlerde tek başına

İktidara gelen Ak Parti'nin köken olarak İslamcı bir geleneğe haiz olmasından dolayı siyasal meşruiyetini ülkenin seküler toplumları gözünde sorunlu olması ve iktidarının ilk yıllarında dış politikada Irak savaşı, Kıbrıs sorunu ve AB ile ilişkiler gibi öncelikli sorunların yaşanması nedeniyle Afrika konusu ikinci planda kalmıştır. (Özkan ve Akgün, 2010, s. 533) Dolayısıyla, Afrika'ya açılım planı tam anlamıyla iktidarın öncelikli politika uygulamaları arasında yer alamamıştır.

### **2.1.2.3. 2005 Yılından Günümüze Açılım Stratejisinde Yüksek Düzeyli İlişkiler Dönemi**

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 1998 yılından 2005 yılına kadar geçen yedi yıllık süreçte söz konusu Afrika eylem planının düşük seviyede kalmasının nedenleri; ilk dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik kriz, Irak savaşı, Kıbrıs sorunu ve AB ile ilişkiler gibi öncelikli iç ve dış politika konularının gündemde yer almasıdır. Ak Parti hükümeti, 2002 yılının Kasım ayında devraldığı iktidarda bu gibi dış politika sorunlarını ve iç politikada ki fikir ayrılıklarını dönüştürerek iktidarını güçlendirmiştir. Bunun sonucunda 2005 yılını “Türkiye’de Afrika yılı” ilan ederek Türk dış politikasında Afrika açılımını yeniden hareketlendirmiştir.

Afrika konusu Türk dış politikası için ikincil öncelikli bir açılım olmasına rağmen, söz konusu dönemde Türkiye'nin temel dış politika parametreleri olan komşularla sıfır sorun politikası ve çok boyutlu dış politika gibi araçları “tamamlayıcı” mahiyettedir. Bununla birlikte Afacana (2012, s. 13) göre, Afrika açılımının Türk dış politikası adına ikincil bir politika olması, önemsiz olması anlamına da gelmemektedir. Nitekim eylem planı sonucunda “ticari fırsatlar Ak Partinin önemli destekçilerinden ‘Anadolu Kaplanları’ diye adlandırılan muhafazakar iş çevreleri için önemli bir büyüme kaynağına dönüşmüştür.” Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika açılımı, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ve Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) gibi muhafazakar iş çevrelerinin bir araya gelmesi suretiyle oluşan topluluklara; özellikle ihracat çerçevesinde alan açmıştır. Her iki kuruluşta ağırlıklı olarak küçük ve orta büyüklükte şirketlerden müteşekkildir.

Bu doğrultuda Türkiye’de ABD ve Avrupa’ya göre daha az bilinen bir pazar olan ve daha fazla risklerin yer aldığı Afrika kıtasına, Türk firmaları tarafından bu çapta bir ticari açılım yapılması, onların büyüme iştahlarının göstergesidir. (Afacan, 2012, s. 13)

Türkiye’nin 2005 yılını “Afrika Yılı” olarak ilan etmesini takiben 12 Nisan 2005 tarihinde Afrika Birliği’nde (AfB) gözlemci ülke statüsü kazanmasının önünü açmıştır. Bu duruma paralel bir şekilde Türkiye’nin AddisAbaba Büyükelçiliği, AfB nezdinde akredite edilmiştir. (Tepebaş, 2013, s. 323)

Türkiye’nin Afrika ile kurumsal işbirliğinin sağlanması adına önemli bir referans olarak 2007 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın AfB’nin 8. Olağan Zirvesindeki konuşması anlamlıdır. Erdoğan konuşmasında AfB’nin uluslararası ilişkilerdeki rolü üzerinde durmuş ve ortak çalışmaların yapılmasının amaçlandığına ve bununla birlikte Afrika ülkelerinde yaşanan açlıktan işsizliğe, etnik çatışmalardan salgın hastalıklara kadar her alanda bu tür sorunlarla mücadele noktasında söz konusu ülkelere destek verilmesinde kararlı bir tutum sergilendiğine dikkat çekmiştir.(Oba, 2008, s. 30)

Bu açıklamalara paralel olarak Afrika Açılımı Eylem Planınının 10. yılı olan 2008’de ilişkilerin kurumsallaşması adına önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. 25 Ocak – 2 Şubat tarihleri arasında Etiyopya’nın başkenti Addis Ababa da gerçekleştirilen 10. Afrika Birliği Zirvesinde Türkiye, Afrika’nın “stratejik ortağı” olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmenin arakasından Şubat ayında Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Fonu üyeliği için müracaat yapılmış ve 14 – 15 Mayıs 2008 tarihinde Mozambik’te gerçekleştirilen Afrika Kalkınma Bankası Governörler toplantısında onaylanmıştır. (Tepebaş, 2013, s. 323)

Türkiye’nin yapmış olduğu bu siyasi atılım, ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişimi açısından Türk firmalarının Afrika kıtasında daha rahat hareket edebilmelerinin ve etkinliklerini artırmalarının önünü açmıştır. Ayrıca, Türkiye’nin Afrika politikasını geliştirmesine yönelik olarak hazırlanan Strateji Belgesi, Başbakanlık Genelgesi

olarak yayınlanmış ve bu yönde Dışişleri Bakanlığı gözetiminde bir “Afrika Stratejisi Eşgüdüm Komitesi” oluşturulmuştur. (Hazar, 2012, s. 10)

Afrika ile Türkiye arasında yaşanan bu gelişmelere paralel olarak 18 – 21 Ağustos 2008 tarihleri arasında İstanbul’da “Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi” düzenlenmiştir. Bu zirvenin amacı; söz konusu tarihe kadar kurulan angajmanların mevcut durumu ve geleceği için bir projeksiyon oluşturmak suretiyle ilişkileri kurumsallaştırmaktır. Söz konusu zirve sonucunda “İstanbul Deklarasyonu” ve “Türkiye – Afrika Ortaklığı için İşbirliği Çerçevesi” başlıklı iki belge oybirliği ile kabul edilmiştir. Söz konusu belgeler Türkiye – Afrika ilişkilerinde stratejik ortaklık boyutunun güçlendirilmesi açısından önemli bir adım olarak düşünülmelidir. Nitekim, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül konuşmasında “İstanbul zirvesinin ve kabul edilen belgelerin, önümüzdeki dönemde (2008 – günümüz) Türkiye – Afrika ilişkilerine yön vereceğine” dair açıklamada bulunmuştur.\*

Söz konusu İstanbul Deklarasyonu belgesinde Türkiye – Afrika ilişkilerinin her düzeyde ve alanda geliştirilmesi için ülkeler arasında karşılıklı kazanımlar ekseninde uzun vadeli ve istikrarlı bir ortaklık kurulmasına vurgu yapılmıştır. Buna yönelik olarak uygulamaları takip etmek amacıyla “İzleme Komitesi Mekanizması” oluşturulmuştur. (Tepebaş, 2013, s. 324)

Türkiye – Afrika Ortaklığı için İşbirliği Çerçevesi belgesinde ise dokuz ana başlığa atıf yapılmak suretiyle işbirliğinin güçlendirileceği beyan edilmiştir. Bunlar; hükümetler arası işbirliği, ticaret ve yatırım, tarım ticareti, kırsal kalkınma, su kaynaklarının yönetimi, KOBİ’lerin geliştirilmesi, sağlık, barış ve güvenlik, altyapı ağlarının kurulması ve geliştirilmesine yönelik önlemler, kültür, turizm ve eğitim, iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve çevredir. Bununla birlikte söz konusu Türkiye – Afrika İşbirliği zirvelerinin her beş yılda bir Türkiye’de ve Afrika ülkelerinin birinde dönüşümlü olarak gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. (Tepebaş, 2013, s. 324)

---

\* Daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.abdullahgul.gen.tr/haberler/170/47521/cumhurbaskani-gul-afrika-gelecegin-merkezidir.html> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2016)



Bu beş yıllık süreçte bir sonraki zirveye hazırlık yapmak ve eylem planının uygulamasını denetlemek amacıyla “Kıdemli Memurlar Toplantısı” ve “Bakanlar Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı” düzenlenmesi için anlaşma sağlanmıştır. Bu çerçevede 15 Aralık 2010 tarihinde İstanbul da kıdemli memurlar toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sonucunda 2010 – 2014 yılları arasını kapsayan bir “Ortak Uygulama Planı” kabul edilmiştir. Bu plan, 2011 yılında bakanlar düzeyinde gözden geçirme konferansının, 2012 yılında ikinci kıdemli memurlar toplantısının ve 2013 yılında Türkiye – Afrika İşbirliği zirvesi gibi organizasyonların hazırlıklarını izlemek amaçlı çalışma yapmaları karara bağlanmıştır. Bu kararlara ek olarak söz konusu plan Türkiye – Afrika ilişkilerinin daha koordineli bir şekilde yürütülmesi amacıyla, kıtasal programlar ve projeler, uygulama ve takip mekanizması ve son olarak Türkiye – Afrika ülkeleri arasında kurulan ikili ilişkilerin güçlendirilmesinin teşviki şeklinde üç ana bölümden oluşacağı belirtilmiştir. (Tepebaş, 2013, s. 325)

Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında kurulan bir diğer önemli işbirliği ise karşılıklı meclisler arasındaki etkileşimlerin arttırılmasıdır. Bu çerçevede 2011 – 2012 döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile 30 Afrika ülkesinin meclisleri arasında dostluk grupları oluşturulmuştur.\* Bu eylem neticesinde Türkiye ile Güney Afrika arasında 7 Haziran 2012’de “İkili Ulusal Komisyon” kurulmasına dair mutabakata varılmıştır. Böylece iki ülke arasında siyasi, ekonomik, ticari, savunma, güvenlik, tarım, madencilik, enerji, eğitim, çevre ve spor gibi alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin kurumsallaştırılması adına bir diğer önemli adım ise devlet başkanları ve bakanlar düzeyinde resmi temasların kurulmasıdır. Özellikle 2008 yılında gerçekleştirilen “İşbirliği Zirvesi” sonrası bu gibi temasların arttığı gözlemlenmektedir. Söz konusu dönemde, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Afrika ülkelerine resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Devletin en üst

---

\* Ülkelerin listesi için bkz. [https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dostluk\\_gruplari\\_grup](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dostluk_gruplari_grup) (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2016)

kademesinde gerçekleştirilen bu ziyaretlerin önemi, özellikle Sahra-altı Afrika ülkelerine yönelik olanlardır. Nitekim bu ziyaretlerin büyük bölümü Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu 1923 yılından o güne ilk defa bu düzeyde bir resmi ziyaretin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Buna karşılık olarak yine özellikle 2008 yılı sonrasında Afrika ülkelerinden de birçok iade-i ziyaret gerçekleşmiştir.

1998 yılında ortaya konulan “Afrika Açılım Eylem Planı” Afrika kıtası ülkelerinde Türkiye’nin varlığını hissettirmek amacıyla yeni büyükelçilikler açılmasının gerekliliğine vurgu yapıyordu. Ancak Türkiye’nin gerek iç politikadaki finansal ve siyasi anlamdaki sorunları, gerekse Afrika ülkelerinde meydana gelen iç savaşlar ve siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle uzun süre bu hedef gerçekleştirilemedi. Bu çerçevede önerilerden birisi; Büyükelçilerin Ankara’dan direkt olarak söz konusu ülke başkentlerine akredite edilmeleridir. Fakat bu öneri, Türk mevzuatına aykırı olduğu gerekçesiyle uygulanamamıştır. (Hazar, 2007, s. 12)

Türkiye’nin 2005 yılını “Afrika Yılı” ilan etmesi; 2008 yılında AfB’nin stratejik ortağı olması ve aynı yıl “Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi” gibi kayda değer girişimlerin yaşanması, bu planının safhalarının da gerçekleşmesine zemin hazırlamış ve hızlandırmıştır. Böylece 2008 yılından günümüze kadar Türkiye’nin Afrika’da açmış olduğu elçiliklerle birlikte toplam sayı 39’a ulaşmıştır. Bu çerçevede yeni açılan elçilikler Tablo 3’te gösterilmektedir.

**Tablo 3: 2009 Yılından Günümüze Afrika Ülkelerinde Açılan Türk Büyükelçilikleri**

YIL	ÜLKE
2009	Tanzanya, Fildişi Sahili
2010	Kamerun, Gana, Mali, Uganda, Angola ve Madagaskar
2011	Zambiya, Mozambik, Moritanya, Zimbabve, Güney Sudan, Somali ve Gambiya
2012	Nijer, Namibya, Burkina Faso ve Gabon
2013	Çad, Gine, Eritre ve Cibuti

<b>2014</b>	Kongo Cumhuriyeti, Ruanda, Botsvana ve Benin
-------------	--

Kaynak: TCDB\*

Bununla birlikte Afrika ülkelerinin de Türkiye’de büyükelçilik açmaları Türkiye tarafından gösterilen çabaların karşılıksız olmadığına bir kanıttır. 2008 yılına kadar 10 Afrika ülkesinin Ankara’da büyükelçilikleri yer alırken, günümüz itibariyle bu sayı 32’ye yükselmiştir. Bu çerçevede 2008 yılından günümüze kadar Afrika ülkeleri tarafından Türkiye’de açılan büyükelçilikler Tablo 4’te gösterilmektedir.

**Tablo 4: 2009 Yılından Günümüze Afrika Ülkelerinde Açılan Türk Büyükelçilikleri**

YIL	ÜLKE
2008	Somali
2010	Gambiya ve Moritanya
2011	Uganda ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti
2012	Angola, Kenya, Cibuti, Nijer, Güney Sudan ve Gana
2013	Ruanda, Gine, Kongo, Benin ve Fildişi Sahili
2014	Zambiya, Burkina Faso, Mali ve Burundi

Kaynak: TCDB

Her iki taraf arasında söz konusu diplomatik temsilciliklerin artırılması ilişkilerin kurumsallaşmasının da bir göstergesi olduğu söylenebilir. Buna ek olarak son dönemde açılan büyükelçiliklerin personel kapasitelerinin artırılması da oldukça önemlidir. Nitekim söz konusu ülkelerle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi adına açılan elçiliklerde meslek memurlarının yanı sıra spesifik alanlarda atışelerin de yer alması mülhem bir konudur.

Öte yandan yeni açılan büyükelçiliklerin resmi internet sayfaları sürekli bir şekilde güncellenmelidir. Nitekim mevcut durumda bir çok elçiliğin internet sayfalarında bu konunun tam manasıyla yerine getirilmediği görülmektedir.

\*Daha detaylı bilgi için bkz. <http://afrika.mfa.gov.tr/data/iliskilerin-kurumsallasmasi.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2015)

Buna ek olarak Türk büyükelçiliklerinin (TİKA faaliyetleri dışında) bulunduğu ülkelerde çeşitli sosyal sorumluluk projelerinin desteklenmesi sağlanabilir. Örneğin, Çin ve Japonya gibi ülkelerin büyükelçiliklerinin uyguladığı gibi ekonomik ve sosyal kalkınma ile çatışmaların çözümüne ve düşünce kuruluşlarının yürütmüş olduğu projelere sağladığı destekler vasıtasıyla çekiciliklerini arttırmaktadırlar. Buna benzer faaliyetleri özellikle Sahra-altı Afrika’da yeni kurulan Türk büyükelçiliklerinin de gerçekleştirmesi, ilişkilerin karşılıklı olarak gelişimine önemli bir katkı sunacaktır.(Tepebaş, 2013, s. 330)

Ortak uygulama planının bir diğer önemli başlığı, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında ikili ilişkilerin güçlendirilmesini sağlayan ticaret ve yatırımdır. Bu minvalde Türkiye, bölge dışı üye ülke sıfatıyla ilk olarak Afrika Kalkınma Bankasına ve ikinci olarak katılımcı devlet sıfatıyla Afrika Kalkınma Fonunda yer almıştır. Bu atılımlara paralel olarak ise taraflar arasındaki hukuki altyapının oluşturulması ve yatırımcıların Afrika pazarına teşvik edilmesi amacıyla karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş; bu yönde teşvik yasaları, çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları ve kotaların kaldırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Buna ek olarak ikili iş konseyleri tarafından organize edilen kongre ve fuarlara destek sağlanmıştır. (Tepebaş, 2013, s. 331)

Burada atılabilecek bir diğer adım, her iki taraf girişimcilerinin aydınlatılması amacıyla, ticaret odalarında iş olanaklarını tanıtan bir bilgilendirme raporları oluşturulmasıdır. Böylece taraflar arasında hem ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle karşılıklı ekonomik bağımlılık oluşacak hem de ulusal ekonomilerin gelişimine katkı sağlanmış olacaktır.

2008 yılında gerçekleşen işbirliği zirvesi ve bu kapsamda öngörülen dönem içerisinde taahhüt edilen faaliyetler başarıyla uygulanarak Türkiye – Afrika ilişkilerinde kayda değer yol kat edilmiştir. Bu çerçevede ikinci Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi 19 – 21 Kasım 2014 tarihleri arasında Ekvator Ginesi’nin başkenti Malabo’da “sürdürülebilir kalkınma ve bütünleşmenin güçlendirilmesi amacıyla yeni bir ortaklık modeli” temasıyla gerçekleştirilmiş ve bir bildiriyle birlikte 2015 – 2019

dönemini kapsayan dört yıllık “Ortak Uygulama Planı” kabul edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu belgelerde bir sonraki zirvenin 2019 yılında Türkiye’de toplanması kararlaştırılmıştır.\*

Zirvede kabul edilen ve 2015 – 2019 dönemini kapsayan “Ortak Uygulama Planına” göre; kurumsal işbirliği, ticaret ve yatırım, tarım ve kırsal kalkınma, sağlık, barış ve güvenlik, anlaşmazlıkların çözümü için arabuluculuk, göç, altyapı ve ulaşım, kültür ve turizm, medya ve haberleşme teknolojileri, çevre, gençlik ve spor ile birlikte bütün bunları uygulama ve inceleme mekanizması olarak 13 ana başlıkta önlemler sıralanmıştır.

Ekonomik alanda gerçekleştirilen açılımlar, (hem 2003 yılında uygulamaya konulan “Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri Güçlendirme Stratejisi” hem de 2008 yılında gerçekleştirilen “Türkiye – Afrika İşbirliği Zirveleri”) Türkiye – Afrika ülkeleri arasındaki söz konusu ilişkileri günümüze kadar güçlendirmiştir. Bu açılımların ekonomik ve dolayısıyla siyasi açıdan sonuçlarını maddeler halinde şu şekilde toplayabiliriz;

- Türk müteşebbislerin faaliyet gösterdikleri Afrika ülkelerinde karşılaşılabilecekleri pazara ulaşım, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı noktalarındaki problemleri çözüme kavuşturmak amacıyla Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) kurma girişimleri başlatmıştır. (Kızılarıslan, 2009, s. 13) Bu çerçevede 2005 yılında Tunus ile, 2006 yılında Fas ile, 2007 yılında Mısır ile, 2013 yılında Morityus ve Gana ile müzakereler tamamlanmış; Cezayir ve Güney Afrika ile girişimde bulunulmuş; Kongo, Kamerun, Şeyşeller ve Libya ile müzakereler devam etmektedir.†
- 2003 yılı stratejisi uygulamaya konulduktan sonra Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında ekonomik ve ticari angajmanları geliştirmek ve kolaylaştırmak

---

\* Daha detaylı bilgi için bkz. <http://afrika.mfa.gov.tr/data/iliskilerin-kurumsallasmasi.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2015)

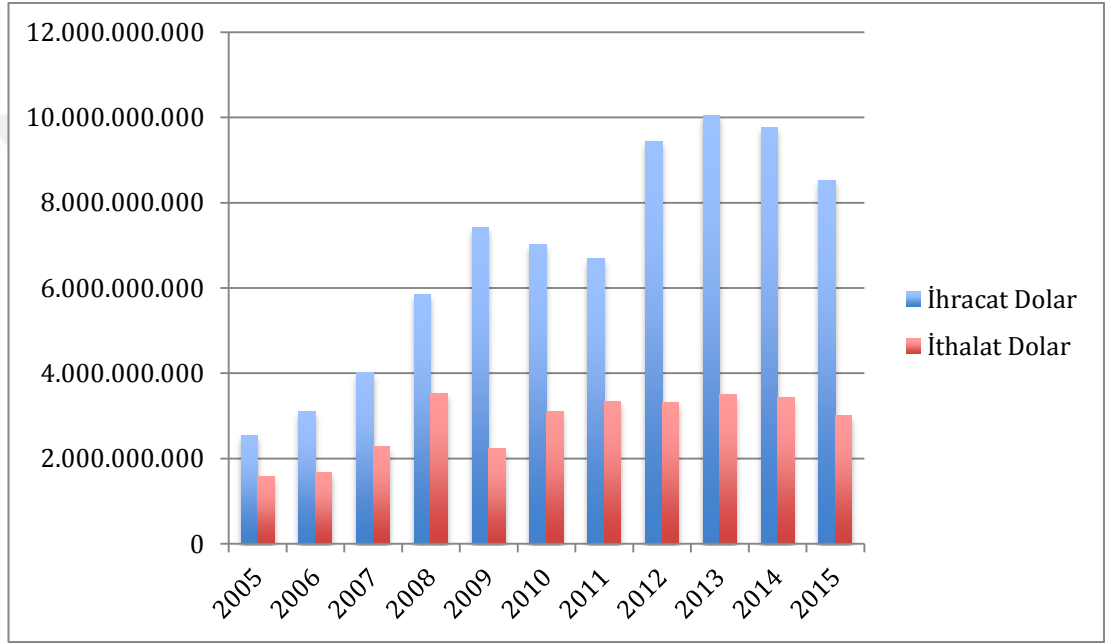
† Daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Dıs%20İlişkiler/Serbest%20Ticaret%20Anlaşmaları/ekler/sta%20tablo.pdf?1ve>(Erişim Tarihi: 16 Şubat 2016)

amacıyla Kenya, Tanzanya, Güney Afrika, Moritanya, Fildişi Sahili, Madagaskar, Burkina Faso, Malavi ve Ekvator Ginesi ile ticaret ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. (Kızıllar, 2009, s. 14)

- Türkiye ve dokuz Afrika ülkesi; Mısır, Fas, Tunus, Cezayir, Etiyopya, Sudan, Senegal, Cibuti, Kamerun ve Libya arasında siyasi ve ekonomik angajmanları daha da geliştirmek amacıyla, JEC toplantıları yapılmış ve somut projeler hayata geçirilmiştir.
- 2004 yılında Afrika ülkelerindeki Türk büyükelçiliklerinde sadece 4 ticaret müşaviri bulunurken, günümüzde bu sayı 18'e ulaşmıştır.(Angola, Cezayir, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Fas, Gana, Güney Afrika, Libya, Kenya, Mali, Mısır, Mozambik, Nijerya, Senegal, Sudan, Tunus, Uganda ve Zambiya)
- Afrika ülkelerinin kalkınmalarını sağlamak adına projelerin geliştirileceğinin beyanına paralel olarak, Türk yetkili makamlarının bu yönde geliştireceği eğitim, teknik yardım, sağlık ve diğer alanlarda ki projelerin koordinasyonunu sağlamak adına TİKA görevlendirilmiştir. Bunun sonucunda 2005 yılı ve sonrası dönemde Etiyopya'nın başkenti Addis Ababada, Sudan'ın başkenti Hartum da ve Senegal'in başkenti Dakar'da TİKA'ya ait proje koordinasyon ofisleri açılmıştır. (Yürütülen projelere dair daha detaylı bilgi ve analiz, çalışmanın IV. bölümünde verilecektir.) Bununla birlikte bu tür ofislerin Afrika'nın az gelişmiş ülkelerinin bir çoğunda açılmış; daha fazla açılması da planlanmaktadır. (Kızıllar, 2009, s. 16 – 17)
- Söz konusu programlarda alınan kararlar ve verilen taahhütler çerçevesinde uluslararası düzeyde çok sayıda fuar düzenlenmiş ve böylece Afrika ülkelerinin kalkınmalarına katkıda bulunulmuştur.
- 2003 yılında ortaya konan strateji çerçevesinde, 3 Mayıs 2006 yılında İslam Kalkınma Bankası ile Türk Dış Ticaret Müsteşarlığı arasında Afrika ülkelerinde ticari faaliyetlerini geliştirme noktasında istekli firmaların önünü açmak adına Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

Bahse konu sonuçlardan hareketle Türkiye – Afrika ilişkilerinde kurulan ticari angajmanlara da değinmekte fayda vardır. Bu çerçevede 2005 – 2015 yılları arasında Türkiye – Kuzey Afrika ve Türkiye – Sahra-altı Afrika ülkeleri arasında İhracat ve İthalat oranları grafik 7 ve grafik 8’de yer almaktadır.

**Grafik 7: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye – Kuzey Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**



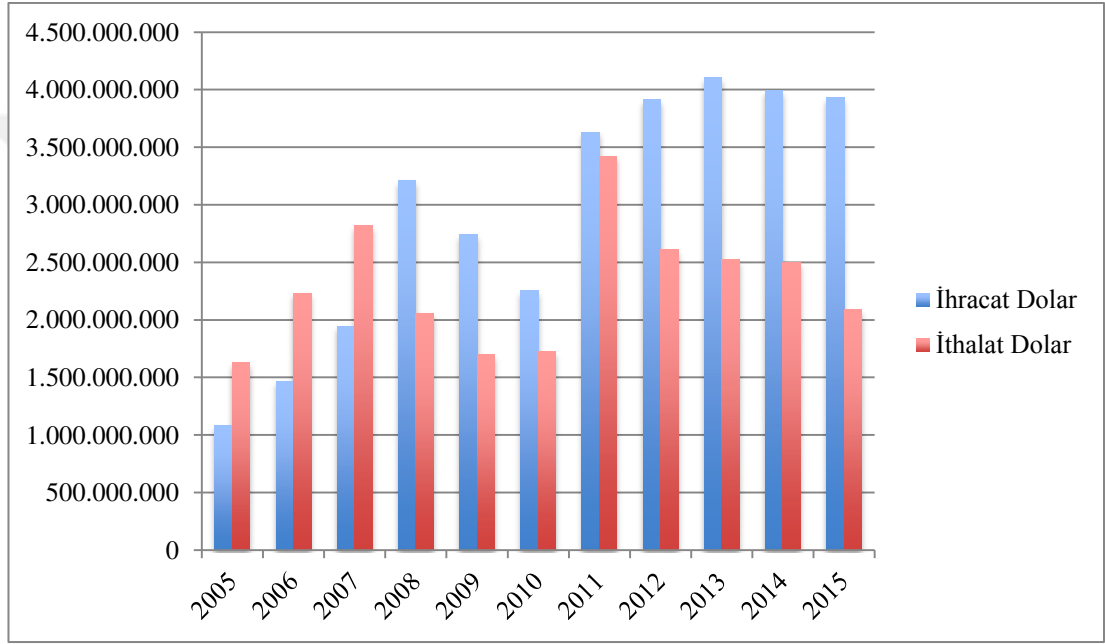
Kaynak: TÜİK

2005 yılından günümüze Türkiye ile Kuzey Afrika ülkeleri arasında kurulan ticari angajmanlar incelendiğinde açık bir şekilde görüyoruz ki, ihracat ve ithalat karşılaşması noktasında pozitif yönlü bir seyir hakimdir. Bununla birlikte daha önceki yıllarda kurulan ticaret ağıda düşünüldüğünde her geçen yıl hacmin büyüdüğünü söylememiz yanlış olamayacaktır. Ticari ilişkilerin en üst seviyeye ulaştığı yıl, yaklaşık 10 milyar dolar ile 2013'tür. Ve söz konusu yıla kadar ticaret hacmi her dönem artarak devam etmiştir. Sadece 2014 ve 2015 yılında stabil bir düşüş göze çarpmaktadır. Bu düşüşün uluslararası piyasada ve siyasette\* var olan konjonktürel

\* Örneğin, Mısır devlet başkanı Mursi'nin askeri darbeyle yönetimden ayrılması sonucunda Türkiye'nin yeni yönetime karşı takındığı tavrın ekonomik verilere yansıdığı bir faktör olarak düşünülebilir.

sebeplerden kaynaklandığı düşünülebilir. Türkiye – Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacminin bu denli gelişmiş olmasında yukarıda da bahsedilen söz konusu siyasi ve ekonomik açılımlar neticesinde kurulan angajmanların meyvesini verdiği açık bir şekilde görülmektedir.

**Grafik 8: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye – Sahra-altı Afrika Ülkeleri Arasında Dış Ticaret Oranları**



Kaynak: TÜİK

Türkiye – Sahra-altı Afrika ülkeleri arasında kurulan dış ticaret angajmanları incelendiğinde 2008 yılı ve sonrasında ihracat – ithalat dengesinde pozitif yönlü bir seyir göze çarpmaktadır. 2005 ve 2007 yılları arası üç yıllık dönemde ise ihracatın ithalatı karşılması noktasında negatif yönlü bir seyir göze çarpmaktadır. 1998 – 2005 yılları arasında kurulan ticari angajmanları da göz önüne aldığımızda 2008 yılının önemi anlaşılmaktadır. Fakat, çalışmanın önceki bölümlerinde de işlendiği gibi, 2008 yılına gelinmeden önce 2003 yılında ortaya çıkarılan ve özellikle 2005 yılı sonrasında uygulamaya konulan “Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri Güçlendirme Stratejisinin” olumlu manada kayda değer bir etki yarattığı düşünülmelidir. Nitekim grafik 8’e göre Sahra-altı Afrika ülkeleri nezdinde stratejinin verimliliği daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla 2008



yılından günümüze Sahra-altı Afrika ülkeleri ile kurulan dış ticaret angajmanlarında yaşanan olumlu havanın temel nedeni, 2003 yılında uygulamaya konulan stratejide verilen taahhütler ve bunların hayata geçirilmesidir.

Taraflar arasında barış ve güvenlik alanlarında işbirliğinin sağlanması da en az ekonomik angajmanlar kadar kalkınmanın önemli etmenlerinden birisidir. Bu çerçevede terörizm, uyuşturucu, insan ve göçmen kaçakçılığı ile mücadele, kara para aklama ve dolandırıcılık gibi alanlarda Türkiye Cumhuriyeti Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı ile Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Türkiye Direktörlüğü ve Afrika Terörizm, Çalışma ve Araştırma Merkezi kurumları arasında işbirliğini arttırmak için genel bir anlaşmaya varılmıştır. (Tepebaş, 2013, s. 333)

Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren BM'nin ve AfB'nin barışı korumaya yönelik hareketlerini destekleyeceğini her fırsatta ifade etmiş ve uygulama alanlarında da hayata geçirmiştir. Daha önceki başlıklarda bahsedilen, Türkiye'nin Afrika'da barışı korumaya yönelik olarak düzenlenen hareketlere katılımı ve desteği noktasındaki çabaların yanı sıra, yine buna paralel olarak 2010 yılında Kahire'de gerçekleştirilen "Darfur'un Yeniden İnşası ve Kalkınması için Uluslararası Donörler Konferansına" Mısır ile birlikte Türkiye eş başkanlık yapmıştır. Türkiye, bu konferansta Darfur'a eğitim, sağlık ve tarım alanlarında kullanılması amacıyla 70 milyon dolarlık bir yardım gerçekleştireceğini açıklamıştır.\*

Bununla birlikte Türkiye AfB'nin 2013 bütçesine 1 milyon dolarlık maddi destek vermiştir. Bu kontekste 2009 yılında Somali açıkları ve Aden Körfezinde görev yapan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) görev süresi 10 Şubat 2014 tarihine kadar uzatılmıştır. (Tepebaş, 2013, s. 334) Buna paralel olarak Tablo V'deki ülkeler ile askeri alanda teknik, eğitim ve bilimsel çerçevede işbirliği sağlamış ve bazı Afrika ülkeleri polis teşkilatlarının eğitilmesi için anlaşmalar imzalanmıştır.

---

\*Bkz. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2016)

**Tablo 5: 2005 – 2015 Yılları Arası Ak Parti Hükümeti Dönemi Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Güvenlik İşbirliği Anlaşmaları**

ÜLKE	ANLAŞMA	ANLAŞMA YERİ	ANLAŞMA TARİHİ	ONAY TARİHİ	YAYIN TARİHİ	RESMİ GAZETE SAYISI
<b>SENEGAL</b>	Askeri İşbirliği Anlaşması	DAKAR	2 Eylül 2013	2 Eylül 2013	8 Ekim 2013	28789
<b>ETİYOPYA</b>	Bilimsel İşbirliği ve Askeri Eğitim Protokolü	ANKARA	25 Nisan 2006	6 Nisan 2011	25 Nisan 2011	27916
<b>GABON</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	LİBREVİLLE	25 Mart 2011	8 Ağustos 2012	11 Eylül 2012	28403
<b>GANA</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	AKRA	24 Mart 2011	22 Nisan 2013	23 Mayıs 2013	28655
<b>SOMALİ</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	İSTANBUL	22 Mayıs 2010	10 Şubat 2011	14 Nisan 2011	27905
	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	ANKARA	13 Nisan 2012	1 Ekim 2012	20 Ekim 2012	28437
<b>SUDAN</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	İSTANBUL	10 Mayıs 2011	26 Şubat 2013	15 Mart 2013	28588
	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	ANKARA	18 Kasım 2009	6 Nisan 2011	24 Nisan 2011	27916

<b>LİBYA</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	ANKARA	4 Nisan 2012	17 Nisan 2013	5 Haziran 2013	28668
	Libyalı Polis Eğitimi	TRABLUS	2 Nisan 2012	29 Haziran 2012	11 Temmuz 2012	28350
<b>MISIR</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	ANKARA	18 Kasım 2009	6 Nisan 2011	20 Nisan 2011	27916
<b>CEZAYİR</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	CEZAYİR	10 Haziran 2009	28 Temmuz 2009	6 Eylül 2009	27341
	Askeri ve Endüstriyel İşbirliği	İSTANBUL	7 Mayıs 2013	26 Kasım 2013	15 Ocak 2014	28883
<b>TUNUS</b>	Güvenlik Alanında İşbirliği	ANKARA	26 Nisan 2013	29 Mayıs 2013	11 Haziran 2013	28674
	Tunus Ordusu Savaş Uçakları Eğitimi	ANKARA	25 Mayıs 2012	11 Mart 2013	26 Nisan 2013	28692
<b>MORİTANYA</b>	Askeri Eğitim ve Bilimsel İşbirliği	NUAKŞOT	27 Haziran 2011	10 Ekim 2011	25 Ekim 2011	28095

Kaynak: Farhaoui, 2015, s. 87 – 88.

Sonuç olarak Türkiye - Afrika ilişkileri tarihsel açıdan köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Ancak Osmanlı'nın zayıflaması ve I. dünya savaşında arzuladığı kazanımları elde edememesi sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise güvenlik kaygılı ve Batı odaklı pragmatist dış politika geleneğini hüviyet edinmesi; bununla

birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında Afrika ülkelerinin başta İngiltere ve Fransa olmak üzere batının sömürgecilik politikalarına maruz kalması kayda değer bir angajman kurulmasına imkan vermemiştir. İkinci dünya savaşı sonrasında, 1950'li yıllarda birer birer özgürlüğüne kavuşturulan Afrika ülkeleri, Türkiye Cumhuriyeti tarafından ihmal edilmiştir. 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planının ortaya konması ile birlikte hız kazanan ilişkiler, her geçen yıl daha da iyiye gitmektedir. Nitekim kısa sürede bu denli olumlu gelişmelerin yaşanması Türklerin Afrikalı yerli halk tarafından sevilmesi ve bu çerçevede bölgede etkinlik kuran batılılara karşı olumlu manada bir tercih sebebi olmasından kaynaklanmaktadır.

## **2.2. Afrika Açılım Stratejisi Çerçevesinde Türkiye – Sudan İlişkilerinin Politik Ekonomisi**

Bu bölümde Türkiye ile Sudan arasında kurulan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler, Afrika Açılım Eylem Planı çerçevesinde incelenecektir. Her iki ülke arasında var olan günümüzdeki ilişkiler, hem cumhuriyet dönemi öncesinde hem de cumhuriyet sonrası dönemde diğer Afrika ülkelerine oranla çok daha eskiye dayanması nedeniyle tarihsel bir birlikteliğe dayanmaktadır.

Bu çerçevede ilk başlıkta Cumhuriyet döneminde ilişkiler incelenecektir. Cumhuriyet dönemi ilişkileri incelenirken açılım stratejisi sonrası dönem ayrıca ele alınacaktır. Nihai olarak ise bölümün temel amacı ve araştırma soruları çerçevesinde sonuçlandırılacaktır.

### **2.2.1. Cumhuriyetten Açılım Stratejisine: Türkiye – Sudan İlişkilerinin Analizi**

Osmanlı Devletinin yıkılmasının ardından 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, batı odaklı, statükocu ve pragmatist dış politika stratejilerini hüviyet edinerek; köklü devlet geleneğinin de verdiği tecrübeyle her dönemin şartlarını iyi okumak suretiyle dış politikada hareket alanını belirlemiştir.

Afrika ile ilişkilerin ele alındığı ilk bölümde de değinildiği gibi hem Türk dış politikasının eksenini çizen batı odaklı strateji, hem de cumhuriyetin ilk dönemlerinde Afrika ülkelerinin henüz bağımsızlıklarını kazanmamış olmaları

sebebiyle, Sudan ile de her hangi bir angajman kurulmamıştır. Ayrıca söz konusu dönemin şartları düşünüldüğünde Türkiye'nin büyük bir dünya savaşından çıkmış olmasından dolayı halkın çekmiş olduğu açlık ve sefaletten kurtarılması gerekiyordu. İç istikrarı yeniden sağlamaya yönelik üretilen politikalar ve demokrasinin tesisiyle birlikte Türkiye, her geçen gün daha iyi bir konuma gelmiş ve Afrika gibi “ikincil” dış politika konuları ile de ilgilenmeye başlamıştır.

İkinci dünya savaşı sonrasında dünyada güç dengeleri değişip, dönüşmeye başlamıştır. Türkiye’de değişen ve dönüşen bu dünya konjonktürüne angaje olmak için, kuruluşunda hüviyet edindiği temel dış politika stratejileri ekseninde, ilk olarak BM’ye, ardından batılı müttefik devletlerini bir arada tutan askeri birlik NATO’ya üye olmuştur. Böylece Türkiye, Batı dünyasının önemli bir müttefiki haline gelmiştir. Türkiye’nin bu stratejisi ekonomik anlamda da sürdürülmüş ve günümüz itibariyle AB ülkelerinin en önemli ticari ortağı konumuna gelmiştir.

İkinci dünya savaşı öncesi dönemin hakim gücü İngiltere, savaş sonrasında bu rolünü ABD’ye devretmiş ve koordineli bir şekilde Afrika’da ki sömürgelerinin bağımsızlıklarını birer birer tanımaya başlamıştır. Savaş sonrası dönemde dünya, iki büyük güç olarak bilinen ABD ve SSCB arasında yaşanan süper güç olma arzusu çerçevesinde girdikleri mücadeleye sahne olmuştur. Bu mücadele dünya siyasi tarihinde “soğuk savaş” olarak bilinmektedir. Söz konusu konjonktürde dünya devletleri BM içerisinde; Batı bloğu, Sovyet bloğu ve BDT olmak üzere üçe bölünmüştür. Türkiye’nin bu konjonktürde ki konumu ise daha öncede belirtildiği gibi bir NATO üyesi olarak Batı bloğudur.

Sudan, 1 Ocak 1956 yılında bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenada boy göstermesinin ardından, Türkiye Cumhuriyeti tarafından diplomatik manada tanınmış ve Hartum’da temsilcilik açılmıştır. Ardından Sudan Devleti de ilk olarak Ankara’da Büyükelçilik; ardından İstanbul’da bir Konsolosluk açmıştır. Böylece her iki devlet arasında siyasi ilişkiler ilk günden itibaren kurulmaya başlamıştır.(Hasan, 2007, s. 10)

Türkiye'nin Sudan ile ilişkileri, diplomatik elçiliğin açılmasından sonra bugünkü manada bir hareketlilik yaşanmamıştır. Düşük seviyeli seyreden ilişkilerin seyri, Türkiye'nin BM gibi uluslararası organizasyonlarda desteğe ihtiyaç duyduğu noktada (Kıbrıs meselesi gibi) Sudan ve diğer ülkeler ile görüşme trafiği yaşanmıştır.(Hazar, 2011, s. 44) 1970 – 1980 yılları arası dönemde Türkiye'nin Sudan ile siyasi ilişkileri Arap – İsrail anlaşmazlığı çerçevesinde iki devletin farklı tutumlar alması nedeniyle ters düşülse de(Hasan, 2007, s. 11); ekonomik manada küçük çapta angajmanlar kurulmuştur (bkz. grafik 9).

1980 yılında ise Türkiye ve Sudan arasında ilk ticari anlaşma sağlanmıştır. Bu çerçevede Sudan Devlet Başkanı Cafer Numeyri ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren 1982 yılında Türkiye'de bir araya gelmişlerdir. Bu üst düzey görüşme neticesinde iki ülke arasında ticari, kültürel, teknik ve bilimsel konularda bir takım anlaşmalar imzalanmıştır. Bu çerçevede 1988 yılında Türkiye, Sudan devletinin  $\frac{3}{4}$ 'ünü finansal sermaye mallarında ve geriye kalan  $\frac{1}{4}$ 'lik kısmını ise tüketim malları için kullanması amacıyla 40.000.000 dolarlık bir kredi sağlamıştır.(Hassan, 2007, s. 11)

1990 sonrası dönemde ise dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dışı açılım perspektifiyle Türkiye – Sudan ilişkileri ivme kazanmıştır. 1990 – 1998 yılları arası sekiz yıllık periyotta iki ülke arasında başta ekonomi ve eğitim olmak üzere farklı alanlarda protokoller imzalanmıştır.\* Bu protokoller çerçevesinde 1995 yılı itibariyle Türk şirketler Sudan pazarında boy göstermeye başlamış ve yatırımlarını arttırmışlardır.(Hassan, 2007, s. 11)

1980 öncesi dönemde düşük seviyeli olan iki ülke arası ilişkileri sadece Türkiye'nin batı odaklı dış politika gütmesi nedeniyle açıklamak eksik bir analiz olacaktır. Türkiye açısından dönemin siyasi ve ekonomik şartları düşünüldüğünde Afrika gibi ikincil dış politika konularının ele alınması oldukça zordu. Ayrıca Özal'ın iktidara geldiği yıllar ile Cumhurbaşkanı olduğu yılların konjonktürü arasında siyasi ve

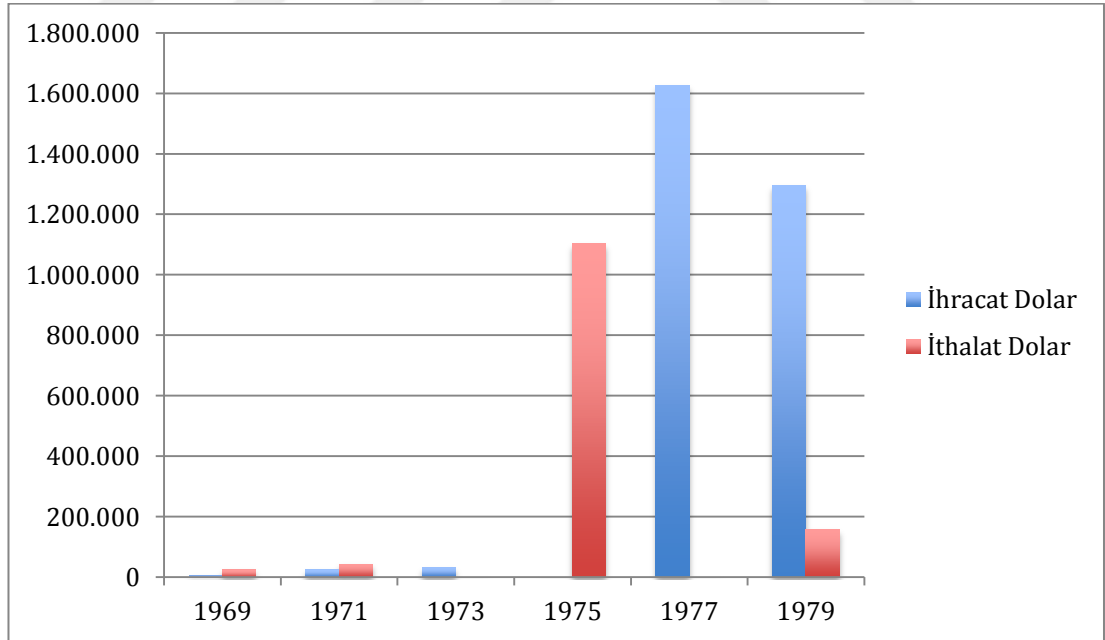
---

\* Hava taşımacılığı, petrol ve maden araştırmalarında kalite kontrolleri alanlarında imzalanan protokoller yer almaktadır.

ekonomik açılardan büyük bir fark vardır. Şöyle ki; Turgut Özal liderliğinde ki Anavatan Partisi 1980 yılında yaşanan darbe sonrasında kurulan yönetimin ardından yapılan seçimlerle iktidara gelmiştir. Dolayısıyla söz konusu yıllarda siyasi olarak askerin vesayeti altında olduğunu ve demokratik bir ortamın tam manasıyla sağlanamadığını söyleyebiliriz.

Ekonomik açıdan ise Türkiye’de henüz mevcut potansiyelini kullanacak doğru politikalar uygulanmıyordu. Fakat Özal iktidara geldikten sonra neo-liberal iktisadi politikalar yoluyla Türk ekonomisini dünya ekonomi sistemine angaje etmiş; böylece her geçen yıl ülke siyasi, sosyal ve ekonomik olarak gelişme kaydetmiştir. Bu analizin sağlamlasını iki ülke arasında gerçekleşen ihracat – ithalat oranlarını incelediğimizde yapabiliriz.(Bkz. Grafik 9 ve 10)

**Grafik 9: 1969 – 1979 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları**



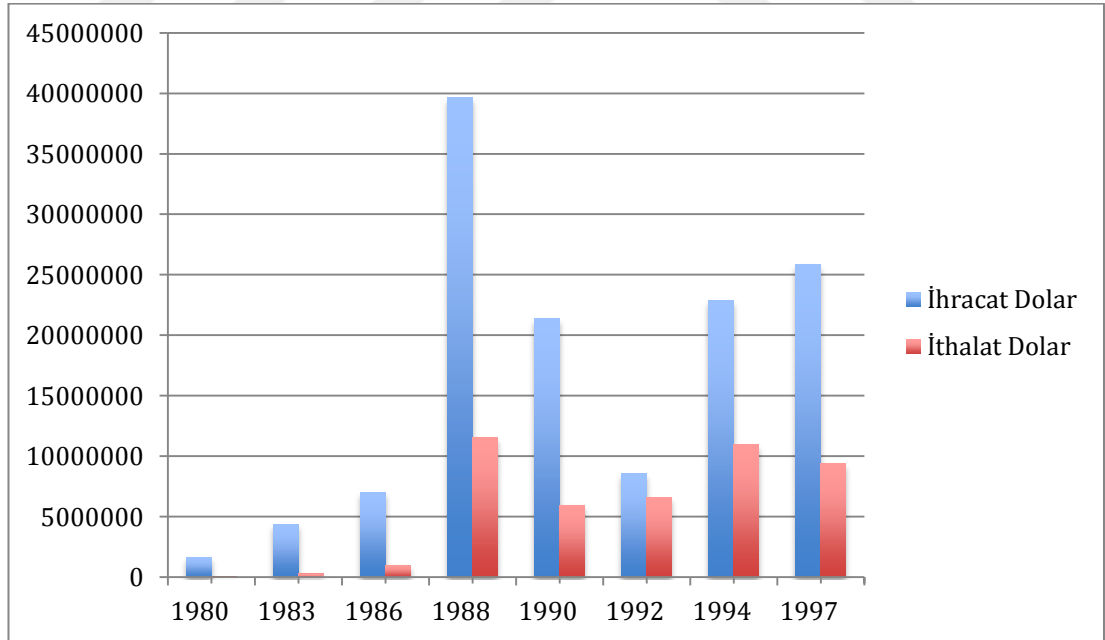
Kaynak: TÜİK

Grafik 9’u incelediğimizde oldukça düşük seviyede ticari angajmanların kurulduğu görülmektedir. Grafikte göze çarpan nokta, 1969 yılında sadece ithalat; 1973 yılında sadece ihracat ve 1975 yılında bir milyon doların üzerinde sadece ithalat

yapılmasıdır. Türkiye'nin söz konusu dönemde batılı ülkeler ile gerçekleştirmiş olduğu ticari angajmanları göz önüne alındığında, oldukça düşük çapta olan bu oranlar çerçevesinde gerçekleştirilen ekonomik angajmanlar, iki ülke arasında kayda değer bir ilerleme gerçekleştirilemediğini açıkça göstermektedir.

TÜİK'den elde edilen verilere göre ithal ve ihraç mallarına baktığımızda; 1969 yılında Türkiye'den Sudan'a sadece kahve, çay ve meyve – sebze gibi ürünler ihraç edilirken; 1977 yılı sonrasında seramik ve plastik maddeler ile tuz – kükürt gibi maddeler de ihraç edilmiştir. Başlıca ithalat kalemini ise bitkisel maddeler ile madeni yakıtlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla 1970'li yıllarda Türkiye – Sudan arası ilişkiler sadece siyasi mana da değil; aynı zamanda ekonomik alanda da düşük seviyede seyretmiştir.

**Grafik 10: 1980 – 1997 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları**



Kaynak: TÜİK

Türkiye'de ekonomik verilerin pozitif yönlü seyir izlemesiyle birlikte halkın refah seviyesi artmış ve dolayısıyla yönetim, Afrika gibi ikincil dış politika konularına yoğunlaşma fırsatı bulmuştur. Bu dönem Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğu



1990'lı yılların başlarına rastlamaktadır. 1993 yılında Özal'ın vefatından sonra ise Türkiye'de siyasi ve ekonomik kırılmalar gerçekleşse de; Türk Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki nitelikli personeller, Afrika konusu üzerine yoğunlaşarak hükümetleri bilgilendirmiş ve 1998 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in öncülüğünde, "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" uygulamaya konulmuştur.

### **2.2.2. Açılım Stratejisinden Günümüze: Türkiye – Sudan İlişkilerinin Politik Ekonomisi**

Türkiye'nin Sudan ile ilişkileri 1995 yılında her iki ülke şirketlerinin karşılıklı olarak yatırımlarının artmasıyla birlikte geçmişe nazaran ilişkilerde ivmelenme yaşanmasının önünü açmıştır. 1998 yılında "Afrika Açılım Eylem Planının" uygulanmaya konması ile birlikte Türkiye, hem sivil toplum hem de devlet kurumları boyutlarıyla açılım planının pilot ülkesi olarak belirlenen Sudan'da eğitimden sağlığa pek çok alanda yatırımlarda bulunmuştur. Buna bağlı olarak her iki ülke arasında ticari faaliyetlerde her geçen gün artarak devam etmiştir.

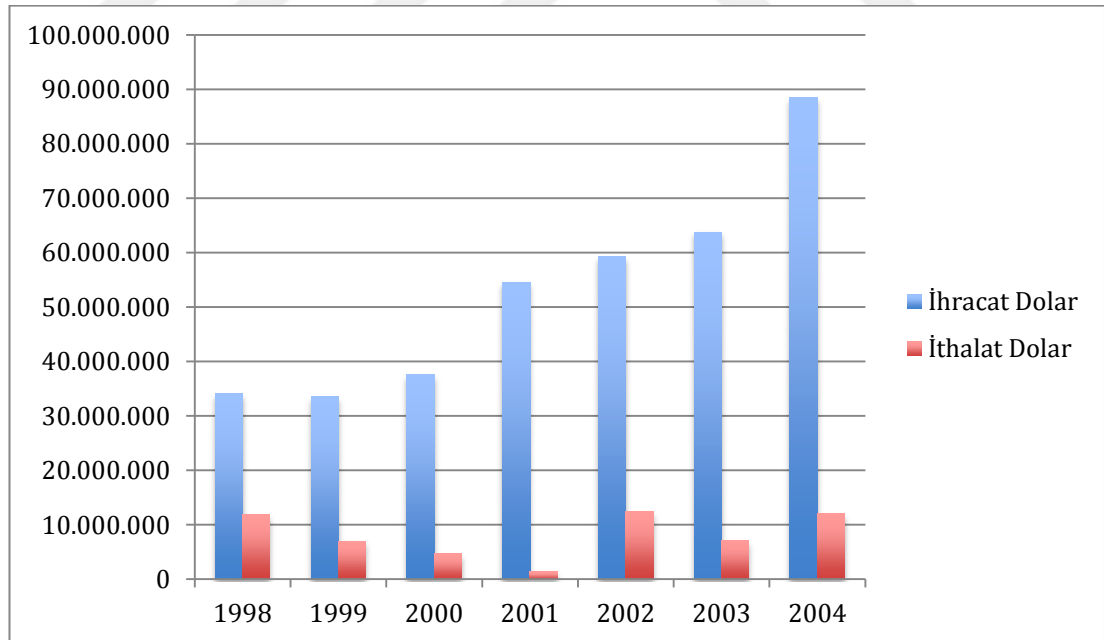
#### **2.2.2.1. 1998 – 2005 Yılları Arası Açılım Stratejisinde Düşük Düzeyli İlişkiler Dönemi**

Sudan ile kurulan siyasi ve ekonomik ilişkilerin diğer Afrika ülkelerine nazaran Sudan'ın egemenlik kurduğu bölgenin Osmanlı topraklarının içinde yer alması açısından Türkiye ile olan ilişkileri tarihsel bir arka plana dayanmaktadır. Bununla birlikte 1980 sonrası dönemde iki ülke arasında ekonomi, eğitim ve sağlık alanları başta olmak üzere pek çok alanda anlaşma sağlanmıştır. Belirtilen bu nedenlerden dolayı Sudan, Afrika Açılım Eylem Planının ortaya çıkarılmasının ardından Türk dış politikası yapıcıları tarafından planının pilot ülkelerinden birisi olarak belirlenmiştir.

Ancak Türkiye, 1998 – 2005 yılları arasını kapsayan yedi yıllık periyotta, Afrika gibi ikincil dış politika konularına yoğunlaşmamıştır. Bunun temel nedenini, ülke ekonomisinin 2001 yılında büyük bir darboğaza girmiş olması ve 2002 yılı son çeyreğinde tek başına iktidar olan Ak Parti'nin; söz konusu sıkıntıları gidermek için aldığı siyasi ve ekonomik önlemler oluşturmaktadır. Dolayısıyla Sudan ile kurulan ilişkiler 2005 sonrası döneme nazaran düşük seviyede kalmıştır.

2003 yılında uygulamaya konulan “Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri Güçlendirme Stratejisi” çerçevesinde Sudan ile olan ekonomik ilişkilerde de bir ivmelenme yaşanmasının önünü açmıştır. Nitekim bu durumu kanıtlar biçimde dönemin Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen’in dönemin Sudan Dışişleri Bakanı İsmail ve beraberindeki heyet ile bir araya geldiği toplantıda, “Sudan’ın diğer Afrika ülkelerine açılım için önemli bir ülke olduğunu ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin rakamsal olarak geçmişe nazaran oldukça yüksek değerlere ulaştığını; dolayısıyla geçmişte atılan adımların sonuç verdiğini” belirtmiştir. Buna karşılık olarak dönemin Sudan Dışişleri Bakanı İsmail ise “bir kısım Türk yatırımcıların Sudan pazarında faaliyet gösterdiğini belirterek; özellikle inşaat alanında faaliyet gösteren Türk firmalarını Sudanda iş yapmaları için beklediklerini” belirtmiştir.\*

**Grafik 11: 1998 – 2005 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları**

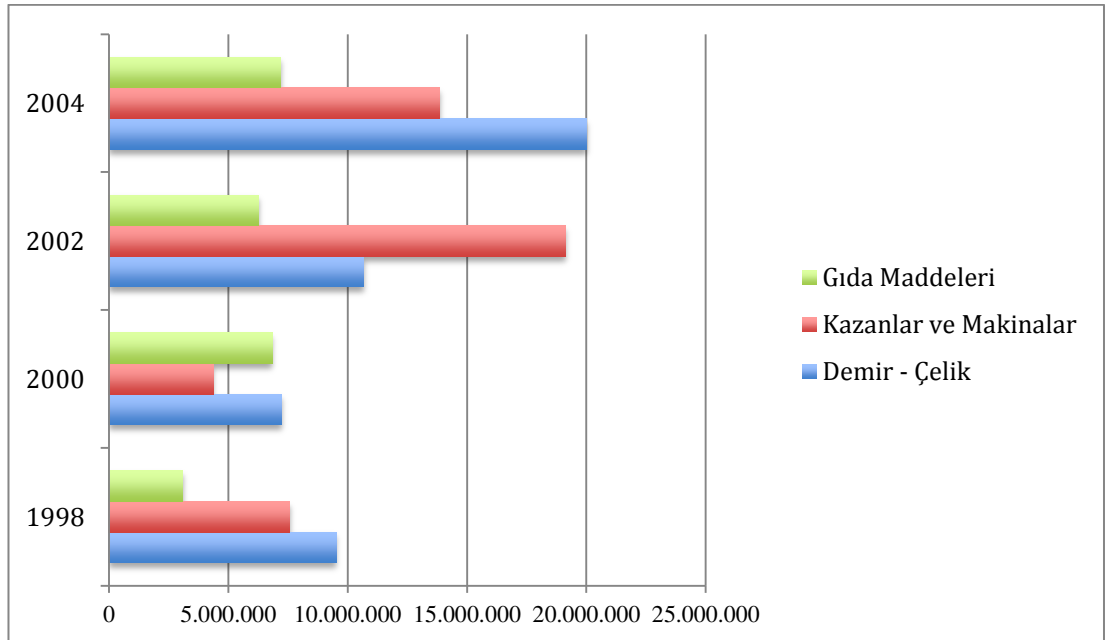


Kaynak: TÜİK

\*Daha detaylı bilgi için bkz. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/279919.asp> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2016)

1998 – 2005 yılları arası Türkiye – Sudan arasında gerçekleşen dış ticaret oranlarına baktığımızda, ihracat oranının her geçen yıl bir önceki yıla oranla yükseldiğini söyleyebiliriz. İthalat oranlarına baktığımızda ise, yine geçmişe nazaran bir yükselme kaydedildiğini; fakat Türkiye tarafından istikrarlı bir şekilde Sudan’dan ithalat yapılmadığı tespitini de yapabiliriz. Bununla birlikte 2004 yılında yaklaşık doksan milyon dolar dolaylarına dayanan ihracat oranı ile Türkiye’nin geçmişte atılan siyasi adımların ekonomik manada meyvelerini almaya başladığını söyleyebiliriz. Ayrıca 1988 yılından sonra ilk kez 1998 sonrası dönemde ihracatın otuz milyon dolar civarları ve daha fazlasına yükselmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla dış ticaret oranlarını gösteren grafik 11’den hareketle Türkiye’nin 1998 yılında ortaya koyduğu açılım eylem planı ve 2003 yılında uygulamaya koyduğu Afrika ülkeleri ile ticareti canlandırma stratejisi ile düşlediği ekonomik hedeflerine her geçen yıl bir adım daha yaklaştığını söyleyebiliriz.

**Grafik 12: 1998 – 2005 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasında Gerçekleşen Dış Ticarete En Fazla İhraç Edilen Üç Ürün Grubu Oranları\***



Kaynak: TÜİK

\*TÜİK’den elde ettiğim verileri kendi hesaplamam sonucunda oluşturdum.

Türkiye'nin Sudan'a yapmış olduğu başlıca ihracat malları; demir – çelik, otomotiv yan sanayi ürünleri, kazanlar, makineler ve gıda ürünlerini sayabiliriz. Grafik 12'ye baktığımızda Türkiye'nin başlıca ihraç mallarını ve oranlarını görmekteyiz. Bu mallarda başı demir – çelik ürünleri ve elektronik makinalar/eşyalar çekmektedir. 1998 yılında yaklaşık 9 milyon dolar olan demir – çelik ürünleri ihracatı, 2004 yılına gelindiğinde yaklaşık 20 milyon doları bulmuştur. 2004 yılında toplam ihracat verilerinin verildiği grafik 11 ile birlikte düşünüldüğünde ise demir – çelik ürün grubu yaklaşık ¼'ne karşılık gelmektedir. Bunların ardından ise gıda maddeleri gelmektedir. 2002 yılında gerçekleştirilen toplam ihracata bakıldığında ise kazanlar ve makinaların yer aldığı fasıl göze çarpmaktadır. Kazanlar ve makinalar faslının verildiği grafik 12 ile toplam ihracatın verildiği grafik 11 birlikte incelendiğinde yaklaşık 1/3'lük bir oranı karşıladığını görmekteyiz.

Türkiye'nin Sudan'a ihraç ettiği malların yanı sıra; ithal ettiği mallarda yer almaktadır. İhracata göre oldukça düşük bir orana sahip olan ithal edilen malların başlıcaları ise yağlı tohum, meyve ve şeker gibi gıda maddeleri, giyim sektöründe kullanılması amacıyla alınan hayvan postları ve pamuk ürünlerinden oluşmaktadır.(TÜİK)

#### **2.2.2.2. 2005 Yılından Günümüze Açılım Stratejisinde Yüksek Düzeyli İlişkiler Dönemi**

1998 yılında uygulamaya konulan “Afrika Açılım Eylem Planının” ardından siyasi manada ilk önemli adım 2005 yılında Türkiye’de Afrika yılı ilan edilmesi ile birlikte atılmıştır. Bu aksiyon ile birlikte Türkiye, Afrika ülkeleri ile siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini hem daha fazla derinleştirmek hem de daha koordineli bir hale getirmek istiyordu. Nitekim buna yönelik olarak Büyükelçiliklerin yanı sıra TİKA’ya da devreye sokmuştur. Eylem planının üç pilot ülkesi olarak seçilen Etiyopya’da 2005 yılında, Sudan’da 2006 yılında ve Senegal’de 2007 yılında TİKA’ya bağlı proje koordinasyon ofisleri açılmıştır. Bunları takiben Libya, Somali, Kamerun, Nijer, Çad, Cibuti, Cezayir, Namibiya ve Kenya’da TİKA ofisleri açılmıştır. Afrika’da TİKA’nın ofisinin bulunmadığı ülkelerde ise Büyükelçilikler ve Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla faaliyetlerde bulunmaktadır.

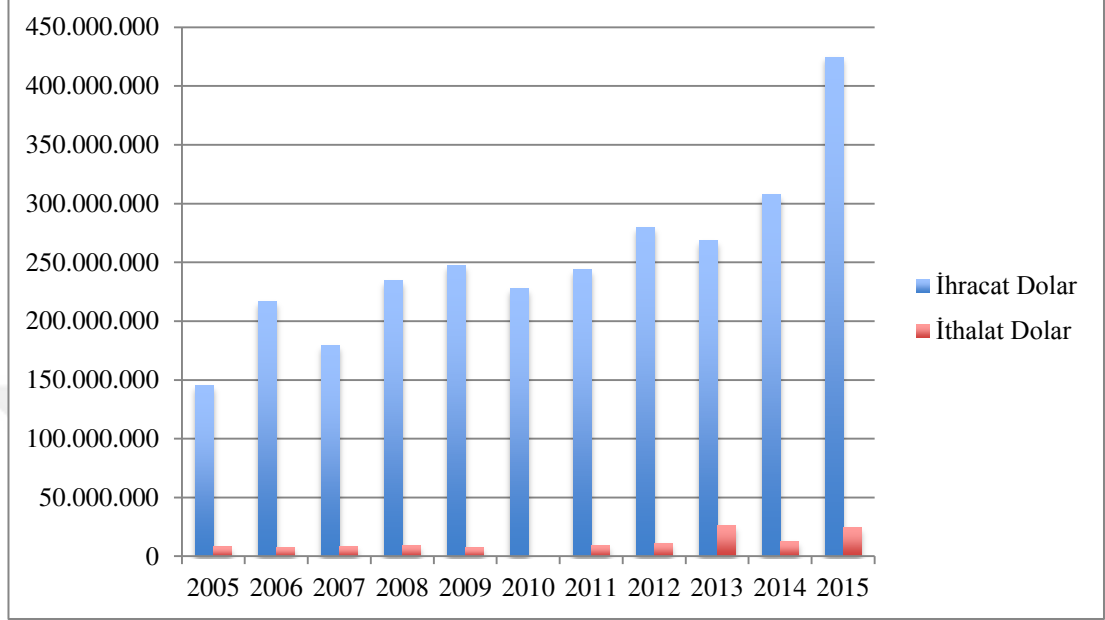
2005 yılının ardından genelde Afrika, özelde Sudan ile Türkiye'nin ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Tarihsel açıdan diğer Afrika ülkelerine oranla Türkiye ve Sudan arasında güçlü ilişkilerin kurulabilmesinin önünü açan tarihsel bir arka plan yer almaktaydı. Ancak 2005 yılı sonrasında yaşanan süreçle birlikte iki ülke geçmişe nazaran daha da yakınlaşmış; Cumhurbaşkanı ve Başbakan düzeyinde uzun zamandır gerçekleşmeyen üst düzey ziyaretler yaşanmıştır. Nitekim bu olumlu havanın oluşmasıyla birlikte iki ülke arasında siyasi ve ekonomik angajmanların gelişmesinin yanı sıra Sudanda idari ve toplumsal yapıların kalkındırılması amacıyla eğitim, kültür, sağlık, tarım gibi pek çok alanda gerek TİKA gerekse Türk sivil toplum inisiyatifleri aracılığıyla çeşitli projeler geliştirilmiştir.

Türkiye ve Sudan arasında gelişen siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilere paralel olarak ekonomik alanda da bir takım önemli gelişmeler yaşanmıştır. İki ülke arasında 2001 yılında gelir üzerinden alınan vergilerde “Çifte Vergilendirmenin Kaldırılması” anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma 2001 yılında imzalanmış, 2003 yılında resmi gazetede yayınlanmış ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir.\* Böylece her iki devlet arasında özel teşebbüsler vasıtasıyla ticari angajmanlar gelişmiş; ve bu durum ekonomik ilişkilerin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Günümüzde Sudan'da faaliyet gösteren Türk müteşebbislerin büyük çoğunluğu özellikle inşaat sektöründe yer almaktadır. Bu kapsamda Türk firmalarının müteahhitlik projelerinde gerçekleştirdikleri yatırımların toplam değeri yaklaşık 300 milyon dolardır.(TCDB)

---

\* Daha detaylı bilgi için bkz.[http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası\\_mevzuat/SUDAN.htm](http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/SUDAN.htm) (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)

**Grafik 13: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye – Sudan Arasındaki Dış Ticaret Oranları**



Kaynak: TÜİK

Türkiye - Sudan arasında gerçekleşen dış ticaret oranları incelendiğinde (grafik13) görüyoruz ki her geçen yıl iki ülke arasında gerçekleşen ihracat oranları artmıştır. Grafik 11 ile grafik 13 birlikte düşünüldüğünde yaşanan olumlu manadaki siyasi ve kültürel gelişmelerin ekonomik alana da yansıdığı açıkça görülmektedir. Nitekim 2004 yılında yaklaşık 90 milyon dolar olan ihracat oranı; bir sonraki yıl yaklaşık 150 milyon dolara ulaşmıştır. Bununla birlikte 2015 yılına gelindiğinde bu oran yaklaşık 450 milyon doları bulmaktadır. Buradan hareketle olumlu manada atılan her siyasi adımın ekonomik alanda da bir karşılığı olduğu tespitini yapabiliriz. Aynı şekilde ithalat oranlarında da kayda değer oranda artış gerçekleşmesi, Türkiye ve Sudan Devletleri arasında bir kazan – kazan durumunu meydana getirdiğini söyleyebiliriz.

**Tablo 6: 2005 – 2015 Yılları Arası Türkiye'nin Sudan'a En Çok İhraç Ettiği Dört Fasil ve Oranları**

Sıra	Fasil ve Oran	2005	2007	2009	2011	2013	2015
1	Fasil	Demir ve Çelik	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni
	Oran \$	54.426.840	26.899.826	42.720.841	48.122.666	43.627.226	150.262.547
2	Fasil	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	Demir ve Çelikten Eşya	Demir ve Çelik	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları
	Oran \$	16.546.570	16.742.226	25.041.129	30.896.978	33.568.961	50.526.005
3	Fasil	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler,	Demir ve Çelikten Eşya	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin,	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	Demir ve Çelikten Eşya	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular

		motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı		buğday gluteni			
	<b>Oran \$</b>	10.219.179	16.570.171	21.311.227	28.657.910	23.924.233	38.062.561
<b>4</b>	<b>Fasıl</b>	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	Demir ve Çelik	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülusalari, çay hülusalari, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülusalari, çay hülusalari, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)
	<b>Oran \$</b>	9.114.238	13.402.051	20.193.832	18.048.016	19.152.586	25.890.797

Kaynak: TÜİK

Türkiye ve Sudan arasında 2005 – 2015 yılları arasını kapsayan on yıllık periyotta en çok ihraç edilen dört faslı gösteren tablo 6 incelendiğinde; yaklaşık olarak birinci sırayı kazanlar ve makinaların aldığı, ikinci sırayı demir – çelik ürünlerinin aldığı, üçüncü sırayı değirmencilik ürünlerinin aldığı ve dördüncü sırayı ise yenilen sebze ve meyvelerin aldığı görülmektedir. 2005 ve 2007 yıllarında motorlu kara taşıtları faslının ilk dört sıraya girdiği görülmektedir; fakat takip eden yıllarda bu faslın en çok ihraç edilen dört ürün grubu sırasına girememekle birlikte her yıl kayda değer bir oranda ihraç edilmiştir.(TÜİK)



Osmanlıdan günümüze kadar gelen ve tarihsel bir süreklilik arz eden Türkiye – Sudan ilişkileri günümüzde de dostluk ve kardeşlik temelinde sürdürülmektedir. Bu sebeple Sudan Devleti'nin, Türkiye'nin Afrika'ya açılımı noktasında da önemli bir yeri vardır. Nitekim bu çerçevede sürdürülen dostane ilişkiler Sudan'ın bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenaya çıkmasıyla birlikte karşılıklı Büyükelçilikler açılmış ve 1980 yılında ilk üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. O tarihten bu güne her geçen yıl bir önceki yıla göre siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler gelişmiştir.

Tabii olarak ilişkilerin zamanla değişip dönüşmesinde tarihsel arka planın önemli bir yeri vardır; fakat bununla birlikte 2015 yılı itibariyle yaklaşık 450 milyon dolarlık ihracat rakamının meydana gelmesi sadece dostane ilişkilerle açıklamak doğru değildir. Nitekim Türkiye'nin Sudan'a gerçekleştirdiği kalkınma yardımlarının önemli bir payı vardır.

Bunun yanı sıra hem Türkiye'nin hem de Sudan'ın potansiyellerini keşfetmeleri ve büyümeye açık bir yapıda olduklarından dolayı karşılıklı ihtiyaçları artmıştır. Bunun sonucunda ise her iki devlet arasında siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkilerde gelişmiştir. Dolayısıyla her iki analizde birbirini tamamlar mahiyettedir. Bu nedenle Türkiye'nin donör ülke olarak hem TİKA hem de sivil toplum boyutuyla Sudan'a gerçekleştirmiş olduğu kalkınma yardımlarının ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle dördüncü bölümde kalkınma yardımları ekseninden Türkiye – Sudan ilişkileri analiz edilecektir.

### III. BÖLÜM

#### SUDAN ÖZELİNDE TÜRKİYE’NİN AFRİKA AÇILIM STRATEJİSİ: TİKA VE TÜRK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) FAALİYETLERİ’NİN İKİ ÜLKE ARASI İLŞKİLERE POLİTİKVE EKONOMİK ETKİLERİ (2005 – 2015)

##### 3.1. Tarihsel Perspektiften TİKA ve Türk STK’larının Afrika’da Varlığı

Afrika bölgesinde yaşanan açlığın, düşkünlüğün ve daha birçok problemin çözümlenmesi amacıyla, Türk devletinden önce sivil toplum inisiyatifleri gitmiştir. Türk sivil toplum kuruluşlarının Afrika bölgesinde varlığı yaklaşık yirmi yıllık bir maziye dayanmaktadır. Dolayısıyla sivil inisiyatifler, Afrika bölgesinde 1990’lı yılların ortalarında faaliyet göstermeye başlamışlardır.(Şahin, 2007, s. 6)

Afrika’ya giden ilk Türk STK’ları arasında öncü olarak İHH ve RİDA vakıfları gösterilebilir. Bu sivil inisiyatifler, Afrika bölgesinde yoksulluğun önlenmesi, su kuyularının açılması suretiyle bölge halkının temiz su ihtiyaçlarının sağlanması, bölgede yaşanan çatışmalardan dolayı düşkün olan kadın ve yetim çocuklara barınak sağlanması, eğitim ve sağlık gibi pek çok konuda temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlara yardım eli uzatmayı hüviyet edinerek faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Nitekim bu çerçevede sivil toplum organizasyonları tarafından Afrika da günümüze kadar bi çok projeye imza atılmıştır.

Sivil toplum organizasyonlarının Afrika da varlıklarından yaklaşık on yıl sonra, 2005 yılında Türkiye’de Afrika yılı ilan edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı bir kuruluş olan TİKA, Afrika bölgesinde kalkınma yardımları gerçekleştirilmesi amacıyla görevlendirilmiş; hem sivil toplum organizasyonları hem de çeşitli devlet kurumları ile ortak projelere imza atmıştır. Böylece tarihsel açıdan ortak bir geçmişe sahip olunan Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında olumlu manada ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Pozitif yönlü seyreden bu ilişkiler sonucunda Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında kurulan ekonomik angajmanlarda bu duruma bağlı olarak gelişmiş ve Türkiye’nin Afrika’ya ihracatı her geçen yıl artış göstermiştir.

Bu çerçevede TİKA ve sivil toplum inisiyatiflerinin Afrika ülkelerinde ayrı veya ortak yürüttükleri faaliyetleri ortaya koyarak; bu durumun genelde Afrika, özelde ise Sudan devleti ile ilişkilere politik ve ekonomik sonuçları analiz edilecektir.

### **3.2. 2005 – 2015 Yılları Arası Sudanda Türk STK’ları ve TİKA’nın Faaliyetleri: Türkiye – Sudan Arasındaki Politik ve Ekonomik İlişkilere Etkileri**

Kalkınma yardımlarının ekonomik ilişkilere pozitif yönlü etki doğurmasının planlanarak yapılması etik olmamakla birlikte; aslında bu faaliyetler mevcut durumun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; ABD ikinci dünya savaşı sonrası sınır ötesi kalkınma yardımları gerçekleştirmeye başlamış; ve bu durum ülkenin deniz ulaşımı sektörünü canlandırmasına bağlı olarak sanayisini; (Akçay, 2012, s. 150) dolayısıyla ihracatını arttırıcı ve ticaret filolarına tecrübe kazandırıcı bir etki doğurmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte teknik ve alt yapı yatırımlarını kapsayan büyük meblağlı projelerde iki ülke arasında yaşanan ihracatı canlandırıcı bir takım olaylarda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla hem sivil toplum hem de devlet destekli kalkınma projeleri “belki de amacın dışında” iki ülke arası ticari ve ekonomik ilişkileri canlandırıcı bir etki doğurmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin Afrika açılım eylem planını ortaya koymasından sonra özellikle 2005 yılından günümüze MÜSİAD gibi işadamları topluluklarının ticaret odaklı çeşitli fuar organizasyonları yürütmesi kalkınma yardımlarının doğurduğu ekonomik ilişkilere pozitif yönlü etki doğuran bir diğer olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

#### **3.2.1. Sudanda Faaliyet Yürüten STK’lar**

Afrika’nın birçok ülkesinde olduğu gibi Sudanında bağımsızlığına kavuştuğu 1956 yılından bu yana yıllarca süren iç savaşlar, elverişsiz iklim koşulları ve istikrarsız yönetimlerin varlığı sonucunda, ülkede yaşayan insanların hayat koşulları güçleşmiştir. Dolayısıyla yaşanan olaylar ülkenin ve toplumun kalkınmasının önünde bir set gibi durmaktadır. Bu çerçevede Türk STK’ları bu topraklarda yaşayan insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamak ve onların rahat bir yaşam sürmelerini

sağlamak amacıyla çeşitli projeler gerçekleştirmektedir. Bu projeler arasında başta gıda yardımı, temiz su ihtiyacının karşılanması ve sağlık çalışmaları gelmektedir.

Genel olarak gıda yardımları aşevi kurulması, sıcak yemek dağıtımı, kurban bayramında kurban kesimi çerçevesinde hisse dağıtımı ve gıda paketleri dağıtımı; temiz su ihtiyacının karşılanması için Afrika ve Sudan da su kuyularının açılması suretiyle hem halkın ihtiyaçlarının karşılanması hem de çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması; sağlık alanında ise sivil toplum inisiyatifleri hem yaşanan çatışmalar hem de olumsuz hava koşullarının sonucunda rahatsızlanan insanların çeşitli projeler çerçevesinde tedavi edilmesini sağlamakta ve bölge hastanelerine tıbbi malzeme desteğinde bulunmaktadır. Bu çerçevede Sudan özelinde Afrika bölgesine en çok yardımda bulunan STK'ların faaliyetleri incelenecektir.

### **3.2.1.1. İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı)**

1992 yılında kurulan ve 1995 yılında kurumsallaşan İHH insani yardım vakfı Türkiye'de ve dünyanın 135 ülkesinde kalkınma yardımı faaliyetlerinde bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin (ECOSOC) danışman üyesi olmakla birlikte; Türkiye'de ve dünyada çeşitli kurum ve kuruluşlardan ödüller almış uluslararası bir yardım kuruluşudur.

İHH değişen dünyada değişmeyen değerlerin yaşatılması ilkesini kendisine misyon edinerek genelde dünyada, özelde Afrika ve Sudan'da çeşitli yardım projeleri yürütmekte; bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. İHH'nin söz konusu yardım projelerini uygularken temel hedefi, yardıma muhtaç kişileri ve kuruluşları güçlendirmek suretiyle yoksulluğun giderilmesi ve sosyal eşitliğin sağlanmasıdır.

İHH Asya ve Afrika bölgesinde 2002 yılında başlattığı su kuyusu projesi kapsamında günümüzde toplam 4447 su kuyusunun açılmasına vesile olmuştur. Bununla birlikte genelde Afrika özelde Sudan'da eğitim, sağlık ve bölgede yaşanan savaşlarla birlikte iklim koşullarından olumsuz etkilenen yardıma muhtaç bireylerin sorunlarını gidermek amacıyla birçok projeye öncülük etmiştir.

İHH Sudanda eğitim alanında okul inşaatı, sağlık alanında özellikle ülkede yaşanan iç savaşlar ve olumsuz iklim koşullardan zarar gören bireylerin tedavi edilmesi amacıyla sağlık görevlisi ve sağlık ekipmanı sağlamış ve buna yönelik olarak binlerce Sudanlı insanın katarakt ameliyatı olmasına vesile olmuştur. Bununla birlikte başta yetimlere olmak üzere Ramazan ayında gıda yardım paketleri dağıtılmasına öncülük etmiştir.\*

### 3.2.1.2. Diğer STK'lar

Genelde Afrika, özelde Sudan'a kalkınma yardımı faaliyetlerinde bulunan diğer önemli STK'lar; RİDA Vakfı, Yeryüzü Doktorları Derneği, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Dost Eli Derneği, Yardım Eli Uluslararası İnsani Yardım Derneği, Türkiye Diyanet Vakfı, Türk Kızılay'ı Derneği ve Yunus Emre Enstitüsüdür.

RİDA Vakfı Afrika bölgesinde Sudan, Somali ve Kenya'da kalkınma yardımı faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu çerçevede RİDA Vakfı Sudan da günümüze kadar, aşevi, meslek edindirme okulu, kurban bayramı organizasyonları, mescit ve kuran kursu kurulması, çatışma bölgelerinden kaçarak Darfur bölgesindeki kamplarda yaşayan insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar, sünnet organizasyonu ve Hartum üniversitesi öğrencilerinin kalması için öğrenci evi kurulması gibi faaliyetler yürütmüştür.(<https://ridader.org.tr/faaliyetler/yurtdisi-faalilyetler.html> Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2016)

Yardım Eli Derneği, Afrika ve Sudanda günümüze kadar çeşitli projeler geliştirmiştir. Bu projeler Afrika'da Somali, Etiyopya ve Sudan'ı kapsamaktadır. Yürütülen projeler; Kardeş aile projesi, katarakt ameliyatları, Somali hastanesi, Sudan yetim kompleksi, su kuyusu projeleri, Somali ve Sudanda süt keçisi dağıtımı ve son olarak yetimlerin eğitilmesi ve topluma kazandırılması projeleridir. (<http://yardimeli.org.tr/tr/> Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2016)

---

\*Daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.ihh.org.tr> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016)

Dost Eli Derneği, Afrika’da ve Sudanda eğitim, sağlık, süt keçisi dağıtımı, su kuyusu açılması, yetimlerin eğitilmesi ve topluma kazandırılması, kültür merkezi kurulması ve gıda yardımı konularında kalkınma yardımı projeleri yürütmektedir. Sudan özelinde ise ülkede yaşanan iç çatışmalar sonucunda yetim kalan çocukların ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla 2010 yılının Şubat ayından beri Darfur bölgesinde proje ve faaliyetler yürütmektedir. (<http://www.dosteli.org.tr/sudan-55s.htm> Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)

Yeryüzü doktorları derneği 2000 yılında kurulmuş ve uluslararası alanda 3000’den fazla gönüllü sağlık çalışanı yer almaktadır. Bu çerçevede Afrika ve Sudan’da da faaliyetlerini sürdüren dernek; özellikle yaşanan çatışmalar ve elverişsiz iklim koşullarından etkilenen ve her hangi bir sağlık kuruluşunda tedavi olamayan insanlara yardım eli uzatmaktadır. (<https://www.yyd.org.tr/tr/> Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)

Bu derneklerin yanı sıra genelde Afrika özelde Sudan’da faaliyet yürüten diğer sivil toplum kuruluşları Türk Kızılay’ı, Türk Diyanet Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü (YEE)’dür. Türk Kızılay’ı ve Türk Diyanet Vakfı bölgede yaşanan olumsuz koşulları engellemek amacıyla kimi zaman bireysel, kimi zaman ise çeşitli devlet kuruluşları ile işbirliği yapmak suretiyle kalkınma yardımı faaliyetlerinde bulunmaktadır. YEE ise Sudan’da Türkçe öğretimi amacıyla 2013 yılında Kuran-ı Kerim Üniversitesi, 2015 yılında da Hartum Üniversitesi ile protokol imzalamışlardır. Bu çerçevede 2016 yılında Hartum üniversitesinde Türkçe bölümünün açılması planlanmaktadır. Bununla birlikte 2015 yılında Hartum Yunus Emre Enstitüsü kurulması için hazırlıklar başlatılmıştır. ([http://www.yee.org.tr/tr/faaliyethaberleri/sudan-da-gecmisten-gunumuze-turkiye-sudan-iliskileri-ve-gelecek-icin-firsatlar-konferansi\\_1997](http://www.yee.org.tr/tr/faaliyethaberleri/sudan-da-gecmisten-gunumuze-turkiye-sudan-iliskileri-ve-gelecek-icin-firsatlar-konferansi_1997) Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)

### **3.2.2. TİKA Faaliyetleri**

1992 yılında Dışişlerine bağlı olarak kurulan; 1999 yılında Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olan ve BM’nin bin yıllık kalkınma hedefleri programı çerçevesinde hareket eden TİKA, Afrika bölgesinde meydana gelen açlık ve düşkünlüğün ortadan

kaldırılması, cinsiyetler arası eşitsizliğin önlenmesi, çeşitli hastalıklarla mücadele edilmesi, doğum sırasında ve sonrasında meydana gelen çocuk ölümlerinin en aza indirilmesi ve çevresel sorunların önlenmesi gibi temel hedefler çerçevesinde kimi zaman devlet kurumları kimi zamanda sivil toplum inisiyatifleri ile birlikte hareket ederek Afrika bölgesinde bir program çerçevesinde faaliyetlerde bulunmaktadır.(Şahin, 2007, s. 6) TİKA'nın kurulma fikri ise eski TİKA başkanı Kulaklıkaya ve eski TİKA uzmanı Nurdun'a göre, gelişmekte olan ülkeler ile sadece politik angajmanlarını geliştirmek için değil; aynı zamanda Türkiye'nin ticaretini canlandırma amacıyla ortaya çıktığı şeklindedir. (Kulaklıkaya ve Nurdun: 2010, s. 132)

Bu çerçevede TİKA, Türkiye'nin mevcut bilgi birikimi ve tecrübesini diğer ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile ortak proje ve faaliyetler yürütmek suretiyle aktarmayı ve bunun sonucunda ülke ekonomisi için bir pazar yaratmayı temel hedefi olarak görmektedir. TİKA'nın Afrika'ya yönelik olarak yürüttüğü faaliyetlerde işbirliği yaptığı önemli partner kuruluşlardan bazıları; UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü), İslam Kalkınma Bankası, Dünya Bankası ve NEPAD'dır.(Şahin, 2007, s. 7)

Türk hükümetinin 2005 yılını "Afrika Yılı" ilan etmesiyle birlikte, Afrika bölgesinde kalkınma yardımlarına hız veren TİKA'nın temel hedefleri; meslek edindirme çalışmalarıyla işsizliğin azaltılması, işbirliğinin geliştirilmesi için altyapıya ilişkin sorunların çözülmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal problemlerin azaltılmasıdır. Nitekim daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi günümüzde TİKA'nın, Afrika'nın bir çok ülkesinde proje koordinasyon ofisleri yer almaktadır. Bunlardan biriside Sudandadır.

TİKA, Sudan'da 2006 yılında proje koordinasyon ofisini açmasıyla birlikte ilk olarak içme suyu kuyuları açmış ve Türk Kızılay'ı ile işbirliği yaparak bir Sahra-altı hastanesi kurmuştur.(Şahin, 2007, s. 8) Takip eden yıllarda ise, eğitim, sağlık, idari ve sivil altyapının geliştirilmesi, üretim sektörlerini hareketlendirici projeler geliştirilmesi ve insani yardım konularında kimi zaman diğer devlet kurumları kimi

zaman ise sivil toplum inisiyatifleriyle ortaklaşa projeler geliştirmek suretiyle bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Buradan hareketle TİKA'nın 2005 yılından günümüze yayınladığı faaliyet raporlarından faydalanılarak Sudan'da geliştirmiş olduğu projeler, söz konusu konu başlıkları altında incelenecektir.

### **3.2.2.1. Eğitim**

Türkiye TİKA vasıtasıyla Sudan da eğitim alanında bir çok projeye imza atmıştır. Bu projeler;

- TİKA ve Türk Sağlık Bakanlığı işbirliğinde Sudan'ın Kalaka Türk hastanesi ile Türkiye'nin Dr. Zekai Tahir Burak Hastanesi arasında 11 Ekim 2001 yılında bir "Kardeş Hastane İşbirliği Protokolü" imzalanmış; bu kapsamda Kalaka hastanesinde çalışan 10 hemşire 5'er kişilik gruplar halinde birer ay süre ile Dr. Zekai Tahir Burak hastanesinde eğitim görmüştür.(TİKA Faaliyet Raporu, 2005, s. 167 – 169)
- 2006 yılında TİKA ve Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi işbirliğinde Sudan Hartum üniversitesi Ziraat fakültesi öğrencileri uygulamalı yaz eğitim programı için Türkiye'ye davet edilmiştir. Programın genel amacı, Sudanlı Ziraat fakültesi öğrencilerinin tarım alanında uzmanlaşmasını ve söz konusu alanda insan kaynaklarını yetiştirmek olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede Sudan Hartum Üniversitesi Ziraat Fakültesinden 28 öğrenci ve 2 öğretim üyesi; Ankara Üniversitesinden ise 12 öğretim üyesi programa katılmıştır. Sudandan gelen bu heyet, Ankara Üniversitesinde uygulamalı eğitim almış ve Kalecik üzüm bağları ile Beypazarı Seralarında incelemelerde bulunmuştur. (TİKA Faaliyet Raporu, 2006, s. 241 – 243)
- Temiz su ihtiyacının karşılanabilmesi için Sudan'ın Güney Kordofan bölgesinde su kuyularının açılabilmesi için su sondajı eğitimi TİKA ve DSİ Genel Müdürlüğü işbirliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Sudan'a bir sondaj makinesi hibe edilmiş ve DSİ den iki uzman TİKA koordinatörlüğünde pratik ve teorik eğitim verilmiştir. Bunun sonucunda Kordofan da iki köye su kuyusu açılmıştır. (TİKA Faaliyet Raporu, 2006, s. 241 – 243)



- 2007 yılında başlatılan ve 2008 yılında da sürdürülen TİKA ve Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) işbirliğinde yürütülen Sudanlı ziraat mühendisleri ve veterinerlerine eğitim projesi kapsamında 100 uzmana üç ayrı grup halinde Türkiye’de eğitim verilmiştir. Bu eğitim uygulamaya odaklı olarak Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. (TİKA Faaliyet Raporu, 2008, s. 104 – 107)
- 2007 yılında bir başka mesleki eğitim ise TİKA ile Çankırı Karatekin Üniversitesinin işbirliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimin konusu ise Sudanda petrolün bulunmasıyla birlikte yeni teknolojik ekipmanların kullanımı ve bakımı noktasında yetkili personellerin eğitilmesini kapsamaktadır. Bu çerçevede Karatekin Üniversitesinde atölye ve laboratuvar organizasyonu, toplam kalite yönetimi ve organizasyonu konularında bir ay süreli eğitim verilmiştir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2007, s. 111 – 113)
- 2007 yılında başlatılan Sudan’a yönelik kapsamlı mesleki eğitim programı çerçevesinde Hartum sanayi bölgesinde kurulan eğitim binasının inşaatı 2011 de tamamlanmış ve 2013 yılında açılışı yapılmıştır. Programın amacı, Sudanda bulunan teknik lise ve üniversitelerdeki eğitici ve öğrencilerin kapasitelerinin artırılması suretiyle uluslararası standartlara ulaştırılması planlanmaktadır. (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 167 – 170)
- 2009 yılında Kuzey Darfur eyaletinin başkentinde bulunan El Faşir Üniversitesine bilgiye ulaşımı sağlamak ve eğitim kalitesini arttırmak amacıyla tam donanımlı bir elektronik kütüphane kurulmuştur.(TİKA Faaliyet Raporu, 2009, s. 168 – 171)
- TİKA tarafından 2010 yılından itibaren Sudan genelinde Türkçe öğretimi kursları vermeye başlanmıştır.(TİKA Faaliyet Raporu, 2010, s. 15)
- 2011 yılında TİKA tarafından Sudan’ın Gaddarif ilkokuluna çeşitli eğitim materyalleri desteği, Konya Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesinde Hartum Üniversitesi Ziraat Fakültesinden öğrenci ve öğretim üyelerine eğitim desteği ve Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesinde, Sudan’ın Cezire Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi öğrencilerine eğitim desteği verilmiştir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2011, s. 210 – 218)

- 2012 yılında TİKA koordinatörlüğünde Sudan Bilim ve Teknoloji Bakanlığına bağlı Afrika Teknoloji Kentinde çalışan 5 personele Türkiye'nin önemli üniversitelerinden olan ODTÜ, İTÜ ve Gazi Üniversitesinin Teknokentlerin de iki haftalık bir eğitim verilmiştir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2012, s. 276 – 282)
- 2013 yılında mesleki teknik eğitim programına devam edilmiş ve Sudan Manar-al Huda kız öğrenci yurduna yardımda bulunulmuştur. (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 167 – 170)
- 2014 yılında Sudan'da arıcılığın geliştirilmesi için Türkiye'de dört uzmana; Ulusal ilaç ve zehir kurulu insan kaynaklarının güçlendirilmesi için on veteriner hekime Türkiye'de eğitim programı düzenlenmiştir. (TİKA Faaliyet Raporu, 2014, s. 95)

Bütün bu projelerin yanı sıra TİKA dışında Sudanlı öğrencilere Türkiye'de ki üniversitelerde eğitim görmeleri için burs imkanı sağlanmaktadır. Bu çerçevede 1992 – 2015 yılları arasında Türkiye'de söz konusu burs kapsamında eğitim görmüş, mezun olmuş ve hala eğitimine devam eden öğrencilerin sayısı tablo 5'de yer almaktadır.

**Tablo 7: Türkiye Bursları Programından Yararlanan Afrika ve Sudan Uyruklu Öğrenci Sayıları**

	Yıl Aralığı	Öğrenci Sayısı	Mezun Öğrenci Sayısı	Eğitime Devam Eden Öğrenci Sayısı	Mezun Olamayan veya Burs Hakkını Kaybeden Öğrenci Sayısı
<b>Afrika</b>	1992 - 2016	7680	954	4085	1065
<b>Sudan</b>	1992 - 2016	242	23	155	64

Kaynak: YTB (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı)

### 3.2.2.2. Sağlık

Türkiye TİKA vasıtasıyla Sudan da sağlık alanında bir çok projeye imza atmıştır. Bu projeler;

- Sudan Kalaka Türk hastanesine ilaç desteği sağlanmıştır.(TİKA Faaliyet Raporu, 2005, s. 167 – 169)
- 27 – 29 Mart 2006 tarihleri arasında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Sudanda bulunduğu sırada, Güney Darfurun Nyala kentinde iç savaştan evlerini terk etmek zorunda kalan halkın yaşadığı Otach ve Direj kamplarını ziyaret etmiş ve bir hastane kurulması suretiyle insanların sağlık problemlerine yardımcı olunmasını belirtmiştir. Bu çerçevede Türk Kızılayı Güney Darfur'un başkenti Nyalada Sahra hastanesini kurmuş ve 30 Temmuz 2006 tarihinden itibaren ücretsiz hasta kabulüne başlamıştır. Hastanenin sağlık çalışanları Türkiye'den gelmekte 45 günlük aralıklarla değişmektedir. Bu hastanede 2006 yılının Eylül ayına kadar 7 binden fazla hasta tedavi edilmiştir. Buna ek olarak hastanenin çeşitli sağlık ekipmanları ise TİKA tarafından sağlanmıştır.(TİKA Faaliyet Raporu, 2006, s. 241 – 243)
- 2007 yılında başlatılan, 2008 ve 2009 yıllarında da devam eden “Çöl Doktorları – Afrika Katarakt Projesine” TİKA tarafından destek sağlanmıştır. Söz konusu proje Kimse Yok Mu Derneği ile ortaklaşa yürütülmüştür. Proje kapsamında 40.000 kişini göz muayenesi gerçekleştirilmiş; 9393 hasta ameliyat edilmiştir. (TİKA Faaliyet Raporu, 2007, s. 111 – 113)
- 2010 yılında Sudanda Türk Ebe Merkezi açılmış ve bir çok sağlık personelinin Türkiye'de staj görmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte Sudanda çeşitli hastanelere ekipman desteği yapılmıştır.(TİKA Faaliyet Raporu, 2010, s. 15)
- 2011 yılında Sudan Ebe Eğitim Merkezinin onarımı ve kapasitesinin artırılması ile birlikte İbrahim Malik Hastanesine tıbbi ekipman yardımıyla bulunulmuştur. Bununla birlikte Cüneyne hastanesinin göz kliniğine ekipman yardımıyla bulunulmuş ve İHH ile işbirliği yapılarak binden fazla hastanın tedavisi gerçekleştirilmiştir. Hastanelerin onarım, bakım ve ekipman desteğinin ardında ise Sudanlı doktorlar Türkiye'de eğitilmesi için davet edilmiş; Sağlık Bakanlığı ve TİKA işbirliğinde yürütülen bu proje kapsamında 26 doktor ve sağlık uzmanına Ankara'nın üç büyük hastanesinde çeşitli alanlarda eğitim verilmiştir. (TİKA Faaliyet Raporu, 2011, s. 210 – 218)

- 2014 yılında Sudan Butane Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi laboratuvarı modernize edilmiştir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2014, s. 95)

### 3.2.2.3. İdari ve Sivil Alt Yapı

Türkiye TİKA vasıtasıyla Sudan da idari ve sivil alt yapı alanında bir çok projeye imza atmıştır. Bu projeler;

- Bölge halkının temiz su ihtiyacını karşılayabilmesi için 2005 yılında sondaj makinası ve ekipmanların taşınmasına yardımcı olunmuştur. (TİKA Faaliyet Raporu, 2005, s.167 – 169)
- Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Osmanlının 4 önemli limanından biri olan Sevakim limanı, İngilizlerin Port Sudanı inşa etmesinden sonra önemini kaybetmiş ve günümüzde kullanılamaz hale gelmiştir. Bu çerçevede TİKA, limanda bulunan gümrük binası ve iki caminin restorasyonu için Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile işbirliği yapmıştır. Ayrıca limanın bulunduğu adanın Dünya Kültür Mirası listesine alınması UNESCO nezdinde gündemdedir. (TİKA Faaliyet Raporu, 2006, s. 241 – 243)
- 2011 yılında Sudanda idari ve sivil alt yapının geliştirilmesi için Sudan İçişleri Bakanlığı Tıbbi Hizmetler Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan çeşitli rütbelerdeki asker doktorların eğitilmesi için Türkiye'deki hastanelerde bir program düzenlenmiştir. Bununla birlikte yine aynı yıl, Sudan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün çalışanlarının kapasitelerinin artırılması için İstanbul Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığında spesifik alanlarda eğitim programı düzenlenmiştir. (TİKA Faaliyet Raporu, 2011, s. 210 – 218)
- 2013 yılında Sudan Polis Teşkilatı Kriminal Dairesinde görevli personelin teknik ekipmanların kullanımı noktasında eğitilmesi amacıyla 15 günlük bir eğitim programı yürütülmüştür. (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 167 – 170)
- 2013 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı ile TRT Genel Müdürlüğü işbirliğinde Gönüllü Genç Sosyal Liderler Programı düzenlenmiş ve 12 Türk genci Sudanda faaliyet gösteren üç farklı yetimhaneye giderek gıda, giyecek ve diğer yardımlarda bulunmuştur. Bu çerçevede gerçekleştirilen eyleme

kaydedilmiş ve TRT’de yayınlanmıştır. (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 167 – 170)

#### **3.2.2.4. Üretim Sektörleri**

Türkiye TİKA vasıtasıyla Sudan da üretim sektörleri alanında bir çok projeye imza atmıştır. Bu projeler;

- 2007 yılında Sudanlı uzmanlara yönelik olarak dış ticaret, salgın hastalıklı hayvanlarla mücadele ve sürdürülebilir toprak yönetimi konularında eğitim verilmiştir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2007, s. 111 – 113)
- 2009 yılında Sudan’da tarım ve hayvancılığın önemli merkezlerinden olan El Cezirede hayvancılık sektöründe kullanılması amacıyla suni tohumlama laboratuvarı ve istasyonları kurulmuştur.(TİKA Faaliyet Raporu, 2009, s. 168 – 171)
- 2010 ve 2011 yıllarında Sudan’ın tarım bölgesi olan Darfurda yürütülen “Geliştirilmiş Tohum Dağıtım ve Eğitimi Projesi” Romada Dünya Gıda Örgütü (FAO) da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) Küresel Güney – Güney Kalkınma Expo Fuarında TİKA adına en iyi uygulama örnekleri dalında ödül kazanmıştır. TİKA’nın bu projedeki temel amacı, bölgede yaşayan halk arasında sosyal dayanışmayı ve barışı sağlamak suretiyle toplumsal refahın gerçekleşmesine katkı sağlamak olmuştur.(TİKA Faaliyet Raporu, 2011, s. 210 – 218)
- 2014 yılında Sudanın Darfur kentinde ki 10.000 çiftçinin yararlanacağı ladar tohum yardımı gerçekleştirilmiştir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2014, s. 95)

#### **3.2.2.5. İnsani Yardım**

Afrika’nın genelinde olduğu gibi Sudanda da iç savaş ve ekonomik problemler yaşanmaktadır. Bu nedenle bölgede yaşayan halk temel insani ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çekmektedir. Bu çerçevede;

- TİKA ve Türk Kızılay Derneği ortaklığında çeşitli giyim eşyaları Sudan’a gönderilmiştir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2006, s. 241 – 243)

- 2007 yılında Beyaz Nil Eyaletinde meydana gelen sel felaketinde yaralanan insanlara TİKA tarafından acil tıbbi yardımlar yapılmıştır.(TİKA Faaliyet Raporu, 2007, s. 111 – 113)
- 2010 yılında TİKA tarafından Sudanda 6 eyalette 41 tane su kuyusu açılmış ve bu olanda faaliyet yürüten personel eğitilerek ekipman desteği sağlanmıştır. 2011 yılında ise Sudan'ın içme suyu problemini çözmek amacıyla üç aşamalı bir proje geliştirilmiştir. Buna göre ilk aşamada, ekipman desteği, ikinci aşamasında insan kaynakları kapasitesinin artırılması için eğitim programlarının düzenlenmesi ve üçüncü aşamada ise 2013 yılına kadar Sudanda 9 eyalette 41 su kuyusunun açılması hedeflenmektedir.(TİKA Faaliyet Raporu, 2011, s. 210 – 218)
- 2011 yılında Nyala yetimler yurduna malzeme desteği, çeşitli Türk STK'ları ile eşgüdüm içerisinde kurban kesim organizasyonları düzenlenmiş, Ramazan ayında gıda paketleri dağıtılmış ve Sudan'ın Mavi Nil ile Yukarı Nil Eyaletlerine insani yardım yapılmıştır. (TİKA Faaliyet Raporu, 2011, s. 210 – 218)
- 2013 yılında Sudanda yaşanan büyük sel felaketinde zarar gören halka TİKA tarafından çeşitli yardım malzemesi temin edilmiştir. (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 167 – 170)

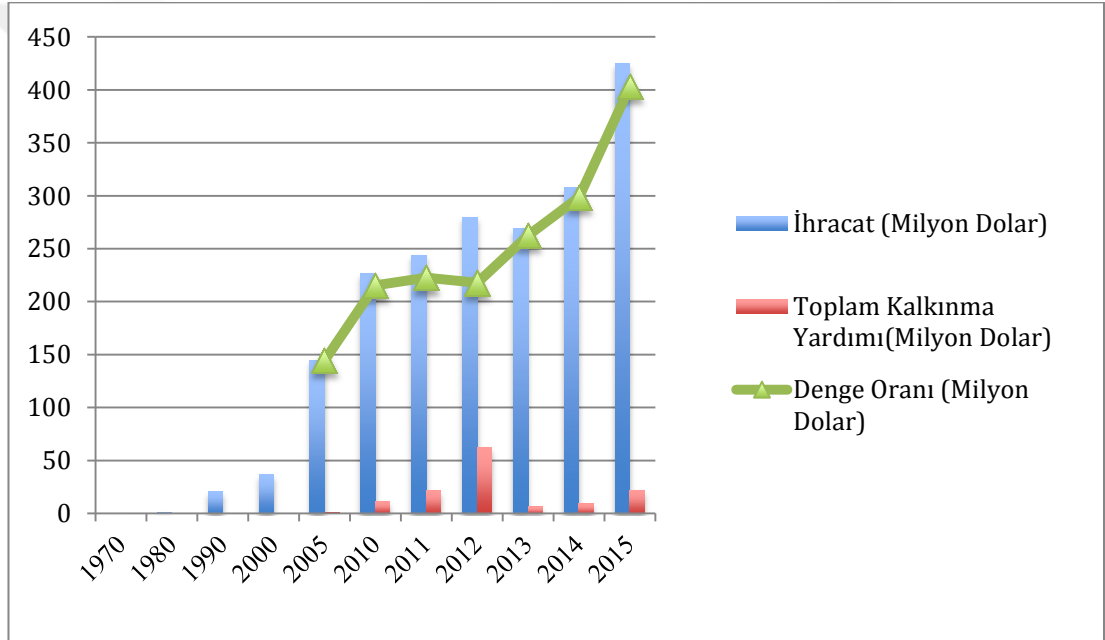
### **3.2.3. Sudan Özelinde Kalkınma Yardımlarının Politik Ekonomisi**

Bu başlık çerçevesinde başta sivil toplum kuruluşları ve TİKA olmak üzere Türkiye Cumhuriyetinin Sudan özelinde 2005 yılından günümüze kadar Afrika'ya çeşitli alanlarda gerçekleştirmiş olduğu kalkınma yardımları iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilere etkisi tartışılacaktır. Kalkınma yardımları etik düşünce çerçevesinde bir ekonomik fayda güdülmeden yapılması gerekmektedir; fakat bu durum dolaylı olarak karşılıklı faydayı kendiliğinden doğurduğu durumların varlığından dolayı yardımda bulunan donör ülke lehine bir takım ekonomik çıktıları da meydana getirmektedir.

Bu başlık altında düşünülen amaç ışığında, Sudan özelinde Türkiye'nin "Afrika Yılı" ilan ettiği 2005'den günümüze gerçekleştirmiş olduğu kalkınma yardımlarının

ihracat oranları karşısında nasıl bir seyir izlediğini ve yıllara göre karşılaştırmalı olarak analiz etmek suretiyle kalkınma yardımları ile ihracat arasında olan bağıntıyı ortaya koymak hedeflenmektedir. Bununla birlikte Türk işadamları topluluklarının Sudan'da varlığı ve hangi alanlarda faaliyet yürüten şirketlere sahip olduklarını inceleyerek; Türkiye ile Sudan ekonomilerine etkileri tartışılacaktır.

**Grafik 14: 1970 – 2015 Yılları Arası İhracat Oranları ile 2005 – 2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Sudan'a Gerçekleştirdiği İhracat ve Kalkınma Yardımları Oranlarının Karşılaştırması**



Kaynak: TÜİK ve TİKA Kalkınma Yardımları Raporları (2005 – 2015)

Grafik 14'e bakıldığında Türkiye'nin Sudan'a gerçekleştirdiği ihracatın 2005 öncesinde oldukça düşük düzeyde olduğunu; fakat 2005 yılına gelindiğinde ihracat oranının yükseldiğini ve kalkınma yardımlarının da benzer bir biçimde her geçen yıl artış sergilediği görülmektedir. Grafikte dikkat çekici nokta 2012 yılında 280 milyon dolar ihracat rakamına karşılık 62 milyon dolar toplam kalkınma yardımı gerçekleştirilmiş olmasıdır. Nitekim en yüksek kalkınma yardımı oranının sağlandığı yıldadır; benzer biçimde ihracat oranı da genel itibarıyla yükselmiştir. Dolayısıyla Türkiye, hem devlet hem de sivil toplum boyutuyla Sudan'a yönelik her yıl artan oranda gerçekleştirdiği kalkınma yardımları; dolaylı olarak ekonomik manada da

Türkiye'ye bir geri dönüş sağladığını söyleyebiliriz. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi kalkınma yardımları donör ülke için bahse konu bölgede pazar yaratıcı bir etki doğurmaktadır.

Türk firmaları Sudan'da pek çok sektörde yatırım yapmaktadır. Bu sektörlerin başında inşaat firmaları gelmektedir. Günümüzde 30'dan fazla Türk inşaat firması Sudan'da ticaret yapmakta ve çeşitli projeler yürütmektedir.\* Bu çalışmalara ek olarak MÜSİAD gibi iş adamı kuruluşları da Afrika ve Sudan'a yönelik olarak, özellikle 2005 yılından günümüze, yatırım yapmaktadırlar. Bu çerçevede MÜSİAD, Sudan'a 17 Temmuz 2016'da bir şube açmıştır.(<http://www.musiad.org.tr/tr-tr/dis-iliskiler/sudan-cumhuriyeti-kizildeniz-eyaleti-finans-ve-insangucu-bakanin-dan-musiad-a-nezaket-ziyareti>, Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2016)

#### **3.2.4. Bir Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Sudan Özelinde Türkiye'nin Afrika Açılım Stratejisinin Analizi**

Türkiye'nin Afrika açılımını uluslararası ilişkiler bakımından açıklayabilmek için Nye'in ortaya koyduğu yumuşak güç kavramı açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Güç kavramı, uluslararası ilişkiler alanında geçmişten günümüze hem teorik açıdan hem de pratik açıdan süregelen ciddi bir tartışma olagelmiştir. 1980'li yıllara kadar uluslararası sistemde realist teorinin hüküm sürdüğü bilinmektedir. Realist teorinin pratiklerinden olan; savaşa, zorlamaya ve şiddete dayalı sert güç anlayışı, 1980'li yıllar ile birlikte uluslararası sistemin neo-liberalleşmeye ve küreselleşmeye başlamıştır. Başta Joseph Nye gibi Amerikalı uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından yumuşak güç kavramı ortaya çıkarılmıştır. Onlara göre yumuşak güç; çatışmanın yerine işbirliğini, zorlamanın yerine ise rızayı ikame etmiştir. Bu çerçevede çekiciliğini artırmak amacıyla, ABD'nin dünya pazarına Hollywood'u sürmesi; Çin'in dilini ve kültürünü çekici kılmak amacıyla dünyanın pek çok bölgesinde Konfüçyüs Enstitülerini kurması ve Türkiye'nin de üçüncü dünya

---

\*İnşaat firmalarının yatırım oranları ve yürütmekte oldukları projeler hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.sudanturk.com/default.asp?page=sayfalama&tkid=8&id=43>(Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2016)



ülkelerine TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla kalkınma yardımları yapması yumuşak güce yönelik ampirik başarılı örnekler olarak sayılabilir. (Boyras, 2016)

Yumuşak güç, bir devletin diğer devletleri; tarihsel arka planı, kültürel bakiyesi, ekonomik ve askeri gücü, demokratik siyasal sistemi, iç ve dış politikasını belirlerken temel insan hak ve hürriyetlerine saygı duyması gibi araçlar nezdinde kendisine çekebilme kabiliyeti olarak tanımlanabilir. (Devecioğlu ve Yılmaz, 2016, s. 519) Bu çerçevede yumuşak gücün fikir babası Joseph S. Nye bu durumu ‘gücün ikinci yüzü’ olarak nitelemektedir. Dolayısıyla yumuşak güç, davranışsal açıdan çekicilik, kaynaklar açısından ise bu cazibeyi oluşturan değerlerdir. (Nye, 2005, s.14 - 15) Buradan hareketle bu başlıkta yumuşak gücün bahse konu tanımları ve öyküsü çerçevesinde, Türkiye’nin Sudan özelinde Afrika ülkelerine gerçekleştirmiş olduğu kalkınma yardımlarının kamu ve sivil toplum inisiyatifleri çerçevesinde analizi yapılacaktır.

Türkiye’nin Afrika ülkeleri nezdinde, gerek sömürge geçmişinin olmayışı gerekse ortak din (Afrika ülkelerinin birçoğunda) paydasında bulunması yumuşak güç potansiyeline önemli bir katkı sunmaktadır. Dolayısıyla yumuşak gücün bir çekici güç olarak düşünüldüğü durumda Türkiye’nin mevcut potansiyelinin rakipleri olan diğer donör ülkelere (ABD, AB ülkeleri, Çin v.d.) nazaran daha iyi bir konumda olduğu düşünülebilir.

Türkiye, 1998 yılında ortaya koyduğu “Afrika Açılım Stratejisi” ile birlikte başta siyasi, kültürel ve ekonomi olmak üzere pek çok alanda politika üretmiştir. Bu çerçevede önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Türkiye’nin gerek Sudan’a gerçekleştirmiş olduğu kalkınma yardımı faaliyetleri gerekse Türkiye bursları programı kapsamında eğitim görmesi için başarılı öğrencileri ülkesine davet etmesi karşılıklı kazanım pratiklerini ortaya koyan bir diğer ampirik bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’nin Afrika da yumuşak gücünün varlığını dört madde de sıralayabiliriz:

- 1- TİKA'nın açlığın, fakirliğin ve düşkünlüğün yaşandığı Sudan özelinde Afrika ülkelerinde gerçekleştirdiği faaliyetler. (bkz. TİKA faaliyetleri s.103 -111)
- 2- 2010 yılında kurulan YTB'nın her yıl Sudan özelinde yüzlerce Afrikalı öğrenciye eğitim bursları vermesi. (bkz. Tablo 7)
- 3- YEE'nin Sudan özelinde Afrika ülkelerinde Türkçenin öğretilmesi ve Türk kültürünün tanıtılması için faaliyet yürütmesi.(bkz. diğer stk'lar, s.103)
- 4- Sivil toplum inisiyatiflerinin Sudan özelinde Afrika ülkelerine gerçekleştirdiği yardımlar. (bkz. s.99 – 103)
- 5- Türk Dış İşleri Bakanlığının bölgede yaşanan çatışmaların çözümüne yönelik olarak geliştirdiği (Somali devletinin yeniden yapılandırılma sürecinde veya Darfur sorununda olduğu gibi) ve geliştireceği arabuluculuk inisiyatifleri Türkiye'nin yumuşak gücüne kayda değer bir katkı sağlamaktadır. (Boyras, 2016)

Sonuç olarak Türkiye'nin Sudan özelinde Afrika bölgesinde bugüne kadar geliştirdiği ve önümüzdeki dönemde geliştireceği politikaların sağlıklı yürütülebilmesi için yumuşak güce duyacağı ihtiyaç artarak devam edecektir.

## IV. BÖLÜM

### Sonuç ve Değerlendirmeler

Türkler, başta kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere Afrika kıtası ülkeleri ile tarihsel açıdan ortak bir geçmişe sahiptir. Ancak Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda gücünü kaybetmesiyle birlikte Afrika da bulunan topraklarını İngiliz sömürge yönetimine devretmek zorunda kalmıştır. Takip eden süreçte Osmanlı, Almanya'nın müttefiki olarak girdiği I. Dünya savaşından yenik ayrılması sonucunda topraklarının büyük bölümünü kaybetmiş; kurtuluş mücadelesini sürdüren başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Osmanlı askerleri tarafından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllarda dönemin konjonktürü gereği yüzünü batıya dönmüş ve Osmanlı bakiyesinde bulunan topraklar ile her hangi bir bağ kurmamış; temel dış politika parametrelerini misak-ı milli sınırları çerçevesinde belirlemiştir. Türkiye'nin bu tavrı genel olarak iki temel sebeple analiz edilebilir. Birincisi, I. Dünya savaşının galipleri olan batılı ülkeler ile her hangi bir çatışmaya girilmemesi düşüncesidir. İkincisi ise Türkiye Cumhuriyetinin gelecek yıllarda kalkınmasını batılı ülkeleri örnek alarak sağlayacağıdır. Bununla birlikte iki savaş arası dönemde Türkiye, Afrika kıtası ülkeleri ile herhangi bir angajman kuramamıştır. Bunun nedeni söz konusu bölge ülkelerinin henüz bağımsızlıklarını kazanmamış olmaları; yani I. dünya savaşının galipleri İngiltere ve Fransa devletlerinin sömürgeleri altında olmalarından kaynaklanmıştır.

II. dünya savaşı sonrasında değişip dönüşen uluslararası konjonktür, Afrika kıtasında da kayda değer değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu dönemde İngiltere ve Fransa'nın Afrika'da bulunan sömürgelerinin bağımsızlıklarını tanımaya başlamasıyla birlikte bölgede birçok devlet tarih sahnesine çıkmıştır. Türkiye de değişen konjonktüre yönelik olarak bu yeni kurulan devletleri tanımış ve diplomatik ilişki kurmuştur. Ancak Türkiye söz konusu dönemde bundan daha öteye çok fazla geçmemiştir. Türkiye'nin bu tavrını iki faktör çerçevesinde analiz edebiliriz. Birincisi, ikinci dünya savaşı sonrası dönemin uluslararası ilişkiler konjonktüründen kaynaklanmasıdır. Yani, söz konusu dönemde iki büyük süper gücün ideolojilerini dünyaya kabullendirme üzerinden çatıştığı ve soğuk savaş olarak adlandırılan sürecin

yaşanmasıdır. Dolayısıyla böyle bir ortamda Türkiye'nin temel dış politika parametreleri çerçevesinde yer aldığı batı bloğu, hareket alanı kısıtlamıştır. İkincisi, Türkiye 1980'lere kadar siyasi açıdan bir takım iç karışıklıklar yaşamakta; dolayısıyla ekonomik açıdan da güçlü olmaması nedeniyle Afrika gibi ikincil dış politika konularına yönelememekteydi. Nitekim 1980 yılından sonra ilk somut adımın Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından Sudan'ın ziyaret edilerek atılması ve bir takım anlaşmalar imzalanması sonucunda Sudan'ın kalkınması için kredi sağlanması bu analizi destekler mahiyettedir.

Bütün bunlara rağmen Türkiye, Afrika ülkeleriyle 1980'li yıllara kadar hiç bir şekilde ilişki kurmamış değildir. Türkiye'nin uluslararası ilişkileri ilgilendiren problem yaşadığı konularda (Kıbrıs sorunu v.d.) BM Genel Kurulu bünyesinde gerçekleştirilecek oylamalarda Afrika ülkelerinden destek alabilmek için ülkenin aydınlarından oluşan üç ayrı heyet oluşturulmuş ve bir takım görüşme çabalarında bulunulmuştur. Ancak Türkiye, Afrika ülkelerinden beklediği desteği alamamıştır. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, Türkiye ikinci dünya savaşı sonrası oluşan çift kutuplu sistemde ABD yanlısı tutum sergilemiş ve büyük çoğunluğunun Asya ve Afrika devletlerinden oluşan bağımsız devletlerin toplandığı ve kendisinin de davet edildiği Bandung Konferansında ABD propagandası yapması nedeniyle söz konusu devletler nezdinde olumsuz bir imaja sahip olmasıdır. Aynı toplantıda Yunanistan ise Türkiye'nin aksi bir tutum almış ve Afrika ülkelerinin kararlarına saygı duyduğunu belirtmiştir. İkincisi ise Türkiye'nin Fas, Tunus ve Cezayir'in bağımsızlıkları konusu BM Genel Kurulu gündemine geldiğinde batılı devletlerle birlikte hareket ederek çekimser oy kullanmış olmasıdır. Dolayısıyla bu nedenler sonucunda söz konusu dönemde Afrika ülkeleri, Türkiye'ye karşı mesafeli yaklaşmıştır.

1998 yılında uygulamaya konulan "Afrika Açılım Eylem Planı" anlık bir düşünce değil; bilakis tarihsel açıdan dış politikada atılan adımlardan edinilen tecrübe ve son yıllarda uygulanan politikaların devamı çerçevesinde meydana getirilmiştir. Bu analizi iki ayrı perspektiften açıklayabiliriz. Birincisi Türkiye'nin uluslararası ilişkileri ilgilendiren problemleri konularında BM gibi uluslararası organizasyonlarda destek görememesi sonucunda edindiği tecrübedir. İkincisi Türkiye'nin 1980'li

yıllarda iç politikada siyasi istikrarı sağlamasıyla birlikte Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisinin neo-liberal iktisat politikalarının uygulanması çerçevesinde Türk ekonomisinin dışa açık hale getirilmesidir. Bu çerçevede Türkiye; Afrika, Balkanlar ve Asya ülkelerine dış yardım projeleri gerçekleştirmiş; Afrika'da yaşanan çatışmaların önlenmesi için barışı koruma misyonlarına askeri destekte bulunmuştur. Dolayısıyla Türkiye siyasi ve ekonomik düzlemde Afrika ülkelerinin önemini kavramış ve tarihsel arka planından edindiği tecrübelerle birlikte politika uygulamalarını daha koordineli bir şekilde sürdürülmesi amacıyla bir plan dahiline almıştır.

1998 yılında ortaya konulan Afrika Açılım Eylem Planı, günümüze kadar Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerini siyasi ve ekonomik açılardan olumlu manada kayda değer değişim ve dönüşüm yaşanmasına vesile olmuştur. Örneğin; Türkiye'nin Afrika ülkelerine toplam ihracatı 1987 yılında yaklaşık 442 milyon dolar; 1997 yılında yaklaşık 1 milyar 156 milyon dolar; 2015 yılında yaklaşık 12 milyar 500 milyon dolardır. Türkiye'nin Afrika ülkelerine ihracatının bu denli artmasında "Afrika Açılım Eylem Planı" kapsamında Afrika ülkelerine büyükelçiliklerin açılması, 2003 yılında oluşturulan "Afrika Ülkeleri ile Ticari İlişkileri Güçlendirme Stratejisinin" ve bu çerçevede Türk yatırımcılarının faaliyet yürüttüğü Afrika ülkeleri ile özel olarak imzalanan ticaret ve işbirliği anlaşmalarının katkılarından bahsetmek gerekmektedir. Dolayısıyla eylem planından önceki yıllarda kurulan siyasi ve ekonomik angajmanlar birlikte düşünüldüğünde günümüzde gelinen noktanın boyutu çok daha net anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Afrika ülkeleri nezdinde Türkiye'nin açılım aksiyonu olumlu karşılanmış ve hem kıtanın hem de Türkiye'nin büyümeye elverişli oluşu, ilişkilerin hızla gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye, diğer Afrika ülkelerinin büyük bir bölümüne oranla Sudan devleti ile tarihsel arka plana sahiptir. Türkiye'nin Sudan ile tarihsel bağları, hem Osmanlı devleti dönemine hem de Sudan'ın 1956 yılında bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenaya çıkmasından itibaren daha sıkı ilişki kurduğu az sayıda Afrika ülkelerinden birisi olmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye ile Sudan arasında ilk kayda değer angajman 1980'li yılların başında devlet başkanlarının karşılıklı olarak birbirlerini ziyaret etmesi; bu çerçevede Türkiye'nin Sudan'a kalkınma yardımında bulunmasıyla kaydedilmiştir. Takip eden süreçte her iki ülke arasında kaydedilen ticaret hacminin arttığı gözlemlenmiştir. Türkiye ile Sudan arasında 1980'li yıllar öncesinde kayda değer angajman kurulamamasının nedeni olarak ise hem Sudanda hem de Türkiye de sürdürülebilir bir siyasi yapının sağlanamamış olması gösterilebilir.

Türkiye – Sudan ilişkileri 1998 yılında ortaya konan Afrika'ya açılım eylem planının ardından diğer Afrika ülkelerine nazaran daha sıkı olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim bunu iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacminde ve Türkiye tarafından gerçekleştirilen kalkınma yardımı projelerinde de görmekteyiz. Örneğin; Türkiye 2015 yılında Sudan'a yaklaşık 450 milyon dolar ihracat gerçekleştirirken; aynı yılda Sahra-altı Afrika geneline 4 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla toplam oranın yaklaşık %25'i Sudan devleti ile gerçekleşmiştir. Afrika geneline oranla Türkiye'nin Sudan ile gerçekleştirmiş olduğu ilişkilerin bu denli gelişmiş olmasının nedeni; hem ilişkilerin Osmanlı devletinden günümüze tarihsel arka planının olması hem de Türk sivil inisiyatiflerinin 1990'lı yıllardan sonra, 2005 yılından itibaren TİKA koordinasyonunda devlet kurumlarının kalkınma yardımı projeleri yürütmeleridir.

Türkiye'nin Sudan ile ilişkilerini yürütürken bir takım kısıtlarından ve avantajlarından bahsetmek mümkündür. Bu kısıtlar ve avantajlar uluslararası ilişkileri ilgilendiren konular ve Türkiye'nin Sudan da hem sivil toplum hem de devlet boyutuyla gerçekleştirdiği kalkınma yardımı politikaları ekseninde olmak üzere iki şekildedir. Örneğin, Türkiye'nin Sudan da kısıtları; Sudan'ın çeşitli bölgelerinde yıllarca süren çatışmaların kalkınma yardımı projelerinin uygulanması noktasında, gönüllüleri ve devlet memurlarını sıkıntıya düşürebilecek durumların varlığından söz edilebilir. Dış politika noktasında ise Darfur da yaşanan olaylardan dolayı Sudan devlet başkanı Beşir'in UCM tarafından bölgede soykırım yapmakla suçlanması çerçevesinde 108 ülkeye gitmesi yasaklanmıştı. Ancak Türkiye'nin

‘Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesine’ Beşir’i davet etmesi, Türkiye’yi uluslararası arenada zor duruma düşürmüş ve müttefikleri ABD ve AB tarafından eleştiriye maruz kalmasına yol açmıştır. Türkiye’nin Sudan da politika yürütürken avantajları ise Osmanlıdan günümüze tarihsel arka planın olması ve bu çerçevede Sudan halkının içlerinde Türklere karşı sempati beslemesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin Müslüman olması ve sömürgeci geçmişinin olmaması Sudan halkının Türklere olumlu yaklaşması açısından bir diğer önemli sebeptir.

Türkiye’nin Afrika Açılım Eylem Planı çerçevesinde geliştirdiği politikaların ivme kazanması, 2005 yılının Türkiye’de “Afrika Yılı” olarak ilan edilmesinin ardından gerçekleşmiştir. 1998 yılında ortaya konan; fakat 2005 yılından sonra ilişkilerin ivme kazanmasının nedenini iki şekilde analiz edebiliriz. Birincisi Türkiye’nin 2001 yılında yaşamış olduğu siyasi ve ekonomik krizin ardından iktidara gelen Ak Parti’nin hem iç politikada meşruiyetini sağlamak için çaba sarf etmesi hem de dış politika da birincil öncelikli konuların (ABD’nin Irak’ı işgali, AB reformları gibi) gündeminde olması; Afrika gibi ikincil dış politika konularına yoğunlaşmamasına neden olmuştur. İkinci olarak ise 2005 yılı ile birlikte Türkiye takip eden yıllarda Afrika’nın bir çok ülkesinde büyükelçilik ve TİKA’nın proje koordinasyon ofislerinin açılması suretiyle siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin ivme kazanmasının önünün açılmasının sağlanması olarak gösterilebilir.

TİKA’nın ve sivil toplum kuruluşlarının Afrika ülkelerinde gerçekleştirdikleri kalkınma yardımı projeleri, Türkiye’nin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan ilişkilerinin gelişmesi adına büyük önem arz etmiştir. Nitekim 1990’lı yılların ortalarından itibaren sivil inisiyatiflerin, 2000 yılı sonrasında TİKA’nın bölgede kalkınma yardımı faaliyetlerinde bulunması, Türk işadamlarının bölgeye yatırım yapmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla hem Afrika ülkeleri ekonomileri hem de Türk ekonomisine önemli katkılar sunmuştur. Örneğin, 2000 yılında Türkiye’nin Sudan’a ihracatı 50 milyon doların altında iken bu oran 2005 yılında 145 milyon dolara, 2015 yılında yaklaşık 425 milyon dolara yükselmiştir. Ayrıca 2005 – 2015 yılları arasında Türkiye’nin Sudan’a gerçekleştirdiği toplam kalkınma yardımı oranı 133,25 milyon dolardır.

Ticari angajmanların bu denli artmasında bir diğer faktör, Sudan’da başta inşaat ve hazır giyim olmak üzere pek çok alanda faaliyet yürüten çok sayıda Türk firmasının faaliyet yürütmesidir. MÜSİAD gibi iş adamı kuruluşlarına üye olan firmalar genelde Afrika, özelde ise Sudan da pek çok sektörde faaliyet yürütmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin koordineli olarak 2005 yılından günümüze kadar genelde Afrika özelde Sudan da gerçekleştirdiği kalkınma yardımları iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkileri de olumlu manada etkilemiş; MÜSİAD gibi iş adamı topluluklarında bir araya gelen küçük ve orta büyüklükteki şirketlerin gelişimine de alan açmıştır.



## Referanslar

- AFACAN, İsa, (2012) “Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı”, Ortadoğu Analiz, 4(46), 10 -  
18.[http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012105\\_o.analize\\_km.pdf](http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012105_o.analize_km.pdf)(Erişim Tarihi: 12.12.2015)
- AKKAYA, Adem (2012) Türk Dış Politikasının da Afrika Kıtası ve 1998 Afrika’ya Açılım Eylem Planıyla Başlayan Yeni Dönemin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- AKÇAY, Engin, (2012) Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları, 1. Baskı, Ankara, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- ARSLAN, Adem, (2012), Sudan ve Uluslararası Politikada Darfur Krizi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ATAÖV, Türkkaya, (1976) Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, Sayı 411, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ATEŞ, Davut ve SAMUR GÖKMEN, Gülizar, (2013) “Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları”, Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 45 – 71.
- AVCI, Ümit Mustafa, (2012), Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtı ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Rolü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- BAĞCI, Hüseyin, (2001) “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, Faruk Sönmezoglu, Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, Der Yayınları, s.120-121.
- BAYRAM, Mürsel, (2014) “Sudan: Yerel ve Küresel Boyutları İle Darfur Sorunu”, İsmail Ermağan (Ed.), Dünya Siyasetinde Afrika 1, Ankara, Nobel Yayınları, 175 – 200.
- BAYRAM, Mürsel, (2013) Darfur Sorunu’nun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.

- BECHTOLD, Peter K., (1991), "More Turbulence in Sudan", Joh O. Voll (Ed.), State and Society in Crisis, ABD, Indiana University Press. s.1–42.
- BİR, Çevik, (1999). Somali'ye Bir Umut, Sabah Kitapları.
- BOYRAZ, Hacı Mehmet, (2016) Türkiye'nin Sahra-altı Afrika Politikası ve Bölgedeki Yumuşak Gücü, <http://www.star.com.tr/acikgorus/turkiyenin-sahraalti-afrika-politikasi-haber-1158166/> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2017)
- COLLINS, Robert O., (2008), A History of Modern Sudan, New York, Cambridge University Press.
- DEANE, Phyllis. (1984), The Evolution of Economic Ideas, Modern Cambridge Economics Series, Cambridge, Cambridge University Press.
- DEVECİOĞLU, Kaan ve YILMAZ, Melih Ertuğrul, (2016), Uluslararası Arenada Çin'in Yumuşak Gücünün Mevcut Durumu ve Geleceği, INTOCBEPS, 14 – 16 April 2016, s. 517 – 528. [https://www.academia.edu/31912417/%C3%87in\\_in\\_Yumu%C5%9Fak\\_G%C3%BC%C3%A7\\_Politikalar%C4%B1n%C4%B1n\\_Uluslararası\\_Arenada\\_Mevcut\\_Durumu\\_ve\\_Gelece%C4%9Fi](https://www.academia.edu/31912417/%C3%87in_in_Yumu%C5%9Fak_G%C3%BC%C3%A7_Politikalar%C4%B1n%C4%B1n_Uluslararası_Arenada_Mevcut_Durumu_ve_Gelece%C4%9Fi) (Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2016)
- DEVECİOĞLU, Kaan ve NASSİR, Mohammed İbrahim, (2016), The Crisis of South Sudan From The Historical Perspective and Factors of Secession, INTOCBEPS, 14 – 16 April 2016, s. 607 – 616. [https://www.academia.edu/25278446/The\\_Crisis\\_of\\_South\\_Sudan\\_From\\_The\\_Historical\\_Perspective\\_and\\_The\\_Factors\\_of\\_Secession](https://www.academia.edu/25278446/The_Crisis_of_South_Sudan_From_The_Historical_Perspective_and_The_Factors_of_Secession) (Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2016)
- DE WAAL, Alex, (2007), War in Darfur and the Search for the Peace, ABD, Harvard University Press.
- DUIKER, William J. ve SPİELVOGEL, Jackson J., (2010), World History, Boston, Wadsworth.
- DURAN, Hasan ve KARACA, Ahmet (2013), "1950 – 1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, s.121 – 136. <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/195082111980dnemindetrikeyotadoulukileri.pdf> (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016)

- EL-BATTAHANI, Atta, (2002), “Multi-Party Elections and the Predicament of Northern Hegemony in Sudan”, Michael Cowen, Liisa Laakso(Ed.), Multi-Party Elections in Africa, New York,Palgrave Press, s.251–277.
- EŞİYOK, Bülent, (2014) “Türkiye – Afrika Ekonomik İlişkileri: 2002 – 2014 Dönemi”, İsmail Ermağan (Ed.), Dünya Siyasetinde Afrika 1, Ankara, Nobel Yayınları, s.397 – 428.
- FARHAOİ, Fouad, (2015) “İşleyiş ve Zorluklar Bağlamında Türkiye: Afrika Stratejik İlişkileri”, JOBEPS, 4(7), 81 – 99.
- FIRAT, Melek, (1997) 1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- FIRAT, Melek, (2009) Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, TASAM, 20 Kasım, <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2015)
- FLINT, Julie ve DE WAAL, Alex, (2008) Darfur: A New History of a LongWar, New York, Zed Press.
- FLYYN, James J. (1967), Çağdaş İktisatçılar, (Çev.) Ergün Tuncalı, İstanbul, Milliyet Yayınları.
- GILPIN, Robert, (2011), Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası, Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceylan, Gürkan Polat, Ümit Özdağ (çev.), Ankara, Kripto.
- GÜL, Emre (2011), “Kaddafi 1974 Kıbrıs harekatında Türkiye’ye yardım etmişti”, <http://www.dunyabulteni.net> (Erişim Tarihi: 11.11.2015).
- GÜVENER, Semih, (1984), Tanınmayan Meslek, Ankara, Ankara Üniversitesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- HARIR, Sharif, (1994), “Recycling the Past in the Sudan”, Short-CuttoDecay: The Case of Sudan, (ed: Sharif Harir, TerjeTvedt), The Scandinavian Institute of African Studies Press, Uppsala, s.11–65.
- HASAN, Yusuf Fadl, (1967), The Arabsand the Sudan, Edinburgh: Edinburgh University Press.

- HASAN, Yusuf Fadl, (4 Nisan 2007), Sudan Özelinde Türk – Afrika İlişkilerinin Bazı Yönleri, [http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4098/sudan\\_ozelinde\\_turk-afrika\\_iliskilerinin\\_bazi\\_yonleri](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4098/sudan_ozelinde_turk-afrika_iliskilerinin_bazi_yonleri) (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2016)
- HAZAR, Numan, (2007) “Afrika Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler”, Ufuk Tepebaş (Ed.), Afrika Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler, İstanbul: Tasam Yayınları, Stratejik Rapor No: 20.
- HAZAR, Numan, (2011) Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye – Afrika İlişkileri, 2. Baskı, Ankara, USAK Yayınları.
- HAZAR, Numan, (2012) Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra, ORSAM Rapor, No:124, 5 – 14. [http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012711\\_124turTUM.pdf](http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012711_124turTUM.pdf) (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2015.)
- HAZAR, Numan, (2014) “Türkiye – Afrika Siyasal İlişkileri: Geçmişten Bugüne”, İsmail Ermağan (Ed.), Dünya Siyasetinde Afrika 1, Ankara, Nobel Yayınları, s. 379 – 396.
- JOHNSON, Douglas H., (2007), TheRootCauses of Sudan’sCivilWars, Indiana, Indiana UniversityPress.
- JOK, Madut Jok, (2007), Sudan: Race, Religion and Violence, London, Oxford Press.
- KARAGÜL, Soner ve ARSLAN, İbrahim, (2013) Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, Uluslararası Hukuk ve Politika, 9(35), s.21 – 55.
- KAVAS, Ahmet, (2006), Osmanlı Afrika İlişkileri, İstanbul, TASAM
- KIZILARSLAN, Attila, (2009) “Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler”, Ufuk Tepebaş (Ed.), Türk ve Afrikalı Sivil Toplum Kuruluşları: İşbirliği ve Kalkınma”, İstanbul, Tasam Yayınları, s.11-18.
- KULAKLIKAYA, Musa ve NURDUN, Rahman (2010), “Turkey as a New Player in Development Cooperation”, InsightTurkey, 12(4):131-145. [http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight\\_turkey\\_vol\\_12\\_no\\_4\\_2010\\_kulaklikaya.pdf](http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_12_no_4_2010_kulaklikaya.pdf) (Erişim Tarihi:10 Aralık 2015)
- KUPER, Adam and KUPER, Jessica, (1996), TheSocialScience Encyclopedia, London, Routledge.

- LEVY Patricia Marjorie and LATİF Zawiah Abdul, (1997), Sudan, New York, Marshall Cavendish.
- LESCH, Ann M., (1993) “External Involvement in the Sudanese Civil War”, Making War and Waging Peace: Foreign Intervention in Africa, David R. Smock (Ed.), Washington, United States Institute of Peace Press, s.79 – 105.
- MAMDANİ, Mahmood, (2009), Saviors and Survivors: Darfur, Politics and the War on Terror, New York, Pantheon Book.
- MEKKİ, Hasan Muhammed Ahmed, (1997), Hartum, İstanbul, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- NASONGO, Shadrack W., MURUNGA, Godwin R., (2005) “Lack of Consensus on Constitutive Fundamentals: Roots of the Sudanese Civil War and Prospects for Settlement”, African and Asian Studies, Sayı 4, s.51–82.
- NOUR, Tarig Mohammed, (2005) “Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme Karşı Türklerin Yanında Yer Alan Darfur Hâkimi Ali Dinar”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61, Cilt 21, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=105>, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2010).
- NYE, Joseph, (2005) Yumuşak Güç, (Çev. Reyhan İnan Aydın), Elips Yayınevi, İstanbul.
- OBA, Ali Engin, (2008) “Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika”, Stratejik Analiz, Cilt 9, No:99.
- ORAN, Baskın, (2002) “1960-1980: Görelî Özerklik-3”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Birinci Cilt, Baskın Oran (Ed), 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ORHONLU, Cengiz, (1974), Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti, İstanbul.
- ÖZKAN, Mehmet ve AKGÜN, Birol, (2010) “Turkey’s Opening to Africa”, Journal of Modern African Studies, 4(48), 525 – 546. [https://www.academia.edu/390756/Turkeys\\_Opening\\_to\\_Africa](https://www.academia.edu/390756/Turkeys_Opening_to_Africa) (Erişim Tarihi: 12.12.2015)
- PETERS, Christopher, (1996), Sudan: A Nation in the Balance, Oxford, Oxfam Publications.

- ROTHCHILD, Donald, (1997), *Managing Ethnic Conflict in Africa*, Washington, Brooking Institution Press.
- SAVAŞ, Vural Fuat, (1986), *Politik İktisat*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- SARR, MakhoDado, (2009), *Afrika'nın İyi Yönetim Girişimi: Afrika Eş Gözlem Mekanizması (APRM) Süreci*, Ufuk Tepebaş (Ed.), *Türkiye – Afrika İlişkilerinde Sivil Toplum ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü*, İstanbul, TASAM.
- SEYİDOĞLU, Halil. (2002), *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul, Güzem Can Yayınları.
- SLIM, Hugo, (2007) “Dithering Over Darfur? A Preliminary Review of International Responses”, *International Affairs*, No.80.
- ŞAHİN, Mustafa, (2007), *Afrika Ülkelerinde Kalkınma Yardımları ve TİKA*, Oğuzhan Köse (Ed.), *Afrika Ülkelerinde Kalkınma Yardımları ve Türk Sivil Toplum Kuruluşları*, Rapor No: 22, İstanbul, TASAM.
- TCGİB (Türkiye Cumhuriyeti Gelir İdaresi Başkanlığı), (2006), *Türkiye Cumhuriyeti ile Sudan Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması*.  
[http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası\\_mevzuat/SUDAN.htm](http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/SUDAN.htm) (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016)
- TEPEBAŞ, Ufuk, (2013) *Dönüşüm Sürecinde Sahra – Altı Afrika: Kalkınma, Güvenlik ve Ortaklık*, İstanbul, TASAM
- TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyice, (2012) “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye – Afrika İlişkileri”, 1(2), 59 – 94.  
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/65/1667/17783.pdf> (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2015)
- TIĞLI, İbrahim, (2009) “Sudan-ABD İlişkileri”,  
[http://www.dunyabulteni.net/news\\_detail.php?id=85532](http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=85532), (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2010).
- TİKA, (2005) *Kalkınma Yardımları Raporu*,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2005.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)

- TİKA, (2006) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2006.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2007) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2007.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2008) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2008.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2009) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2009.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2010) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2010.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2011) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2012) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2012.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2013) Kalkınma Yardımları Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2013.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2014) Kalkınma Yardımları Raporu.
- TİKA, (2015) Kalkınma Yardımları Raporu.
- TİKA, (2005) Faaliyet Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2005.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2006) Faaliyet Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2006.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)



- TİKA, (2007) Faaliyet Raporu,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2007.pdf>  
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2008) Faaliyet Raporu,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2008.pdf>  
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2009) Faaliyet Raporu,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2009.pdf>  
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2010) Faaliyet Raporu,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2010.pdf>  
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2011) Faaliyet Raporu,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2011.pdf>  
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2012) Faaliyet Raporu,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2012.pdf>  
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2013) Faaliyet Raporu,  
<http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2013.pdf>  
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2015)
- TİKA, (2014) Faaliyet Raporu.
- TCBDAGM, (2013) Osmanlı İdaresinde Sudan, İstanbul, Yayın No:124.
- VOLL, John O., VOLL, Sarah, (1985), The Sudan: UnityandDiversity in a MulticulturalState, WestviewPress, London.
- WHEELER, Tom (2011), “Ankara toAfrica: Turkey’soutreach since 2005”, South AfricanJournal of International Affairs, Vol. 18, No: 1: 79.
- WILLIAM J. Duiker ve JACKSON J. Spielvogel, (2010), World History, Volume I, Sixth Edition, Boston,Wadsworth
- YENER, Ahmet Mahir, (2007) “Sahra altı Afrika ile Türkiye Arasındaki Ekonomik – Ticari İlişkiler ve Kalkınma Yardımlarının Rolü”, Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş (Ed.), Sahra altı Afrika içinde, İstanbul: Tasam Yayınları, s.547-554



## İnternet Kaynakları

DOSTELİ DERNEĞİ, (2016), Sudan, <http://www.dosteli.org.tr/sudan-55s.htm>  
(Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)

EKONOMİ BAKANLIĞI, (2015), Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Dış%20İlişkiler/Serbest%20Ticaret%20Anlaşmaları/ekler/sta%20otablo.pdf?lve> (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016)

EKONOMİ BAKANLIĞI, (2016), Ülke Masaları, [http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke\\_masalari?\\_afzLoop=1637962891262649&\\_afzWindowMode=0&\\_afzWindowId=jehbmsd5g\\_473#!%40%40%3F\\_afzWindowId%3Djehbmsd5g\\_473%26\\_afzLoop%3D1637962891262649%26\\_afzWindowMode%3D0%26\\_adf.ctrl-state%3Djehbmsd5g\\_533](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke_masalari?_afzLoop=1637962891262649&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=jehbmsd5g_473#!%40%40%3F_afzWindowId%3Djehbmsd5g_473%26_afzLoop%3D1637962891262649%26_afzWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Djehbmsd5g_533) (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016)

GÜL, Abdullah, AfrikaGeleceğinMerkezidir, (2010), <http://www.abdullahgul.gen.tr/haberler/170/47521/cumhurbaskani-gul-afrika-gelecegin-merkezidir.html> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2016)

İHH, (2016), <http://www.ihh.org.tr> (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016)

MÜSİAD, (2016), “Sudan Cumhuriyeti Kızıldeniz Eyaleti Finans ve İnsan Gücü Bakanı’nın Müsiad’ı Ziyareti”, <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/dis-iliskiler/sudan-cumhuriyeti-kizildeniz-eyaleti-finans-ve-insangucu-bakanin-dan-musiad-a-nezakat-ziyareti> , Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2016)

NTV, “Türkiye – Sudan İlişkileri İvme Kazandı” 26 Temmuz 2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/279919.asp> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2016)

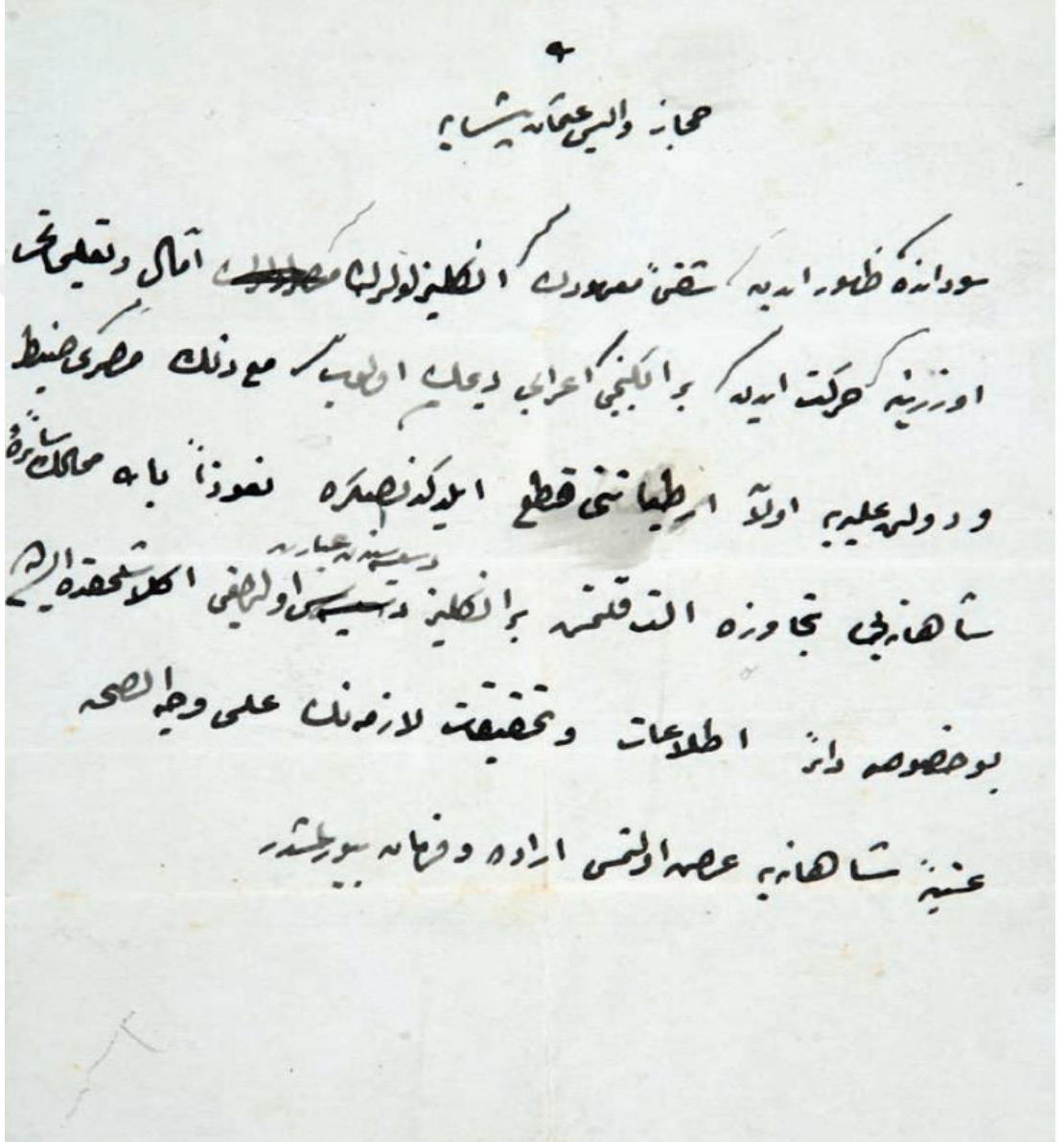
TCGİB(Türkiye Cumhuriyeti Gelir İdaresi Başkanlığı), (2006), Türkiye Cumhuriyeti ile Sudan Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi ÖnlemeAnlaşması.[http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası\\_mevzuat/SUDAN.htm](http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/SUDAN.htm) (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)

RİDA DERNEĞİ, (2016), Yurt Dışı Faaliyetleri, <https://ridader.org.tr/faaliyetler/yurtdisi-faaliyetler.html> Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2016)

- SUDANTÜRK, (2016), Sudan’da faaliyet Yürüten Türk Şirketleri, <http://www.sudanturk.com/default.asp?page=sayfalama&tkid=8&id=43>(Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2016)
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), Dostluk Grupları, [https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dostluk\\_gruplari.grup](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dostluk_gruplari.grup) (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016)
- TCBDAGM (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), (2013), Osmanlı İdaresinde Sudan, [https://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/osmanli\\_idaresinde\\_sudan.pdf](https://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/osmanli_idaresinde_sudan.pdf) (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015)
- TCDİB (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı), (2015), “Türkiye – Afrika İlişkileri” <http://afrika.mfa.gov.tr/data/iliskilerin-kurumsallasmasi.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2015)
- TCDİB (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı), (2016), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2016)
- YARDIM ELİ DERNEĞİ, (2016), <http://yardimeli.org.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2016)
- YEE, (2016), <https://www.yyd.org.tr/tr/>(Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)
- YEE, (2016), [http://www.yee.org.tr/tr/faaliyethaberleri/sudan-da-gecmisten-gunumuze-turkiye-sudan-iliskileri-ve-gelecek-icin-firsatlar-konferansi\\_1997](http://www.yee.org.tr/tr/faaliyethaberleri/sudan-da-gecmisten-gunumuze-turkiye-sudan-iliskileri-ve-gelecek-icin-firsatlar-konferansi_1997) (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016)
- YTB, (2015), Belge talep tarihi: 04/12/2015, Belge numarası: E.5378, E-posta yoluyla bilgilendirme tarihi: 01/05/2016.

## EKLER

### BELGELER



**Belge 1: Sudan'ın statüsüyle ilgili kararın yalnızca Osmanlı Devleti tarafından verilebileceğinin İngiltere'ye bildirildiğini gösteren belge.**

Referans: TCBDAGM (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), (2013), Osmanlı İdaresinde Sudan, s. 160, [https://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/osmanli\\_idaresinde\\_sudan.pdf](https://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/osmanli_idaresinde_sudan.pdf) (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015).

5

سورانه بیخ عبده المهدی اید صومالی و دنقالی روسای طرفداره مودرتت مخصوص  
کلمه بجه تبلیغات سفیری اولیفته نه بجه تجیراً مودقات طلبنده بوننه کلیمه ایبری  
سیما نه بی اینک نام شخص نظریاتاً قولدریک تنبیه نرد مودلظاً نه با جلیبه خط اودنه افاروسی  
تا ایزه بیانه و تفصیل اید عهده مودلظتند. انچه بوسیله بی اینک طرفنده کوتیللا  
اوقات خطه نظر سورانه بالیه اولیفته اندول اینکله بزر سورانه قطره بی اینکله بجه  
صفه اولیه بیخ عبده المهدی بجه کوندرسی و لواقده و کفایتی مسلم ادریده رفته سزا  
احواله نه بولیفه و بز صهار کوره سورانه اهالی مسلمیده قطع مودلظت عظمی ازانده  
یکنده تا سبانه بیخ عبده المهدی اید صومالی و دنقالی روسای طرفداره مودرتت مخصوص  
برکله اولس وار دظلا اول بولیفه بیخ عبده المهدی اید صومالی و دنقالی روسای طرفداره مودرتت  
اولیفته بیخ عبده المهدی اید صومالی و دنقالی روسای طرفداره مودرتت مخصوص  
اونده اولیفته بیخ عبده المهدی اید صومالی و دنقالی روسای طرفداره مودرتت مخصوص  
و اظهیده سیما نه بی اینکله مودرتت مخصوص و اظهیده سیما نه بی اینکله مودرتت  
دیگر جهنده مودرتت مخصوص و اظهیده سیما نه بی اینکله مودرتت مخصوص  
بیخ عبده المهدی اید صومالی و دنقالی روسای طرفداره مودرتت مخصوص  
نه بیخ عبده المهدی اید صومالی و دنقالی روسای طرفداره مودرتت مخصوص  
ایسه قاطعاً اعدوره مودرتت مخصوص و اظهیده سیما نه بی اینکله مودرتت

بازرسی  
مورد  
مورد  
مورد

Belge 2: Mehdi hareketinin Emir Süleyman b. İnger adlı bir elçiyle Osmanlı devletinden yardım istemek için gönderdiği belgenin ilk nüshası.

Referans: TCBDAGM (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), (2013), Osmanlı İdaresinde Sudan, s. 246, [https://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/osmanli\\_idaresinde\\_sudan.pdf](https://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/osmanli_idaresinde_sudan.pdf) (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015).



